

ZDENĚK KUČERA

PŘÍMÉ NORMY JAKO PROSTŘEDEK PRÁVNÍ ÚPRAVY OBČANSKOPRÁVNÍCH VZTAHŮ S MEZINÁRODNÍM PRVKEM

I. Přímé normy jako prostředek přímé metody úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem	7
II. Úloha přímých norm s mezinárodním prvkem	7
III. Definice přímých norm	8
IV. Přímé normy rozdělujeme na právní, které vznikají pomocí občanskoprávních právních norm	9
A. Přímé normy vyvolané právními předpisy občanskoprávního řádu	9
B. Přímé normy vzniklé jako výsledek právního předpisu občanskoprávního řádu	10
C. Přímé normy vzniklé jako výsledek právního předpisu občanskoprávního řádu	10
D. Přímé normy vzniklé jako výsledek právního předpisu občanskoprávního řádu	10
V. Přímé normy vzniklé jako výsledek právního předpisu občanskoprávního řádu	10
VI. Přímé normy vzniklé jako výsledek právního předpisu občanskoprávního řádu	10
VII. Přímé normy vzniklé jako výsledek právního předpisu občanskoprávního řádu	10

KAPITOLA 2: PRÁVNÍ PŘÍMÉ NORMY

I. Právní přímé normy vzniklé pomocí právního předpisu občanskoprávního řádu	11
II. Právní přímé normy vzniklé pomocí právního předpisu občanskoprávního řádu	11
A. Právní přímé normy vzniklé pomocí právního předpisu občanskoprávního řádu	11
B. Právní přímé normy vzniklé pomocí právního předpisu občanskoprávního řádu	11
C. Právní přímé normy vzniklé pomocí právního předpisu občanskoprávního řádu	11
III. Právní přímé normy vzniklé pomocí právního předpisu občanskoprávního řádu	11
IV. Právní přímé normy vzniklé pomocí právního předpisu občanskoprávního řádu	11

KAPITOLA 3: VÝZNAM, VÝKLAD A APLIKACE PŘÍMÝCH NORM

I. Význam přímých norm, jejich význam a aplikace občanskoprávních předpisů přímých norm	12
II. Aplikace občanskoprávních předpisů přímých norm	12
III. Výklad přímých norm, jejich význam a aplikace občanskoprávních předpisů přímých norm	12
A. Výklad přímých norm, jejich význam a aplikace občanskoprávních předpisů přímých norm	12
B. Výklad přímých norm, jejich význam a aplikace občanskoprávních předpisů přímých norm	12
C. Výklad přímých norm, jejich význam a aplikace občanskoprávních předpisů přímých norm	12
D. Výklad přímých norm, jejich význam a aplikace občanskoprávních předpisů přímých norm	12
IV. Výklad občanskoprávních předpisů přímých norm	12
A. Výklad občanskoprávních předpisů přímých norm	12

UNIVERZITA KARLOVA, PRAHA 1980

ZDRAVÍ KUDČERA

PŘÍMÉ NORMY JAKO PROSTŘEDEK
PŘÁVNÍ ÚPRAVY
OBČANSKOPRÁVNÍCH VZTAHŮ
S MEZINÁRODNÍM PŘÁVKEM

OBSAH

KAPITOLA 1: POJEM PŘÍMÝCH NOREM

I. Přímá norma jako prostředek přímé metody úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem	7
II. Znaky přímých norem, jejich název	7
III. Definice přímých norem	9
IV. Odlišení přímých norem od pravidel, která nemají povahu obecně závazných právních norem	9
A. Prostředky vytvořené praxí k překlenutí rozdílů mezi právními řády	9
B. Smluvní ujednání účastníků jako zvláštní pramen právní úpravy	16
C. Obecné zásady právní	18
D. Význam úpravy rozhodčího řízení	20
V. Použitelnost přímých norem výlučně pro občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem	22
VI. Bezprostřednost hmotněprávní úpravy	27
VII. Bezprostřednost aplikace přímých norem	29

KAPITOLA 2: PRAMENY PŘÍMÝCH NOREM

I. Přímé normy vnitrostátního původu	37
II. Přímé normy sjednané mezinárodně	42
A. Přednosti a nedostatky úpravy prováděné mezinárodně sjednanými přímými normami	42
B. Třídění mezinárodních smluv obsahujících přímé normy	49
C. Vytváření přímých norem v rámci činnosti mezinárodních organizací	57
III. Normy vnitrostátního původu plnící funkci mezinárodně sjednaných přímých norem	61

KAPITOLA 3: TVORBA, VÝKLAD A APLIKACE PŘÍMÝCH NOREM

I. Zvláštní význam tvorby, výkladu a aplikace mezinárodně sjednaných přímých norem	63
II. Aplikace mezinárodně sjednaných přímých norem	64
III. Tvorba mezinárodně sjednaných přímých norem	66
A. Otázka jazyka pro tvorbu přímých norem	67
B. Právní pojmy používané pro tvorbu přímých norem	70
C. Přístup k hmotněprávní úpravě přímými normami	73
D. Uzavřenost a neuzavřenost úpravy souborů přímých norem	74
IV. Výklad mezinárodně sjednaných přímých norem	75
A. Prostředky přispívající k dosažení jednotného výkladu	75

B. Otázky společné všem druhům výkladu	77
C. Jednotlivé druhy výkladu	79
D. Subjekty výkladu	88
Ruské resumé	89
Německé resumé	93

KAPITOLA I: POJEM PRÁVNÍCH NORM

I. Právní norma jako prostředek právní metody úpravy občanskoprávního	7
vztahu a mezinárodního práva	7
II. Zásady právních norm, jejich obsah	9
III. Druhy právních norm	9
IV. Obsah právních norm od pravidel, která nemají povahu obecně závaz-	9
ných právních norm	9
A. Právníky vytvořené právo k překlenutí rozdílu mezi právními řád-	9
ky	16
B. Smluvní újednání účastníků jako zvláštní pramen právní úpravy	16
C. Obecné zásady práva	16
D. Výslovná úprava rozdílného práva	20
V. Poslednost právních norm v rámci občanskoprávního vztahu s me-	22
zinárodním právem	22
VI. Bezprostřednost hmotné právní úpravy	27
VII. Bezprostřednost aplikace právních norm	29

KAPITOLA II: PRAMEN PRÁVNÍCH NORM

I. Právní normy vnitrostátního práva	31
II. Právní normy sjednané mezinárodně	41
A. Právní normy s nedostatkem úpravy prostředkem mezinárodně sjednanými	43
právními normami	43
B. Třídní mezinárodních smluv občanských právních norm	49
C. Vyvážení právních norm v rámci činnosti mezinárodních organizací	57
III. Normy vnitrostátního práva jako funkce mezinárodně sjednaných prá-	61
vních norm	61

KAPITOLA III: TVORBA VÝKLAD A APLIKACE PRÁVNÍCH NORM

I. Zvláštní význam tvorby výkladu a aplikace mezinárodně sjednaných prá-	63
vních norm	63
II. Aplikace mezinárodně sjednaných právních norm	64
III. Tvorba mezinárodně sjednaných právních norm	66
A. Obecná zásada pro tvorbu právních norm	67
B. Právní pojmy používané pro tvorbu právních norm	70
C. Přístup k hmotné právní úpravě právními normami	73
D. Usvědčení s nezávazností úpravy souborů právních norm	74
IV. Výklad mezinárodně sjednaných právních norm	75
A. Právníky přehledně k jednotlivým částem výkladu	75

POJEM PŘÍMÝCH NOREM

I. PŘÍMÁ NORMA JAKO PROSTŘEDEK PŘÍMÉ METODY ÚPRAVY OBČANSKOPRÁVNÍCH VZTAHŮ S MEZINÁRODNÍM PRVKEM

Z možných způsobů právní úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem chceme se blíže zabývat otázkami spojenými s metodou přímou, kterou pokládáme vedle metody kolizní za jednu ze základních metod úpravy uvedených vztahů.¹⁾ Přímá metoda spočívá ve vytváření zvláštní hmotněprávní úpravy určené výlučně pro občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem. V současné době nepochybně vzrůstá význam přímé metody, takže se tím mění podstatně i tvářnost současného mezinárodního práva soukromého. Tento jev můžeme pozorovat i na vývoji a stavu československého mezinárodního práva soukromého v období od konce druhé světové války.²⁾

Tak jako kolizní metodě odpovídají specifické právní normy vyznačující se tím, že upravují občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem výběrem použitelného právního řádu z několika právních řádů, s nimiž je daný právní poměr v nějakém vztahu, má své specifické normy také metoda přímá. Tyto normy, které označujeme jako normy přímé, jsou prostředkem této metody úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem.

II. ZNAKY PŘÍMÝCH NOREM, JEJICH NÁZEV

Normy používané přímou metodou se vyznačují tím, že samy obsahují hmotněprávní úpravu práv a povinností účastníků. Neodkazují tedy tak jako kolizní normy na jiné hmotněprávní normy, z nichž teprve je možno

1) Srov. H. Bauer: Les traités et les règles de droit international privé matériel. Rev. crit., 1966, 538.

2) Srov. Z. Kučera: Třicet let československého mezinárodního práva soukromého. Acta Universitatis Carolinae — Iuridica, 1975/1, 53 a násl.

zjistit obsah práv a povinností účastníků. Samy jsou hmotněprávními normami. Pro stanovení jejich názvu může mít význam, na co klademe důraz: zda na jejich hmotněprávní obsah či zda na to, že přímo na rozdíl od nepřímých kolizních norem stanoví pravidla chování účastníků.³⁾

Hmotněprávní obsah je společný těmto normám i s jinými normami používanými pro úpravu vztahů s mezinárodním prvkem, a to s normami občanskoprávními, které se v daném případě použijí na základě příkazu kolizní normy. Můžeme je tak v nejširším smyslu spolu s těmito normami na rozdíl od norem kolizních označit za normy věcné, čímž máme na mysli normy poskytující věcnou, meritorní úpravu daných vztahů. Tento název však sám nestačí pro vystižení povahy norem používaných přímou metodou; vystihuje pouze jeden z jejich znaků, který můžeme označit jako bezprostřednost úpravy.

Druhým znakem, který je charakteristický pro tyto normy, je bezprostřednost jejich použití, aplikace. Máme tím na mysli, že se tyto normy na právní vztahy, které upravují, tj. určité kategorie občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, aplikují bezprostředně v tom smyslu, že jejich použití nepředchází předchozí aplikace kolizní normy.

Zde se dostáváme k tvrzení, které není přijímáno jednomyslně a je určitými autory bráno v pochybnost. Setkáváme se s tvrzením, že i aplikaci těchto norem předchází aplikace kolizních norem.⁴⁾ Touto otázkou se budeme zabývat, až se v další části této práce zastavíme u zkoumání vztahu těchto norem k normám kolizním. Dospíváme tam k závěrům, které odmítají názory o předchozí aplikaci kolizních norem, a potvrzujeme závěr o bezprostřednosti aplikace těchto norem. Budeme proto, i když tím předbíháme těmto závěrům, vycházet z bezprostřednosti aplikace, kterou se tyto normy výrazně odlišují od jiných věcných norem ve shora naznačeném významu.

Vezmeme-li v úvahu oba dosud uvedené charakteristické znaky těchto norem, tj. bezprostřednost úpravy a bezprostřednost aplikace, je třeba, aby jejich název vystihoval zmíněnou bezprostřednost obojího druhu. Pokládáme proto za správné a odůvodněné označování těchto norem jako norem přímých. Jsme si však vědomi, jak v další části této kapitoly uvedeme, že bezprostřednost aplikace je těmto normám společná i s některými jinými normami, kterých se používá také při úpravě občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem nebo alespoň jejich aplikace může mít vliv na právní postavení účastníků takových vztahů.

³⁾ E. Vitta: *International Conventions and National Conflict Systems*. Recueil des Cours, 126, 1969 – I, 187, 188.

⁴⁾ J. Kropholler: *Batiffol – Klassiker des internationalen Privatrechts*. *Rabels Z.*, 1969, 99; P. H. Neuhaus: v recenzi článku H. Bauera, *Rabels Z.*, 1967, 770.

Z uvedeného je zřejmé, že oba zmíněné znaky, bezprostřednost úpravy a bezprostřednost aplikace, nestačí k vymezení těchto přímých norem. Tyto normy se však vyznačují ještě dalším, třetím znakem, který na rozdíl od prvních dvou týkajících se způsobu úpravy a způsobu aplikace se týká oblasti jejich úpravy a aplikace. Tento třetí znak spočívá v tom, že tyto normy mají za předmět úpravy pouze občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem a pouze na tyto vztahy se aplikují. Tím se liší od jiných hmotněprávních norem a jiných bezprostředně aplikovaných právních norem.

III. DEFINICE PŘÍMÝCH NOREM

Na základě vytyčení uvedených tří znaků přímých norem se můžeme pokusit o formulaci definice přímých norem. Přímými normami rozumíme právní normy, které upravují výlučně občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem takovým způsobem, že samy obsahují hmotněprávní úpravu práv a povinností účastníků a k jejich použití dochází bezprostředně, bez předchozí aplikace jiných norem, zejména norem kolizních.

Při rozboru této definice se setkáváme s některými problémy, které v teorii nejsou nesporné a k nimž je třeba zaujmout stanovisko.

IV. ODLIŠENÍ PŘÍMÝCH NOREM OD PRAVIDEL, KTERÁ NEMAJÍ POVAHU OBCENĚ ZÁVAZNÝCH PRÁVNÍCH NOREM

Při rozboru pojmu přímé normy je třeba se zastavit u jinak samozřejmého tvrzení obsaženého v uvedené definici, totiž že přímé normy jsou právními normami, tj. jde o obecně závazná pravidla vydaná státní mocí, jejichž zachovávání je touto mocí vynutitelné. Od přímých norem je nutno odlišit taková pravidla chování, kterých se také používá v občanskoprávních vztazích s mezinárodním prvkem, která však nemají povahu obecně závazných právních norem.

A. PROSTŘEDKY VYTVOŘENÉ PRAXÍ K PŘEKLENUTÍ ROZDÍLŮ MEZI PRÁVNÍMI ŘÁDY

1. S přímými normami se jako s pravidelným jevem setkáváme teprve v určitém stadiu vývoje hospodářských vztahů ve světě (viz kapitolu o pramenech přímých norem). Bez ohledu na ně si však mezinárodní obchodní praxe již dříve vytvářela, popř. i nově vytváří určité prostředky, které mají pomoci účastníkům mezinárodního obchodního styku překonat potíže, které vyplývají z existence na sobě nezávislých právních řádů s rozdíly

v hmotněprávním obsahu a z nutnosti vybírat pomocí kolizních norem některý z právních řádů, s nimiž je konkrétní mezinárodně obchodní transakce v kontaktu.⁵⁾

Tyto prostředky vytvořené mezinárodně obchodní praxí obsahují zvláště ní věcnou úpravu a činí tak zbytečným používání hmotněprávní úpravy obsažené v některém národním právním řádu, jehož použití se prakticky omezuje jen na úpravu mezer.⁶⁾ Překlenují tak rozdíly mezi jednotlivými hmotněprávními úpravami, popř. ponechávají tyto rozdíly jen v otázkách prakticky méně často vedoucích ke sporu. V tom se podobají přímým normám a plní s nimi podobnou funkci. Zvláštní věcnou úpravou si v nich vytváří mezinárodně obchodní praxe lepší, věcně přiměřenou úpravu přizpůsobenou vztahům v mezinárodním obchodním styku na rozdíl od národních úprav v jednotlivých právních řádech, která v prvé řadě směřuje na vztahy vnitrostátní povahy. I v tom mají podobnou funkci jako přímé normy. V podrobnostech by bylo možno poznamenat, že těchto prostředků lze používat, a v praxi se tak někdy děje, i pro vztahy čistě vnitrostátní. Jejich hlavním posláním je však uspokojovat potřeby mezinárodního obchodu.

K těmto prostředkům vytvořeným mezinárodně obchodní praxí patří mezinárodní obchodní zvyklosti, mezinárodně používané ustálené obchodní výrazy, termíny a zkratky, obchodní podmínky a formulářové (vzorové, typové) smlouvy používané v činnosti hospodářsky významných obchodních společností, popř. vytvářené zájmovými svazy výrobců a obchodníků pro transakce uzavírané jejich členy, popř. vytvářené v rámci činnosti mezinárodních organizací a institucí zabývajících se mezinárodním obchodem, a konečně také rozhodovací praxe, která se vytvořila u významných institucionálních rozhodčích soudů zabývajících se rozhodováním sporů z mezinárodního obchodu. Mezi mezinárodními obchodními zvyklostmi a jednotlivými dalšími prostředky nemusí být vždy přesná hranice, tak např. obchodní termíny ustálené Mezinárodní obchodní komorou v Paříži jsou vlastně soukromou kodifikací mezinárodních obchodních zvyklostí, stejně tak mohou být tyto zvyklosti zahrnuty do jednotlivých obchodních podmínek či formulářových smluv a samozřejmě deklarovány v rozhodovací praxi rozhodčích soudů.

2. Pro stanovení vztahů těchto prostředků vytvořených praxí k přímým normám, popř. pro jejich odlišení je třeba se zabývat právní povahou těchto prostředků. Podle některých názorů souhrn těchto prostředků vytváří zvláštní právní systém, který bývá označován jako *lex mercatoria*,

⁵⁾ C. M. Schmitthoff: *Das neue Recht des Welthandels*. *Rabels Z*, 1964, 63, 64; G. van Hecke: *Principes et méthodes de solution des conflits de lois*. *Recueil des Cours*, 126, 1969 — I, 465.

⁶⁾ C. M. Schmitthoff: *op. cit.*, *Rabels Z*, 1964, 69.

právo světového obchodu apod. K tomu je třeba poznamenat, že do tohoto právního souboru je někdy vedle mezinárodních obchodních zvyklostí zahrnována i úprava sjednaná státy v mezinárodních smlouvách, popř. v mezinárodně sjednaných vzorových zákonech.⁷⁾ Zde by tedy mohlo jít také o přímé normy. Obvykle se však pod *lex mercatoria* rozumí právě jen souhrn obchodních zvyklostí a dalších prostředků vytvořených mezinárodní obchodní praxí.⁸⁾ Někdy bývají obchodní podmínky, formulářové smlouvy a doložky zahrnovány výrazem doložkové právo (*Klauselrecht*).⁹⁾

Uvedenému souboru pravidel někteří autoři přiznávají povahu autonomnímu právního systému nezávislého jak na národních právech, tak na právu mezinárodním.¹⁰⁾ Toto stanovisko je podporováno i některými rozhodčími nálezy Rozhodčího soudu Mezinárodní obchodní komory v Paříži, z nichž se vyvozuje reálnost existence tzv. *lex mercatoria*.¹¹⁾ Jeden nález v odůvodnění přejímá Kahnovu formulaci o mezinárodní společnosti prodávajících a kupujících,¹²⁾ jež je autonomní a ve svých vzájemných vztazích se řídí vlastními pravidly.¹³⁾ Derrains v komentáři k nálezu poznamenává, že nikoliv všechny smlouvy v mezinárodním obchodě se řídí *lex mercatoria*. *Lex mercatoria* se má aplikovat jen na 1. smlouvy, které mají kontakty s více právními řády tak, že výběr jednoho z nich by byl libovolný (*arbitraire*); 2. smlouvy, u nichž volba rozhodčího místa mezinárodní povahy může být chápána jako jediný ukazatel pro navázání, vážně přicházející v úvahu; a 3. smlouvy uzavírané mezinárodními společnostmi.¹⁴⁾

Připustíme-li, že prostředky vytvořené mezinárodní obchodní praxí mají povahu autonomního právního systému nezávislého na národních právech a právu mezinárodním, pak jednotlivá pravidla vytvářející tento soubor by měla povahu obecně závazných právních norem a splňovala by dříve uvedené znaky přímých norem. Domníváme se však, že povahu právní normy lze přiznat jen normám vytvořeným státem, a to ať jen jedním státem při výkonu jeho legislativní pravomoci nebo dvěma či více státy uzavíráním pravotvorných mezinárodních smluv. Nelze však souhlasit s tím, aby právní normy byly vytvářeny mimo stát či státy.

Je třeba říci, že se u jednotlivých autorů setkáváme se střízlivějším

7) C. M. Schmitthoff: op. cit., *Rabels Z*, 1964, 61, mluví o „internationale Gesetzgebung“ jako jednom z pramenů práva světového obchodu.

8) F. Deby-Gérard: *Le rôle de la règle de conflit dans le règlement des rapports internationaux*. Paris 1973, 198.

9) J. Kropholler: *Internationales Einheitsrecht. Allgemeine Lehren*, Tübingen 1975, 119 a násled.

10) Ph. Kahn: *La vente commerciale internationale*. Paris 1961, 365–367; podle něho existuje právo, jehož pramen je jinde než ve státě (str. 36).

11) Y. Derrains: *Cour d'arbitrage de la Chambre de commerce internationale. Chronique des sentences arbitrales*, Clunet, 1976, 968 a násled.

12) Ph. Kahn: op. cit., 17 a násled.

13) Rozh. nález RS MOK v Paříži, č. 2375 z r. 1975, Clunet, 1976, 973, 974.

14) Y. Derrains: op. cit., Clunet, 1976, 971, 976.

hodnocením postavení tzv. *lex mercatoria*. Uznává se, že tato *lex mercatoria* bere existenci svérchovaných států na vědomí a vychází z ní: existuje pouze jako přímý nebo nepřímý výtvar všech států, které výslovně nebo mlčky schvalují její vznik.¹⁵⁾ Může se vyvíjet nezávisle na právním řádu státu jen potud, pokud to státní právní řád připouští.¹⁶⁾

3. Záleží tedy na vůli států a jejich právních řádech, zda uvedené prostředky vytvořené v mezinárodní obchodní praxi se mohou uplatnit při stanovení práv a povinností účastníků mezinárodně obchodních vztahů.¹⁷⁾ Právní řády států přiznávají tyto účinky uvedeným prostředkům obvykle dvojím způsobem:

a) V oblasti závazkového práva, jehož ustanovení se především uplatňují při úpravě vztahů vznikajících při provádění mezinárodního obchodu, platí prakticky ve všech právech tzv. smluvní volnost účastníků. Znamená, že účastníci závazkových smluv mají možnost sami si upravit svá práva a závazky, a to i na rozdíl od stanovených právních norem, které tak poskytují úpravu práv a povinností účastníků jen pro ten případ, že by tito ve smlouvě tuto úpravu opomenuli učinit. Smluvní úprava má přednost před úpravou stanovenou zákonnými normami, jež se označují za dispozitivní; nesmí pouze překročit určité meze dané kogentními normami, jež nemohou být ujednáními stran měněny. V rámci takto vymezené smluvní volnosti mohou účastníci smlouvy učinit součástí své smlouvy i úpravu vyplývající z uvedených prostředků vytvořených mezinárodně obchodní praxí.^{17a)} Tyto prostředky s úpravou v nich obsaženou se stávají v konkrétním případě pro strany závaznými jako kterákoliv jiná ustanovení jejich smlouvy, jež nepřekračuje meze smluvní volnosti vymezené kogentními normami toho kterého právního řádu. Nezavazují strany bezprostředně, ale teprve na základě rozhodného národního právního řádu určeného na základě kolizní normy, stanovícího závaznost smluvních ujednání účastníků.

b) Konkrétní národní právní řád může sám upravit závaznost úpravy vyplývající z uvedených prostředků, a to zejména mezinárodních obchodních zvyklostí, aniž by bylo třeba smluvního vyjádření vůle účastníků. Za příklad je možno uvést československé právo, které se této otázky dotýká v ustanovení § 118 ZMO. Z tohoto ustanovení vyplývá, že v případě aplikace československého práva se práva a povinnosti účastníků majetkového vztahu v mezinárodním obchodním styku řídí: 1. kogentními normami; 2. smluvním ujednáním účastníků; 3. dispozitivními normami; 4. obchodními zvyklostmi obecně zachovávanými v mezinárodním obchodním styku

¹⁵⁾ C. M. Schmitthoff: *op. cit.*, *Rabels Z.*, 1964, 61; P. Kalenský: *Trends of Private International Law*, Praha 1971, 246, 247.

¹⁶⁾ J. Kropholler: *op. cit.*, 121, 122; E. Vitta: *op. cit.*, *Recueil*, 126, 1969 — I; 201, 202.

¹⁷⁾ H. Bauer: *op. cit.*, *Rev. crit.*, 1966, 546.

^{17a)} P. Kalenský: *op. cit.*, 250, 251.

v příslušném obchodním odvětví, pokud nejsou v rozporu ani se smlouvou ani se ZMO.

Zvyklosti zmíněné sub 4. se ve vztahu účastníků podle ZMO uplatní za splnění tří podmínek: nesmějí odporovat kogentním normám, nesmějí odporovat dispozitivním normám a nesmějí odporovat smluvnímu ujednání stran. Za splnění těchto tří podmínek se podílejí na úpravě práv a povinností účastníků, a to i když je tito do své smlouvy nezahrnuli, popř. na ně při uzavírání smlouvy nemysleli.

Mezinárodní obchodní zvyklosti se podle této úpravy neuplatňují při úpravě vztahů v mezinárodním obchodním styku bezprostředně, ale i zde jen protože čs. právo, pokud bude na případ jako rozhodné právo aplikováno, je samo výslovným ustanovením k úpravě povolává. To se děje i na dalších místech ZMO (§§ 574, 660, 664, 675).

Samozřejmě je možný i jiný přístup konkrétního národního právního řádu k mezinárodním obchodním zvyklostem. Nelze bránit národnímu zákonodárci ani v takové úpravě, v níž by jednoduše stanovil aplikovatelnost mezinárodních obchodních zvyklostí. Jest i jeho věcí, jak stanoví vztah mezinárodních obchodních zvyklostí k svým vlastním právním normám, zda stanoví aplikovatelnost mezinárodních obchodních zvyklostí, jen budou-li ve shodě s jeho normami jak kogentními, tak dispozitivními, či zda připustí, aby mohly být v rozporu s normami dispozitivními, či zda jim dá plně přednost před svými právními normami, tj. dokonce stanoví aplikovatelnost mezinárodních obchodních zvyklostí, i když jsou v rozporu s kogentními normami jeho právního řádu.¹⁸⁾ Tím by se ovšem zvyklost povyšovala na skutečnou právní normu.

V zájmu právní jistoty měl by být vztah mezinárodních obchodních zvyklostí k normám vlastního právního řádu přesně stanoven. Z daného právního řádu by mělo vyplývat také, zda daný vztah mezinárodních obchodních zvyklostí k normám vlastního právního řádu platí jen pro případ, kdy na základě kolizních norem se na daný případ použije tohoto právního řádu, či zda mezinárodní obchodní zvyklosti se uplatní vždy, bez ohledu na to kterého právního řádu se má jinak na základě kolizních norem pro daný případ použít. Posléze uvedené radikální řešení je myslitelné zřejmě jen tam, kde by se v daném právním řádu dávala mezinárodním obchodním zvyklostem absolutní přednost před vlastními právními normami. Pak je nutno připustit, že v rámci takového právního řádu, v případě že by byl *lex fori*, by mezinárodní obchodní zvyklosti nabývaly povahy přímých norem vnitrostátních.

¹⁸⁾ B. Donner: Lze se z hlediska čs. práva podrobit mezinárodní obchodní arbitráži, v níž by bylo rozhodnuto na základě ekvity nebo podle obchodních zvyklostí? ČMP, 1958, 292: obecně stanoví pro zvyklost požadavek, aby nenarušovala kogentní předpisy příslušného právního řádu.

Legislativně politicky není taková úprava, která by dávala mezinárodním obchodním zvyklostem přednost před vlastními právními normami, žádoucí. Pro socialistický stát je podle našeho názoru zásadně nepřijatelná. Protože taková recepce mezinárodních obchodních zvyklostí do národního právního řádu neznamená jen přijetí zvyklostí existujících v daném momentu, ale i zvyklostí, které se eventuálně i později vytvoří, vytváří se tím stav, v němž vůle, kterou socialistický zákonodárce projevuje vydáváním zákonných norem, by mohla být modifikována a narušována postupem, který nejen stojí mimo ústavně upravený legislativní proces, ale navíc se do značné míry uskutečňuje mimo prostředí socialistické společnosti vůbec. Domníváme se, že ani jako projev dobré vůle a ochoty k mezinárodní spolupráci v hospodářských vztazích není možno takovou úpravu odůvodnit. Jsou určité meze, které přitom nelze překročit, a k těm patří iniciativa a kontrola socialistického státu nad tvorbou právních norem tvořících součást jeho právního řádu.

Kromě toho, a to platí pro každý stát bez ohledu na jeho zřízení, nepřispívá tato úprava k právní jistotě. Existence určité mezinárodní obchodní zvyklosti nemusí být vždy účastníkům konkrétní obchodní transakce známá, může být někdy i předmětem nesnadného dokazování, takže její aplikace bude pro účastníka spoléhajícího na psané normy rozhodného právního řádu neočekávaným překvapením.

V čs. právním řádu určité pochybnosti může vyvolávat formulace ustanovení Řádu Rozhodčího soudu Čs. obchodní a průmyslové komory,¹⁹⁾ zabývající se právním základem řešení sporů. Podle něho „rozhodčí soud řeší spory na základě norem použitelného hmotného práva, přičemž se řídí podmínkami smlouvy a přihlíží k obchodním zvyklostem“ (§ 13). Formulace by mohla připouštět i takový výklad, že ustanovení smlouvy i obchodní zvyklosti mají rovnocenné postavení s normami použitelného hmotného práva. Podle našeho názoru z této formulace je patrné, že ustanovení samo neupravuje vztah mezi normami použitelného hmotného práva a smluvními podmínkami a obchodními zvyklostmi. Tento vztah proto záleží na stanovisku, které k němu zaujímá použitelné hmotné právo. K podmínkám smlouvy a obchodním zvyklostem lze přihlížet jen v těch mezích, které stanoví použitelné hmotné právo. Jen tento výklad je ve shodě s ustanovením zákona o rozhodčím řízení v mezinárodním obchodním styku a o výkonu rozhodčích nálezů (č. 98/1963 Sb.), podle kterého mají rozhodci při rozhodování dbát platného hmotného práva (§ 14 odst. 2). S ohledem na toto zákonné ustanovení je vedlejší věta v závěru ustanovení § 13 Řádu Rozhodčího soudu ČSOPK nadbytečná, přičemž právě tato nadbytečnost může vést k uvedeným výkladovým pochybnostem. V této otázce se usta-

¹⁹⁾ Vyhláška FMZO č. 47/1975 Sb.

novení Řádu Rozhodčího soudu ČSOPK nemůže odchylovat od ustanovení zákona č. 98/1963 Sb. ani na základě zmocnění obsaženého v § 28 zákona, podle něhož mohou stanovy, řády a jiné předpisy upravující řízení u stálého rozhodčího soudu podrobněji a odchylně určit některé otázky, mimo jiné způsob řízení a rozhodování i jiné otázky souvisící s činností stálého rozhodčího soudu a rozhodců. Tato podrobnější a popř. i odchylná úprava se může týkat otázek procesního a organizačního rázu, nemůže se však dotýkat zákonem stanoveného hmotněprávního základu pro rozhodování.

c) Úpravu významu mezinárodních obchodních zvyklostí mohou obsahovat i mezinárodní smlouvy sjednocující hmotné právo pro určité oblasti právních vztahů. V oblastech, v nichž se podaří dosáhnout mezinárodní hmotněprávní unifikace, vedla by podle našeho názoru úprava mezinárodních obchodních zvyklostí, která by jim dávala přednost před unifikovanou normativní úpravou, k maření unifikačních snah, neboť mezinárodní obchodní zvyklosti nemusí mít celosvětově platnou jednotnou podobu.^{19a)}

Z mezinárodních smluv, které zavazují ČSSR, se zmiňuje o mezinárodních obchodních zvyklostech Evropská úmluva o mezinárodní obchodní arbitráži (vyhl. č. 176/1964 Sb.). Podle čl. VII. rozhodci rozhodují podle stanoveného práva a přihlížejí k ustanovením smlouvy a k obchodním zvyklostem. Ustanovení vyvolává stejné pochybnosti jako uvedený § 13 Řádu Rozhodčího soudu ČSOPK.²⁰⁾ Při výkladu ustanovení čl. VII. Evropské úmluvy nelze se na rozdíl od výkladu § 13 Řádu opírat o ustanovení zákona č. 98/1963 Sb., neboť jde o ustanovení mezinárodní smlouvy, která vylučuje z použití ustanovení zákona č. 98/1963 Sb. (§ 35). Domníváme se však, že při hlubším rozboru tohoto ustanovení je nutno konstatovat, že ani toto ustanovení neřeší vztah úpravy stanovené smluvní vůlí účastníků a mezinárodních obchodních zvyklostí k aplikovanému rozhodnému právu, a proto je třeba tento vztah určit právě podle rozhodného hmotného práva. Jiný výklad by musel vést k důsledku, že by smluvní ujednání stran mohlo být v rozporu s kogentními normami rozhodného práva a přesto by muselo být respektováno a že by tak kogentní normy rozhodného práva ztrácely svůj význam. Nelze přičítat smluvním státům vůli dospět k takovému absurdnímu důsledku. Bude-li podle čl. VII. rozhodným československé právo, bude učiněno zadost jeho ustanovením, jestliže rozhodci budou v mezích čs. práva respektovat smluvní volnost poskytovanou účastníkům čs. právem a rozhodovat v těch mezích, které — jak shora uvedeno — po-

^{19a)} Srov. také čl. 9 odst. 1, 2, zejména druhou větu ve spojení s čl. 3 haagského jednotného zákona o mezinárodní kupní smlouvě.

²⁰⁾ Formulace Řádu odpovídá jednotnému textu dohodnutému mezi členskými státy RVHP a bylo při ní zřejmě k Evropské úmluvě přihlíženo. Obdobná formulace je v čl. 33 odst. 3 Rozhodčích pravidel UNCITRAL, přijatých rezolucí Valného shromáždění OSN č. 31/98 z 15. 12. 1976.

skytuje čs. právo, na základě obchodních zvyklostí obecně zachovávaných v mezinárodním styku v příslušném obchodním odvětví.

Pokud by mezinárodní smlouva stanovila přednostní používání mezinárodních obchodních zvyklostí, recipovala by je tím do svého obsahu a činila z nich přímé normy.

4. Bez úpravy v mezinárodní smlouvě, popř. v určitém národním právu, které by přikazovalo jejich aplikaci bez ohledu na rozhodné právo a činilo tak z nich své vnitrostátní přímé normy, mezinárodní obchodní zvyklosti samy o sobě nejsou přímými normami, neboť jim chybí povaha obecně závazných právních norem. Tuto povahu nemají také ostatní prostředky vytvářené mezinárodní obchodní praxí, při nichž se podobně jako při vytváření přímých norem přikročuje k formulaci pravidel chování, jako např. u obchodních podmínek, vzorových smluv apod. I když tak jejich vypracování má určité shodné rysy s vypracováním přímých norem a sledují se při něm podobné cíle, nestačí to k tomu, aby se tyto prostředky staly něčím jiným než součástmi smluv účastníků, které se řídí jako každé jiné smluvní ustanovení rozhodným právním řádem.²¹⁾

B. SMLUVNÍ UJEDNÁNÍ ÚČASTNÍKŮ JAKO ZVLÁŠTNÍ PRAMEN PRÁVNÍ ÚPRAVY

Vedle mezinárodních obchodních zvyklostí a prostředků vytvářených mezinárodní obchodní praxí se setkáváme i s dalšími možnostmi takové úpravy právních vztahů v mezinárodním obchodním styku, které negují úpravu prováděnou pozitivními právními normami. Uvedli jsme již, že v rámci smluvní volnosti vymezené daným právním řádem mohou účastníci smlouvy učinit součástí svého smluvního ujednání prostředky vytvářené mezinárodní obchodní praxí. Tím je fakticky dána možnost upravit vzájemná práva a závazky do té míry podrobně, že otázka rozhodného práva se může stát praktickou, jen jde-li o mezery ve smluvním ujednání stran opomenuté. I při zcela dokonalé a úplné smluvní úpravě musí se podle našeho názoru smlouva řídit určitým právem, nemůže existovat v jakémsi právním vakuu. Některé názory se však dokázaly překlenout přes tuto krajní mez a prohlašují, že v případě smlouvy obsahující úplnou úpravu právních vztahů mezi stranami se právo použitelné na takovou smlouvu odpoutává od národních právních řádů, smlouva se stává „nadstátní“ v tom smyslu, že není již národně vázána, stává se „self — regulatory“, spravuje se sama sebou.²²⁾

Toto pojetí předpokládá, že smlouva nepotřebuje k své platnosti žádné

²¹⁾ M. Matteucci: Introduction à l'étude systématique du droit uniforme. Recueil des Cours, 91, 1957 — I, 436.

²²⁾ C. M. Schmitthoff: op. cit., Rabels Z, 1964, 69.

pozitivní právo, ani národní ani mezinárodní. Podle Verdrosse odvozuje svou závaznost z věty „pacta sunt servanda“, která podle něho má všeobecnou a nadpozitivní platnost.²³⁾

Jak již uvedeno, odmítáme stanovisko, podle něhož smlouva by mohla opírat svou platnost o pouhé smluvní ujednání stran, tj. řídit se sama sebou. Smluvní volnost stran musí být zakotvena v určitém právním řádu, ať již jako možnost v mezích kogentních norem upravit podle shodné vůle stran vzájemný vztah, či ve vztazích s mezinárodním prvkem určit rozhodný právní řád (shodná vůle stran může zde mít postavení hraničního určovatele), není však sama pramenem práva.²⁴⁾ Názor o možnosti smlouvy, která se spravuje sama sebou, je odmítán i jinými autory.²⁵⁾

Záleží-li otázka smluvní volnosti stran smlouvy na určitém právním řádu, je samozřejmě věcí tohoto právního řádu, jaké meze pro její uplatnění stanoví. Je myslitelná i taková úprava, v níž by se smluvnímu ujednání stran dávala přednost před jakýmkoliv normami daného právního řádu, i když jde o řešení málo praktické a sotva se s ním setkáme.

Smluvní volnost účastníků může být upravena i v mezinárodních ujednáních obsahujících unifikované normy.²⁶⁾ Taková úprava je obsažena i ve Všeobecných dodacích podmínkách RVHP 1968/1975 v redakci 1979 na dvou místech kromě dispozitivních norem, z nichž je patrné, že se jich použije, jen jestliže stranami není sjednáno něco jiného. V úvodním odstavci se poskytuje stranám možnost dohodnout ve smlouvě odchylky od jednotlivých ustanovení VDP, dojdou-li při uzavření smlouvy k závěru, že v důsledku specifčnosti zboží a/nebo zvláštnosti jeho dodávky je třeba se od nich odchýlit. V ustanovení § 110 se uvádí, že vztahy stran týkající se dodávek zboží v těch otázkách, které nejsou upraveny nebo jsou neúplně upraveny smlouvami nebo všeobecnými dodacími podmínkami, se řídí materiálním právem státu prodávajícího.

Podle ustanovení § 110 VDP RVHP se použije pro právní poměr založený kupní smlouvou mezi organizacemi z různých členských států RVHP práva státu prodávajícího teprve tehdy, jde-li o otázku neupravenou nebo neúplně upravenou jak a) ve VDP RVHP, tak b) ve smlouvě účastníků.

²³⁾ R. B. Schlesinger, H.-J. Gündisch: Allgemeine Rechtsgrundsätze als Sachnormen in Schiedsgerichtsverfahren, Rabels Z, 1964, 26; A. Verdross: Die Sicherung von ausländischen Privatrechten aus Abkommen zur wirtschaftlichen Entwicklung mit Schiedsklauseln. Ztschr. f. ausl. öff. R. u. Völkerr., 18 (1957/1958), 638, 640. 18 (1957/1958), 638, 640.

²⁴⁾ L. A. Lunc: Razvitije sovetskoj doktriny po mezhdunarodnomu častnomu pravu. Sovetskoje Gosudarstvo i Pravo, 1977/12, 53.

²⁵⁾ W. Wengler: Immunité législative des contrats multinationaux. Rev. crit., 1971, 637, 649 a násl.; F. Deby-Gérard: op. cit., 179 a násl.; z českých autorů srov. P. Kalenský: op. cit., 251.

²⁶⁾ I když se jinak poukazuje na to, že smluvní volnost stran bývá v těchto mezinárodních smlouvách dosti omezená, srov. A. Malintoppi: Les rapports entre droit uniforme et droit international privé. Recueil des Cours, 116, 1965 — III, 8, 9. Srov. však čl. 3 haagského jednotného zákona o mezinárodní kupní smlouvě.

Podle tohoto ustanovení má úprava ve smlouvě účastníků v otázce neupravené ve VDP RVHP přednost před právem státu prodávajícího, a to dokonce i před jeho kogentními normami. Taková úprava je možná, neboť se opírá o výslovné ustanovení VDP RVHP, které jsou obecně závazným předpisem a mají přednost i před zákonnými předpisy členských států RVHP. Účastníkům se zde přiznává rozsáhlá autonomie vůle, která jde dále, než je obvyklé v národních právech. Nepochybně se vztahuje jen na ty otázky, které spadají do obligační náplně vztahu založeného kupní smlouvou, které by jinak byly upraveny jejím obligačním statutem.

V Úmluvě o rozhodování sporů týkajících se investic mezi státem a příslušníky jiných států, sjednané ve Washingtonu 18. 3. 1965,²⁷⁾ se stanoví, že rozhodčí soud ustavený na jejím základě rozhoduje spory podle právních pravidel přijatých stranami.²⁸⁾ Někteří toto ustanovení chápají jako odmítnutí teorie o smlouvě, která se spravuje sama sebou.²⁹⁾ Naproti tomu se však uvádí, že ustanovení připouští, aby právní pravidla přijatá stranami nebyla normami práva některého státu. Podle Goldmana to mohou být pravidla práva mezinárodních hospodářských vztahů (*le droit économique international*).³⁰⁾

I kdybychom oproti názoru spatřujícímu v uvedeném ustanovení odmítnutí smlouvy *sui generis* připustili, že právními pravidly přijatými stranami mohou být právní pravidla stranami *ad hoc* vytvořená, tj. jejich smluvní ujednání, neměla by smluvní vůle stran povahu pramene práva, ale opírala by se o výslovné ustanovení mezinárodní smlouvy, která se stává součástí právních řádů svých smluvních států. Tak jako národní právní řád může ve větší či menší míře poskytnout účastníkům smluv možnost upravit si své vztahy odchylně od jeho právních norem, může takovou možnost stranám poskytnout i mezinárodně unifikovaná právní norma obsažená v mezinárodní smlouvě, jež je závazná pro smluvní státy a je součástí jejich právních řádů.

C. OBECNÉ ZÁSADY PRÁVNÍ

Jako další možnost úpravy právních vztahů v mezinárodním obchodním styku se uvádí možnost použití obecných zásad právních uznávaných civi-

²⁷⁾ Text Rev. crit., 1968, 128 a násl.

²⁸⁾ Art. 42 — 1°: „Le tribunal statue sur le différend conformément aux règles de droit adoptées par les parties. A défaut d'accord entre les parties, le tribunal applique le droit de l'Etat contractant partie au différend, y compris les règles relatives aux conflits de lois, ainsi que les principes de droit international en matière.“

²⁹⁾ G.-R. Delaume: La convention pour le règlement des différends relatifs aux investissements entre Etats et ressortissants d'autres Etats. *Clunet*, 1966, 26, 45.

³⁰⁾ A. A. Fatouros v recenzi Investissements étrangers et arbitrage entre Etats et personnes privées. — La Convention B.I.R.D. du 18 mars 1965, v *Rev. crit.*, 1970, 580 a násl., 588.

lizovanými národy.³¹⁾ K teoretickému odůvodnění této možnosti se uvádí, že pozitivní kolizní norma nemusí vždy odkazovat na určitý pozitivní právní řád; je možné, aby kolizní norma odkazovala na systém věcných norem, který není pozitivně právním systémem. Podle názorů některých autorů mohou vedle národních právních řádů a mezinárodního práva existovat i jiné systémy věcných norem. Sem patří i systém věcných norem obecných právních zásad a národní kolizní právo nejdůležitějších právních řádů prý připouští výslovný nebo konkludentní odkaz stran na tento systém věcných norem.³²⁾ Podle F. A. Manna je možný pouze výběr mezi národním právem a mezinárodním právem veřejným a k použití obecných zásad právních se dostává jen oklikou přes mezinárodní právo pomocí čl. 38 odst. 1 písm. c) Statutu Mezinárodního soudního dvora.³³⁾ Zde se však přehlíží, že právě z uvedeného ustanovení Statutu vyplývá, že obecné zásady právní součástí mezinárodního práva nejsou,³⁴⁾ a že toto ustanovení stanoví základ pro rozhodování pouze Mezinárodního soudního dvora a není důvod pro jeho používání při rozhodování jiných míst.

I když se domníváme, že na základě možnosti volby práva upravené v jednotlivých právních řádech je možno volit jen některý na určitém území platný právní řád,³⁵⁾ pak i ti, kteří vykládají kolizní právo určitého státu tak, že připouštějí odkaz i k takovým systémům norem, jakým mají být např. obecné zásady právní uznávané civilizovanými národy, činí jejich aplikaci závislou na příkazu kolizní normy umožňující stranám takovou volbu práva, takže i podle těchto názorů nedochází k jejich bezprostřední aplikaci.

Věcně nepokládáme snahy tohoto druhu za šťastné, protože nepřispívají k právní jistotě a mohou vytvářet jen mlhavé a neurčité představy o právním postavení stran, protože tyto právní zásady sotva existují v takovém množství a jsou tak podrobné, aby mohly účinně pomoci při rozhodování konkrétních sporů.³⁶⁾

³¹⁾ R. B. Schlesinger, H.-J. Gündisch: Allgemeine Rechtsgrundsätze als Sachnormen in Schiedsgerichtsverfahren. *Rabels Z*, 1964, 4 a násl.

³²⁾ R. B. Schlesinger, H.-J. Gündisch: op. cit., *Rabels Z*, 1964, 14, 15, 19.

³³⁾ R. B. Schlesinger, H.-J. Gündisch: op. cit., *Rabels Z*, 1964, 22; F. A. Mann: The Proper Law of Contracts Concluded by International Persons. *The British Year Book of International Law*, 1959, 43, 46, 49–52.

³⁴⁾ K. Zweigert: Der Einfluss des europäischen Gemeinschaftsrechts auf die Rechtsordnungen der Mitgliedstaaten, *Rabels Z*, 1964, 608, chápe čl. 38 odst. 1 c) tak, že zafixoval staré pravidlo mezinárodního obyčejového práva a pokládá obecné zásady právní za normy mezinárodního práva. Srov. však Č. Čepelka, V. David: Úvod do mezinárodního práva. Brno 1978, 107 a násl.; M. Potočný: Mezinárodní právo veřejné, 2. vyd., Praha 1978, 60, 61.

³⁵⁾ Srov. L. A. Lunc: op. cit., *Sov. Gos. i Pravo*, 1977/12, 53.

³⁶⁾ L. A. Lunc: Meždunarodnoje častnoje pravo, obščaja čast', 3. vyd., 1973, 230; srov. také K. Zweigert: op. cit., *Rabels Z*, 1964, 608, 609.

Odmítáme tedy připustit existenci bezprostředně použitelných obecně závazných pravidel, jež by stála mimo právní řády jednotlivých států. Sotva pak lze mluvit o existenci nějakých pravidel u takového základu pro úpravu vztahů stran, jako je např. ekvita, kde se nedaří ani zjistit přesnou definici tohoto pojmu.³⁷⁾ Nebylo by však správné přehlížet, že toto stanovisko, jež pokládáme za správné, nemusí být vždy praxí respektováno, jakkoliv je to jev nežádoucí a podryvající právní jistotu. Poukázali jsme již na existenci některých rozhodčích nálezů Rozhodčího soudu Mezinárodní obchodní komory v Paříži, které bývají uváděny jako doklad existence *lex mercatoria*, odpoutané od jednotlivých národních právních řádů.

Právní úprava rozhodčího řízení je těmito nežádoucími tendencím příznivá. Některé vlastnosti rozhodčího řízení, jinak obvykle chápané jako přednost rozhodčího řízení před řízením soudním, mohou působit i negativně na právní jistotu účastníků.³⁸⁾ Již obvyklá jednoinstančnost rozhodčího řízení znemožňuje nápravu i zjevných chyb rozhodců při právním posuzování zjištěného skutkového stavu. Navíc pak některé právní normy upravující rozhodčí řízení umožňují rozhodcům odpoutat se při rozhodování od jakéhokoli platného hmotného práva. Mluví se zde o negativní autonomii stran, pokud — jak se tvrdí — podle práva některých států mohou strany rozhodce osvobodit od používání hmotného práva.³⁹⁾ K stejnému výsledku je možno dospět i tehdy, jestliže rozhodčí nález nemusí obsahovat odůvodnění.⁴⁰⁾ Také z čs. právní úpravy vyplývá právo stran sjednat, že rozhodčí nález nemusí obsahovat odůvodnění (§ 14 odst. 1 zákona č. 98/1963 Sb.). Další normy umožňující uvedený výsledek se týkají úpravy zrušení rozhodčího nálezu soudem. Obvykle podle těchto norem je vyloučeno meritorní přezkoumávání rozhodčího nálezu a možnost jeho zrušení je omezena na přesně vymezené důvody, mezi nimiž není ani nesprávné použití práva ani rozhodování neopírající se o některý právní řád.⁴¹⁾ To platí i o čs. úpravě v § 20 zákona č. 98/1963 Sb. Důležitý rozdíl proti jiným právním řádům je zde však v tom, že zákon stanoví, že při rozhodování mají rozhodci dbát platného hmotného práva (§ 14 odst. 2). Tím je řečeno, že rozhodci mají povinnost rozhodnout věc podle právního řádu některého státu a že je vyloučeno rozhodování opírající se o jiný základ. Ujednání stran k tomu směřující by bylo protizákonné a neplatné. Z uvedené úpravy zrušení rozhodčího nálezu soudem je však patrné, že případné nerespekto-

37) B. Donner: op. cit., ČMP, 1958, 284 a násl.

38) G. van Hecke: op. cit., Recueil, 126, 1969 — I, 466.

39) R. B. Schlesinger, H.-J. Gündisch: op. cit., *Rabels Z.*, 1964, 29, 30, 32.

40) R. B. Schlesinger, H.-J. Gündisch: op. cit., *Rabels Z.*, 1964, 38.

41) F. Deby-Gérard: op. cit., 201, 202; R. B. Schlesinger, H.-J. Gündisch: op. cit., *Rabels Z.*, 1964, 37, 38.

vání tohoto zákonného příkazu rozhodci by nemělo za následek zrušení rozhodčího nálezu.

Vedle zmíněných úprav zrušení rozhodčího nálezu soudem v právech jednotlivých států přispívá k zmíněné nežádoucí tendenci i úprava výkonu cizích rozhodčích nálezů v mezinárodních smlouvách, v nichž stanovení důvodů pro odmítnutí výkonu se co do dané otázky od úpravy zrušení rozhodčího nálezu soudem neliší.⁴²⁾

Z úprav rozhodčího řízení je zřejmé, že rozhodčí řízení může přispívat k rozvoji autonomního tzv. světového obchodního práva, a tak rozhodčí řízení je označováno jako jeden ze základů, na němž tento právní systém spočívá.⁴³⁾

Úprava rozhodčího řízení umožňuje odpoutat se při rozhodování od pozitivního právního řádu, pokud právní řád, jímž se řídí rozhodčí řízení, připouští, aby rozhodci rozhodovali jako tzv. *amiable compositeurs* nebo *ex aequo et bono*, popř. jednali jako zprostředkovatelé dohody mezi stranami.⁴⁴⁾ V takovém případě je však samozřejmé, že rozhodci rozhodují, protože jim to určitý právní řád dovoluje, na jiném než právním základě, který tedy již z toho důvodu nemůže mít povahu přímých norem. Je samozřejmě věcí konkrétního právního řádu upravujícího rozhodčí řízení, zda rozhodování opírající se o takový základ připouští.⁴⁵⁾ Úprava rozhodování opírajícího se o takový základ může snad podle našeho názoru vyhovovat pojetí povahy rozhodčího nálezu vycházejícímu z tzv. smluvní teorie, pokládající rozhodčí náleze za bezprostřední účinek rozhodčí smlouvy, účastný na rozhodčí smlouvě, a nárok na jeho splnění druhou stranou za občanskoprávní nárok opírající se o právní řád upravující rozhodčí smlouvu. Jestliže však konkrétní právní řád chápe rozhodčí řízení jako zákonem upravený způsob rozhodování sporů nahrazující soudní řízení a rozhodčí náleze jako rozhodnutí, jež za splnění stanovených podmínek má účinky pravomocného soudního rozsudku (§ 18 ZRŘ), je podle našeho názoru pro něj tento základ pro rozhodování nepřijatelný. To platí podle našeho názoru pro právní řády československý a ostatních členských států RVHP

⁴²⁾ F. Deby-Gérard: op. cit., 202: podle francouzské judikatury nedostatek odůvodnění rozhodčího nálezu není v rozporu s francouzským veřejným pořádkem.

⁴³⁾ C. M. Schmitthoff: op. cit., *Rabels Z.*, 1964, 72, 76.

⁴⁴⁾ Srov. čl. VII odst. 2 Evropské úmluvy o mezinárodní obchodní arbitráži (č. 176/1964 Sb.); také Rozhodčí pravidla UNCITRAL (rezoluce 31/98 přijatá 15. 12. 1976 Valným shromážděním OSN), která samozřejmě zavazují strany rozhodčí smlouvy, jen když se na ně odvolají, umožňují v čl. 33 odst. 2, aby rozhodci rozhodovali jako *amiable compositeurs* nebo *ex aequo et bono*, jestliže je strany k tomu zmocnily a právní řád, kterým se řídí rozhodčí řízení, připouští takové rozhodování.

⁴⁵⁾ Uvádí se to pro angloamerické právo, alespoň pokud se strany na tom dohodly; srov. Russell: *On the Law of Arbitration*, 15. vyd., by T. A. Blanco White, London 1952, 112 a násl.; přehled rozdílných názorů pro právo NSR srov. D. J. Schottelius: *Die kaufmännische Schiedsgerichtsbarkeit*. Bremen 1953, 145–147.

tím spíše, jestliže pro určité kategorie sporů zavádějí rozhodčí řízení jako jejich obligatorní způsob rozhodování nevyžadující uzavření rozhodčí smlouvy (Moskevská úmluva, čl. I, vyhl. č. 115/1974 Sb.).

V. POUŽITELNOST PŘÍMÝCH NOREM VÝLUČNĚ PRO OBČANSKOPRÁVNÍ VZTAHY S MEZINÁRODNÍM PRVKEM

1. V definici přímých norem jsme uvedli, že tyto normy upravují výlučně občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem. Zdůrazňujeme tím, že vytváření těchto norem je vyvoláno pouze existencí takových vztahů a že se jich při úpravě jiných vztahů, tj. vztahů vnitrostátních, nepoužije.

Uvedené vymezení znamená, že mezi přímé normy nezahrnujeme ty právní normy, jež jsou výsledkem mezinárodně sjednané unifikace, avšak jsou určeny pro příslušnou kategorii právních vztahů bez ohledu na to, zda jde o vztahy s mezinárodním prvkem nebo o vztahy vnitrostátní. Příkladem takových norem, zvláště důležitých i v praxi mezinárodního obchodu, jsou normy směnečného a šekového práva mezinárodně unifikované ženevskými konvencemi o jednotném zákonu směnečném a jednotném zákonu šekovém. Tyto normy se stávají ve státech, jež jsou těmito konvencemi vázány, normami jejich národního práva určenými pro směnečně-právní a šekověprávní vztahy vůbec, jak vnitrostátní, tak vztahy s mezinárodním prvkem. Vytvářejí v právním řádu určitého státu jedinou hmotněprávní úpravu pro příslušnou kategorii právních vztahů, která nahrazuje dříve platné právní normy.

Naproti tomu přímé normy upravují pouze vztahy s mezinárodním prvkem a nedotýkají se vztahů vnitrostátních. Pro úpravu těchto vztahů existují v právním řádu další, jiné právní normy. V právním řádu, jehož součástí jsou přímé normy, existují tak paralelně, vedle sebe jak normy přímé, tak další hmotněprávní normy pro úpravu občanskoprávních vztahů stejného druhu. Tato paralelnost úpravy je charakteristickým znakem přímých norem, který vyplývá z výlučné použitelnosti těchto norem pro vztahy s mezinárodním prvkem. Samozřejmě nebrání tomu, aby se přijaté přímé normy staly vzorem i pro úpravu vnitrostátních vztahů nebo aby je konkrétní stát, z vlastní iniciativy, nikoliv na základě mezinárodněprávního závazku, na úpravu vnitrostátních vztahů rozšířil.

Příkladem uvedené paralelnosti úpravy je existence národní právní úpravy kupní smlouvy ve státech, které přijaly úpravu obsaženou v haagských jednotných zákonech o kupní smlouvě mezinárodní povahy, vedle této unifikované úpravy. Zejména pak je příkladem úprava kupní smlouvy mezinárodní povahy uzavírané mezi organizacemi z různých členských států RVHP ve Všeobecných dodacích podmínkách RVHP 1968/1975 v redakci 1979, jež jsou součástí československého práva, vedle úpravy kupní

smlouvy v zákoníku mezinárodního obchodu a občanském zákoníku a smlouvy obdobné povahy a funkce mezi hospodářskými organizacemi v hospodářském zákoníku.

2. Skutečnost, že přímé normy upravují výlučně občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem, je důvodem pro to, že je zařazujeme jako jednu skupinu norem do mezinárodního práva soukromého. Tato otázka zdaleka však není v teorii nesporná.

Společnému zařazení přímých norem spolu s kolizními normami do mezinárodního práva soukromého brání řada jiných pojetí.

Zařazení přímých norem do mezinárodního práva soukromého brání v prvé řadě takové pojetí mezinárodního práva soukromého, které tradičně toto právní odvětví ztotožňuje s právem kolizním. Pokládá proto jen kolizní normy za součást mezinárodního práva soukromého, nanejvýše ještě normy práva cizineckého a podle francouzské nauky normy upravující otázky státního občanství.⁴⁶⁾ Přímé normy podle tohoto pojetí stojí mimo rámec mezinárodního práva soukromého.

Nepříznivé našemu pojetí je i takové pojetí, které přímé normy zařazuje do občanského práva. Krčmář, jak ještě uvedeme, sice pokládá přímé normy (aniž by používal tohoto názvu) za součást mezinárodního práva soukromého, avšak nepokládá je za předmět teorie mezinárodního práva soukromého, zařazuje je do teorie občanského práva.⁴⁷⁾

S ohledem na důležitý význam, který mají unifikované přímé normy sjednávané v mezinárodních smlouvách pro úpravu občanskoprávních vztahů v mezinárodních obchodních stycích, se tyto normy spolu s normami unifikovanými i pro úpravu vnitrostátních vztahů (příklad — uvedené ženevské konvence o jednotném směnečném zákonu a jednotném šekovém zákonu) a také spolu s mezinárodně sjednocenými kolizními normami (zejména normy v úmluvách vypracovaných na zasedáních Haagské konference mezinárodního práva soukromého) zařazují do odvětví tzv. mezinárodně jednotného práva (internationales Einheitsrecht), které se pokládá za zvláštní odvětví práva a právních věd.⁴⁸⁾

Schmitthoff pokládá za jeden z pramenů práva světového obchodu tzv. mezinárodní zákonodárství, čímž má na mysli záměrná pravotvorná opa-

⁴⁶⁾ C. M. Schmitthoff: *International Trade Law and Private International Law*. Vom deutschen zum europäischen Recht. Festschrift für H. Dölle, 1963, 263, 264, uvádí jako příklad definice Raapeho, Batiffola a Dicey.

⁴⁷⁾ J. Krčmář: Úvod do mezinárodního práva soukromého. Praha 1906, 99, 105, 107; také učebnice Čs. občanské právo, I, Praha 1974, v partii zpracované V. Knappem, str. 22, zařazuje VDP RVHP mezi prameny občanského práva.

⁴⁸⁾ J. Kropholler: *Internationales Einheitsrecht*. Allgemeine Lehren, Tübingen 1975, 5, 6, 8, 9; P. G. Vallindas: *Autonomy of International Uniform Law*. *Revue Hellénique du Droit International*, 1955, 8–14; unifikované normy sjednané v mezinárodních smlouvách pokládá za zvláštní právní odvětví také P. Chauveau: *Des Conventions portant Loi uniforme*. *Clunet*, 1956, 578.

tření mezinárodního charakteru, která spočívají buď na mezinárodních smlouvách nebo mezinárodních vzorových zákonech a jsou národními zákonodárci více nebo méně jednotně převzata do národních právních řádů a vybavena silou zákona.⁴⁹⁾ Při tomto pojetí, jak jsme již dříve uvedli, jsou přímé normy mezinárodně sjednané spolu s mezinárodními obchodními zvyklostmi zahrnovány do tzv. *lex mercatoria*.⁵⁰⁾

Nepříznivé zařazení přímých norem do mezinárodního práva soukromého je samozřejmě i pojetí mezinárodního práva obchodního jako zvláštního právního odvětví, máme-li tím na mysli soubor právních norem upravujících vztahy vznikající při uskutečňování mezinárodního obchodu. Tím by došlo k odtržení přímých norem alespoň od těch kolizních norem, které se netýkají vztahů vznikajících v mezinárodním obchodu.

Některými autory v socialistických státech je zastáváno stanovisko vylučující soubor přímých norem upravujících občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem mezi organizacemi členských států RVHP do zvláštního odvětví mezinárodního hospodářského práva, příp. mezinárodního socialistického hospodářského práva.⁵¹⁾ Při takové variantě pojetí mezinárodního hospodářského práva zahrnující do zvláštního odvětví přímé normy uplatňující se ve vztazích socialistických států dochází k jejich oddělení od ostatních přímých norem.

3. Mezinárodní právo soukromé chápeme jako souhrn norem určených výlučně pro úpravu občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Setkáváme se s různými kritérii pro stanovení jednotlivých právních odvětví;⁵²⁾ domníváme se, že rozhodujícím je povaha předmětu úpravy. Pochopitelně nelze s absolutní přesností určit, které kategorie společenských vztahů, jež jsou předmětem úpravy právními normami, jsou natolik významné, že odůvodňují existenci zvláštního právního odvětví, a jejich právní úprava vyvolává natolik specifické otázky, aby bylo třeba k jejich řešení zvláštního odvětví právních věd. Domníváme se, že občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem jsou natolik významnou oblastí právních vztahů, že jejich význam odůvodňuje zařazení právních norem upravujících tyto vztahy do jednoho právního odvětví. Přítomnost mezinárodního prvku si vynucuje zvláštní zacházení s těmito vztahy, vytváření zvláštních

⁴⁹⁾ C. M. Schmitthoff: op. cit., *Rabels Z*, 1964, 61.

⁵⁰⁾ C. M. Schmitthoff: op. cit., *Rabels Z*, 1964, 61, 63.

⁵¹⁾ Srov. k tomu L. A. Lunc: *Meždunarodnoje častnoje pravo*, Obščaja časť, 3. vyd., 1973, 34 a násl., a jím citovaní autoři; dále zejména M. M. Boguslavskij: *Pravovoje regulirovanije meždunarodnych chozjajstvennych otnošenij. Očerki teorii i praktiki ekonomičeskogo sotrudničestva stran socializma*. Moskva 1970, zejména str. 68 a násl.

⁵²⁾ P. Chauveau: op. cit., *Clunet*, 1956, 578, pokládá za znaky rozhodující pro existenci unifikovaných norem sjednaných v mezinárodních smlouvách jako samostatného odvětví: jejich pramen (mezinárodní smlouvy) a techniku vypracování; oblast a činnosti, jež upravují; a mezinárodní povahu a hodnotu jejich řešení.

právních norem. Důkazem toho je dlouhodobá společenská zkušenost a praxe. Tato zvláštní právní úprava také vyvolává specifické problémy teoretické, takže je třeba v právních vědách zvláštního odvětví, jež se jimi zabývá. Základem pro toto pojetí je oddělení mezinárodního práva soukromého od jiných právních odvětví, zejména také od občanského práva a vědy mezinárodního práva soukromého od ostatních právních věd, zejména od vědy občanského práva. K této otázce se v souvislosti s výkladem pojmu přímých norem ještě vrátíme.

Vycházíme-li z tohoto pojetí mezinárodního práva soukromého, pokládáme za nesprávné další štěpení právní úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem do různých disciplín.

Není správné, jestliže se pro toto další rozlišování používá kritéria spočívajícího v tom, kterého přístupu k úpravě těchto vztahů se používá. Nevidíme důvodu, proč by se mezinárodní právo soukromé mělo omezovat jen na jeden z možných přístupů k této úpravě a zahrnovat pouze kolizní právo a přímé normy přenechávat jinému odvětví.⁵³⁾

Vedle tohoto dělení zdůrazňujícího pro rozlišení právních odvětví metodu úpravy oproti předmětu úpravy nepokládáme za správné ani dělení používající jako rozlišovacího kritéria pramene úpravy, s nímž se setkáváme při pojetí tzv. mezinárodně jednotného práva jako zvláštního odvětví. Zde jsou do jednoho souboru sdružovány normy vytvořené mezinárodními smlouvami nebo jiným záměrně mezinárodně koordinovaným postupem. Tím se z mezinárodního práva soukromého i v jeho starém pojetí odštěpují kolizní normy unifikované a z občanského práva unifikované normy, jinak použitelné pro vnitrostátní vztahy.⁵⁴⁾

Tříštění právní úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem do různých právních odvětví odporuje skutečnému stavu a je nevhodné i z hlediska úkolů a potřeb právní teorie. Při současném stavu právní úpravy je běžné, že i ty vztahy, na něž se vztahují mezinárodně sjednané přímé normy, nejsou těmito normami upraveny úplně a je třeba vedle nich při jejich hmotněprávní úpravě postupovat i podle norem kolizních.⁵⁵⁾ Teoretická nevhodnost tohoto tříštění je podle našeho názoru dána tím, že teoretické zkoumání otázek právní úpravy uvedených vztahů nemůže být úplně a účinné bez současného a systematického zkoumání veškerého mechanismu právních norem používaného pro jejich úpravu.

Při tomto pojetí nemůžeme souhlasit ani s tříděním používajícím pro rozlišení povahy subjektů právních vztahů. Nepokládáme proto za správné

⁵³⁾ Srov. např. P. H. Neuhaus: Internationales Zivilprozessrecht und internationales Privatrecht. *Rabels Z.* 1955, 201, 202.

⁵⁴⁾ Srov. J. Kropholler: *op. cit.*, 5.

⁵⁵⁾ Srov. H. Wiemann: Die Bedeutung des internationalen Privatrechts in der Deutschen Demokratischen Republik. *Staat und Recht*, 1954, 749, 750.

pojetí mezinárodního hospodářského práva, příp. mezinárodního socialistického hospodářského práva jako zvláštního právního odvětví upravujícího občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem ve vztazích socialistických organizací členských států RVHP. Je mimo pochybnost, že povahou subjektů získávají tyto vztahy kvalitativní odlišnost od vztahů vůči subjektům z jiných států. Pro jejich právní úpravu je však rozhodující jejich občanskoprávní povaha, která je spojuje s ostatními občanskoprávními vztahy s mezinárodním prvkem. Tuto občanskoprávní povahu mají i v podmínkách socialistické ekonomické integrace.⁵⁶⁾

Prostředky pro jejich úpravu jsou občanskoprávní normy, které také nevytvářejí specifikum odůvodňující potřebu zvláštního právního odvětví a zvláštního právně teoretického přístupu. Nelze ani přehlédnout, že v některých kategoriích občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem se používá stejných právních norem jak pro vztahy mezi organizacemi členských států RVHP, tak i pro vztahy se subjekty z kapitalistických států, např. v oblasti mezinárodně sjednocené úpravy vztahů z přepravní smlouvy v přepravě letecké (Varšavská úmluva), v přepravě silniční (úmluva CMR), v oblasti průmyslových a autorských práv.

Uvedené stanovisko není pochopitelně na překážku případnému samostatnému praktickému a pedagogickému výkladu této právní úpravy. Vytváření zvláštních teoretických disciplín by však vedlo k tomu, že tytéž obecné teoretické otázky, např. pojmu přímých norem, jejich vztahu k úpravě prováděné kolizními normami, by byly zbytečně vykládány současně různými teoretickými disciplínami. To platí i o tzv. mezinárodním právu obchodním, které chápeme jako účelový soubor právních norem upravujících právní vztahy vznikající při uskutečňování mezinárodního obchodu. Spadají do něho i normy mezinárodního práva veřejného, normy správního práva a finančního práva. Těžiště však spočívá v občanskoprávních normách upravujících vztahy s mezinárodním prvkem, tj. normách mezinárodního práva soukromého. Touto svou podstatnou částí je tak mezinárodní právo obchodní součástí mezinárodního práva soukromého.⁵⁷⁾

Zařazení přímých norem do mezinárodního práva soukromého má rozhodující význam pro odůvodněnost jejich označení. Označení „přímé normy“, které vyjadřuje opačný způsob úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem oproti normám kolizním upravujícím tyto vztahy

⁵⁶⁾ Srov. L. A. Lunc: op. cit., 38, 39, který jako argumentu používá i ustanovení § 110 VDP RVHP, subsidiárně odkazujícího na občanské právo státu prodávajícího. Argument tohoto druhu poskytuje i Moskevská úmluva z 26. 5. 1972, která ve svém názvu mluví o občanskoprávních sporech a ve svém textu o občanskoprávních vztazích, vyhl. č. 115/1974 Sb. L. A. Lunc: op. cit., 25, 26, odůvodňuje spojení kolizních norem a mezinárodně unifikovaných hmotněprávních norem do právního odvětví i vědy mezinárodního práva soukromého tím, že jde o dvě metody úpravy vztahů téhož druhu.

nepřímo pomocí jimi povolaneého právního řádu, má smysl jen tehdy, zahrnujeme-li tyto normy do mezinárodního práva soukromého. Jsou-li zařazeny jinam, ztrácí toto označení svůj význam.

VI. BEZPROSTŘEDNOST HMOTNĚPRÁVNÍ ÚPRAVY

1. Z uvedené definice přímých norem dále vyplývá, že tyto normy samy obsahují hmotněprávní úpravu práv a povinností účastníků. Vyznačují se, jak jsme již uvedli, bezprostředností úpravy.

Přímé normy jsou tak z hlediska terminologie používané v mezinárodním právu soukromém na rozdíl od kolizních norem normami věcnými tak jako normální občanskoprávní normy právního řádu povolaneého k úpravě daného vztahu příslušnou kolizní normou. Ve způsobu hmotněprávní úpravy vztahů, jež jsou vztahy občanskoprávní povahy, se přímé normy v podstatě neliší od normálních občanskoprávních norem.

Důsledkem této nepopíratelné skutečnosti je, že nepochybně řadu otázek teoretického zkoumání obsahu přímých norem může teorie mezinárodního práva soukromého přenechat teorii občanského práva, případně převzít výsledky jejího zkoumání. Při teoretickém zpracování jednotlivých institutů občanského práva, např. odpovědnosti za vady a vůbec odpovědnosti v případě porušení povinnosti ze závazku atd., může oprávněně teorie občanského práva zahrnovat do svého zkoumání úpravu obsaženou v přímých normách.

2. Vzhledem k tomu je třeba si položit otázku, zda nemají být přímé normy zařazovány do občanského práva a jejich teoretické zkoumání do teorie občanského práva. V české literatuře pronikavý rozbor této otázky podal J. Krémář. Vzhledem k stejnému účelu kolizních i přímých norem, tj. upravovat mezinárodní poměry soukromoprávní, zahrnuje je spolu s kolizními normami a normami upravujícími právní postavení cizinců, pro něž však tohoto označení nepoužívá a označuje je jako předpisy práva mezinárodně stejného, do jediného právního odvětví, tj. mezinárodního práva soukromého vycházející ze zásady, kterou označuje za vůdčí, tj. že skupinu předpisů právních odpovídající jednotné skupině poměrů životních jest pokládati za celek jednotný.⁵⁸⁾ Tímto svým stanoviskem z počátku tohoto století překonává Krémář mnohé současné autory, kteří nemohou překonat rozdíl mezi zvláštním hmotným právem pro případy s mezinárodním prvkem jakožto právem rozhodovacím a kolizním právem jako odkazovacím a zařazují jen kolizní právo do mezinárodního práva soukromého.⁵⁹⁾

⁵⁷⁾ C. M. Schmitthoff: op. cit., Festschrift für H. Dölle, 1963, 264, 265, 270.

⁵⁸⁾ J. Krémář: op. cit., 99.

⁵⁹⁾ J. Kropholler: op. cit., 8, 9, 32.

Pokud však jde o teorii mezinárodního práva soukromého, zařazuje do ní Krčmář jen zkoumání norem kolizních a norem upravujících právní postavení cizinců. Zkoumání přímých norem sem však nezařazuje, neboť i podle něho nelze na nich tak jako na normách kolizních ukázat k problémům tvořícím differentiam specificam mezinárodního práva soukromého. Poukazuje na různost metody vědecké a různost prostředků při výkladu obou kategorií norem a uvádí, že předpisy práva mezinárodně stejného nikterak se neliší od paralelní skupiny práva interního. Výklad se děje stejnou cestou, a připojuje proto řešení otázek práva uniformního k řešení otázek paralelního práva interního.⁶⁰⁾

Domníváme se, že toto stanovisko pro současnou dobu neodpovídá skutečnému stavu jak co do významu přímých norem, tak co do teoretických otázek, jež jsou jimi vyvolány. V době, kdy Krčmář toto stanovisko formuloval, byly přímé normy (mezinárodně stejné) řídkým jevem. Krčmář sám klade na tuto skutečnost důraz: uniformní právo nevykazuje systematickou ucelenost, jest zjevem víceméně nahodilým, tvoří jen částky celé soustavy práva soukromého, obsahově rozdrobené, a upravuje různé mezi sebou nesouvislé části práva soukromého.⁶¹⁾

I když některé znaky, jako až dosud nesystematické vytváření přímých norem, obsahová rozdrobenost, přetrvávají až dodnes, stále stoupající množství přímých norem vytváří z nich ne již výjimečný, ale dnes již samozřejmý a základní prostředek úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Co je však podle našeho názoru rozhodující; při zkoumání základních teoretických otázek týkajících se jich můžeme poukázat na specifické problémy odlišující je proti souboru normálních občanskoprávních norem, což odůvodňuje zařazení této problematiky do předmětu teorie mezinárodního práva soukromého. Tyto zvláštní problémy jsou vyvolány zvláštní povahou těchto norem.

3. Hledíme-li na soubor přímých norem jako na jeden z prostředků, a to dnes již základní, mechanismu právní úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, vznikají především otázky postavení tohoto prostředku úpravy mezi ostatními; otázky vztahu přímých norem k ostatním prostředkům, zejména kolizním normám; otázky oblastí právních vztahů vhodných pro úpravu těmito normami; otázky jejich výkladu vzhledem k tomu, že mezinárodně sjednocené přímé normy platí ve více státech jako součást jejich právních řádů. V této otázce výkladu nevystačíme pouze s poznatky teorie občanského práva, neboť k té skutečnosti, že jde o normy občanskoprávního obsahu přistupuje i další skutečnost, že jde o normy sjednané obvykle v mezinárodní smlouvě či na základě jiného aktu mezi-

⁶⁰⁾ J. Krčmář: op. cit., 102, 103, 104.

⁶¹⁾ J. Krčmář: op. cit., 109.

národně právní povahy, které mají vytvářet úpravu jednotnou pro více států, což se musí při jejich výkladu a aplikaci projevit.

Domníváme se, že všechny tyto otázky spojené s právní úpravou občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, které jsou specifické pro tuto úpravu a jež lze oddělit od otázek vyvolaných úpravou vnitrostátních občanskoprávních vztahů, je nutno zařadit do teorie mezinárodního práva soukromého. V jejím rámci mají své místo i problémy vznikající z existence přímých norem, které lze umístit do systému vědeckého výkladu a zkoumání mezinárodního práva soukromého.

Do jeho obecné části je tak třeba zařadit všechny otázky, jež jsou společné úpravě více než jedné kategorie občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, tzn. také výklad o základních metodách právní úpravy těchto vztahů, do něhož patří otázky společné úpravě kolizními normami a dále také otázky společné úpravě přímými normami, jakož i vzájemný vztah mezi jednotlivými metodami úpravy, tj. metodou kolizní a metodou přímou. Ve zvláštní části je třeba při výkladu úpravy jednotlivých kategorií vztahů s mezinárodním prvkem věnovat pozornost jak úpravě kolizní, tak přímé a jejich vzájemnému vztahu na těchto místech. Takto vymezený rámec teorie mezinárodního práva soukromého poskytuje dostatečně široký prostor pro úplné a účinné zkoumání problematiky této oblasti právem upravených společenských vztahů, jež si je vědomo a neopomíjí jednotlivé dílčí problémy a mezi nimi existující souvislosti.⁶²⁾

VII. BEZPROSTŘEDNOST APLIKACE PŘÍMÝCH NOREM

1. Z definice přímých norem konečně vyplývá, že k použití přímých norem dochází bezprostředně, bez předchozí aplikace kolizních norem. Vedle bezprostřednosti úpravy se tyto normy vyznačují bezprostředností aplikace.

Tímto znakem se přímé normy odlišují od právních norem občanskoprávní povahy, které jsou určeny výlučně pro úpravu občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, obsahují hmotněprávní úpravu těchto

⁶²⁾ Pro úplnost je třeba poznamenat, že občanskoprávními poměry s mezinárodním prvkem rozumíme v mezinárodním právu soukromém i rodinněprávní a pracovněprávní vztahy s tímto prvkem. Přiřazení jejich právní úpravy do mezinárodního práva soukromého je odůvodněno nejen určitou legislativní tradicí, ale především tím, že jejich zvláštní úprava vyvolává teoretické problémy, které jsou společné se vztahy občanskoprávními s tímto prvkem, takže by nebylo důvodu pro zkoumání otázek spojených s jejich zvláštní úpravou v oddělených teoretických disciplínách, i když v oblasti vnitrostátních vztahů se právo rodinné a právo pracovní pokládají za zvláštní právní odvětví. K této otázce srov. také L. A. Lunc: op. cit., 11, 12; H. Wiemann: op. cit., Staat und Recht, 1954, 751, 752; v české literatuře P. Kalenský: K předmětu a povaze mezinárodního práva soukromého a k otázce jeho místa v systému práva. ČMP, 1960, 88; srov. také tentýž autor: Trends of Private International Law, Praha 1971, 171, 172.

vztahů, avšak nepoužije se jich bezprostředně, nýbrž až poté jestliže právní řád, jehož jsou součástí, má být na daný vztah aplikován na základě příkazu kolizní normy. Protože úprava vztahů s mezinárodním prvkem je jedinou funkcí těchto norem, je třeba je zahrnout do mezinárodního práva soukromého.⁶³⁾ Protože jim však chybí znak bezprostřednosti aplikace, bylo by nesprávné zaměňovat je s přímými normami.

Příkladem takových norem v čs. mezinárodním právu soukromém je zákoník mezinárodního obchodu (č. 101/1963 Sb.). Z vymezení majetkových vztahů v mezinárodním obchodním styku, obsaženého v ustanovení jeho § 2, vyplývá, že je určen výlučně pro úpravu občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Jde tedy podle našeho pojetí o předpis obsahující normy mezinárodního práva soukromého. Přitom z ustanovení jeho § 3 vyplývá, že se tohoto zákona použije jen tehdy, jestliže podle pravidel mezinárodního práva soukromého se má na daný vztah použít čs. práva. ZMO byl ve své době ojedinělým zákonodárným dílem, které takovým komplexním způsobem upravuje vztahy v mezinárodním obchodním styku. V NDR byl v roce 1976 vydán zákon o mezinárodních hospodářských smlouvách (GBI. I., 1976, 61), který také obsahuje hmotněprávní úpravu vztahů vznikajících v mezinárodních hospodářských stycích a podle ustanovení svého § 1 odst. 1 se použije, jen když se má na daný vztah použít práva NDR.

Máme-li zabránit zaměňování norem tohoto druhu s přímými normami, je třeba je odlišit od nich terminologicky. Uvažujeme-li o vhodném označení pro tyto normy, je nutno vyjít jednak z toho, že obsahují hmotněprávní úpravu vztahů s mezinárodním prvkem, a jednak z toho, že patří do mezinárodního práva soukromého. V terminologii mezinárodního práva soukromého označujeme normy, které obsahují hmotněprávní úpravu, na rozdíl od norem kolizních jako normy věcné. Věcnými normami v tomto smyslu jsou však i normy hmotného práva povolaného k úpravě daného vztahu kolizní normou, které jsou jinak určeny pro úpravu vnitrostátních vztahů a které pochopitelně do mezinárodního práva soukromého nezařazujeme. Bude proto třeba normy, pro které hledáme označení, odlišit v jejich názvu od právě uvedených věcných norem a vyjádřit jejich příslušnost k mezinárodnímu právu soukromému. Dostáváme se tak k názvu „věcné normy mezinárodního práva soukromého“. Ani toto označení není ideální. Věcnými normami mezinárodního práva soukromého jsou i přímé normy, neboť obsahují hmotněprávní úpravu a patří do mezinárodního práva soukromého. Označení je tak přísně vzato širším pojmem, který za-

⁶³⁾ Jiné stanovisko v. H. Bauer: op. cit., Rev. crit., 1966, 556, 557, který pokládá pro toto zařazení za rozhodující, zda je norma aplikována nezávisle na kolizních normách.

hrnuje dvě skupiny norem. Označení přímá norma je speciálním užším pojmem, zahrnuje jen takové věcné normy mezinárodního práva soukromého, které se navíc vyznačují znakem bezprostřednosti aplikace. V zájmu srozumitelné terminologie nezbyvá než se dohodnout, že takto kvalifikované normy budeme označovat jako normy přímé, zatímco pro věcné normy mezinárodního práva soukromého, které se bezprostředností aplikace nevyznačují, použijeme tohoto širšího pojmu.⁶⁴⁾

I tak při používání tohoto názvu existuje nebezpečí nedorozumění, a je proto třeba zdůraznit, že tohoto názvu používáme, jak je z uvedeného patrno, v jiném smyslu než E. Steindorff, který má jím na mysli vytváření zvláštního hmotného práva pro tzv. mezinárodní případy v užším smyslu, které nemají převažující kontakt k žádnému z konkurujících právních řádů, s nimiž je případ spojen,⁶⁵⁾ a také než G. Kegel, který tímto názvem označuje věcné normy, jež doporučuje vytvářet v případech adaptace.⁶⁶⁾ V obou posléze uvedených případech nejde ve skutečnosti o právní normy jako obecně závazná pravidla, ale o zvláštní řešení ad hoc přiměřené danému skutkovému případu.

Věcné normy mezinárodního práva soukromého v námi chápaném smyslu jsou, zejména upravují-li systematicky rozsáhlejší oblasti právních vztahů, kladným a pokrokovým jevem v úpravě občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Představují vyšší stupeň kolizní úpravy oproti jinak běžné kolizní úpravě odkazující k hmotnému právu, jež jinak samo nerozlišuje mezi případy vnitrostátními a mezinárodní povahy, určitý mezistupeň k úpravě přímé. Mohou připravovat cestu k mezinárodnímu sjednání přímé úpravy, jestliže myšlenka vytvořit takovou úpravu pro určité právní vztahy nebyla dosud mezinárodně přijata. Mohou také vést k faktickému přiblížení k mezinárodně sjednané přímé úpravě, která sice již mezi jinými státy existuje, je však z nějakých důvodů pro daný stát v podobě existující mezinárodní smlouvy nepřijatelná. Zákonodárce vydáním těchto norem projevuje ochotu k mezinárodní spolupráci, a to ve dvojím smyslu: jednak aktivním přístupem k hmotněprávní úpravě stanovením norem, jež jsou věcně přiměřené mezinárodní povaze upravovaných vztahů, jednak tím, že tuto úpravu, která zůstává jeho národním předpisem, nevnučuje imperativně pro všechny případy, ale omezuje ji jen na ty, v nichž kolizní norma odkazuje k jeho právu. Je možno uzavřít o těchto normách tak, že jsou optimálním způsobem úpravy vztahů v me-

⁶⁴⁾ H. Bauer: op. cit., Rev. crit., 1966, 556, 557, který, jak uvedeno, zařazuje jen přímé normy do mezinárodního práva soukromého, používá naopak pro ně označení věcné normy v mezinárodním právu soukromém nebo hmotné mezinárodní právo soukromé.

⁶⁵⁾ E. Steindorff: Sachnormen im internationalen Privatrecht. 1958, 275, 276.

⁶⁶⁾ G. Kegel: Leo Raape und das IPR der Gegenwart. Rabels Z, 1966, 6.

zinárodním styku, jestliže mezinárodně sjednaná přímá úprava je nedosažitelná.

2. Pro otázku vymezení přímých norem, pokud se týká znaku bezprostřednosti aplikace, působí určité pochybnosti normy tzv. cizineckého práva. Máme jím zde na mysli právní normy upravující právní postavení cizinců v občanskoprávních vztazích, neboť jen tyto normy cizineckého práva zařazujeme do mezinárodního práva soukromého. Pro zařazení těchto norem mezi přímé normy, a to přímé normy nejčastěji vnitrostátního původu, nebo mezi věcné normy mezinárodního práva soukromého je tedy rozhodující, zda k aplikaci těchto norem dojde bezprostředně, tj. vždy když půjde o otázku jimi upravenou, či zda se jich použije, jen když kolizní norma odkazuje na použití právního řádu, jehož jsou součástí.

Tato otázka nemusí být v případě jednotlivých norem cizineckého práva jednoznačně vyřešena. Pokud není odpověď patrna z textu normy samotné, bude třeba sledovat, jaký je v případě dané normy úmysl zákonodárce, výkladem normy. Základní ustanovení o postavení cizinců obsažené v § 32 ZMPS a stanovící, že cizinci mají v oboru osobních a majetkových práv stejná práva a povinnosti jako státní občané českoslovenští, vyjadřuje zásadu, k níž lze dospět abstrakcí od jednotlivých ustanovení hmotněprávních norem, které při stanovení práv a povinností účastníků občanskoprávních vztahů nerozlišují, zda subjekty vztahu jsou tuzemští občané nebo cizinci. V tomto smyslu dojde k aplikaci norem, z nichž se vyvozuje zmíněná zásada, tehdy, bude-li na základě kolizní normy aplikováno čs. právo. Pokud by však na základě ustanovení § 32 ZMPS došlo v případě nedostatku vzájemnosti ve vztahu k určitému státu k rozhodnutí, že pro občany takového státu se v určitém směru zmíněné zásady nepoužije, pak nepochybně bude odpovídat účelu a smyslu takového rozhodnutí, aby cizinci byli v určitém právu omezeni bez ohledu na to, kterým právem se bude na základě kolizní normy řídit příslušný právní vztah. Jiný výklad by umožňoval, aby volbou práva účastníci v případě závazkových vztahů ze smluv se vyhnuli použití normy, o níž se opírá uvedené rozhodnutí. V těch případech, kdy konkrétní norma upravuje odchýlně postavení cizince od postavení tuzemského občana (např. § 7 zákoníku práce), domníváme se, že odpovídá účelu sledovanému takovou normou, aby se jí použilo bezprostředně, bez ohledu na to kterého práva se v daném případě na základě kolizní normy použije.

3. Zatímco v případě hmotněprávních norem pro úpravu občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem je třeba odlišovat od přímých norem normy, jimž chybí znak bezprostřednosti aplikace, je třeba dále od nich odlišit i takové normy, které mají určitý význam pro postavení účastníků vztahů s mezinárodním prvkem, vyznačují se bezprostředností aplikace, ale nelze je přesto do mezinárodního práva soukromého zařadit.

Ve společenských vztazích upravených normami mezinárodního práva soukromého se realizují hospodářské styky mezi jednotlivými státy. Tyto styky ve svém souboru významně ovlivňují národní hospodářství státu, závisí na nich vyrovnanost platební bilance státu vůči zahraničí a tím i stabilita jeho měny, uspokojování výrobních a spotřebních potřeb a další národohospodářské a obchodně politické zájmy. Státy s plánovaným hospodářstvím a v současné době i jiné státy zcela pravidelně regulují tyto hospodářské styky se zahraničím, ovlivňují jejich vznik, realizaci a případně i zánik. Za tím účelem vydávají své právní normy.

Tyto právní normy patří do odvětví práva správního a práva finančního a provádějí je orgány státní správy. Neupravují vzájemná práva i povinnosti účastníků občanskoprávních poměrů, ale sledují se jimi zájmy státu. Příslušné státní orgány aplikují tyto normy na každý vztah či otázku, na které se vztahují, bez ohledu na to, zda to má dopad na určitý občanskoprávní poměr s mezinárodním prvkem a zda se takový poměr spravuje tuzemským či zahraničním právem. Rozhodující pro jejich aplikaci je nakonec jen ta okolnost, zda je vynucení jejich aplikace v moci daného státu. Vzhledem k tomu, že tyto normy neupravují občanskoprávní vztahy a nejsou občanskoprávními normami, je nutno je odlišit od přímých norem.

Teorii mezinárodního práva soukromého přísluší zabývat se účinky aplikace těchto norem na postavení účastníků občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, přičemž problematická je otázka aplikace zahraničních předpisů této povahy. Výklad o těchto otázkách přísluší podle našeho názoru do obecné části systému výkladu o mezinárodním právu soukromém.

Někteří autoři označují tyto normy za normy bezprostředně použitelné,⁶⁷⁾ jiní jako normy veřejného pořádku, příp. normy nutně použitelné.⁶⁸⁾ Přitom sem jsou zahrnovány jak normy práva správního („veřejného“), tak i některé normy občanského práva, jimž se přiznávají zvláštní účinky vyžadující jejich bezprostřední aplikaci na určitou vymezenou oblast uplatnění.⁶⁹⁾

⁶⁷⁾ Ph. Francescakis: Quelques précisions sur les „lois d'application immédiate“ et leurs rapports avec les règles de conflits de lois. Rev. crit., 1966, 1 a násl.

⁶⁸⁾ G. Sperduti: Les lois d'application nécessaire et tant que lois d'ordre public. Rev. crit., 1977, 257 a násl., uvádí, že nutně použitelná norma je takovou v důsledku skutečnosti, že je normou veřejného pořádku; norma veřejného pořádku je touto skutečností nutně použitelnou normou (str. 261); zmiňuje se i o dalších označeních pro ně jako „normes fixant leur propre domaine d'application“ nebo „spatially conditioned internal rules“ nebo „peremptory norms“ (str. 259, 260).

⁶⁹⁾ G. Sperduti: op. cit., Rev. crit., 1977, 263, 264; Ph. Francescakis: op. cit., Rev. crit., 1966, 7, 8, sem zařazuje např. určité normy francouzského práva o nájemní smlouvě, kterých se musí použít na každou nájemní smlouvu týkající se nemovitosti ve Francii bez ohledu na volbu práva učiněnou stranami.

4. Vedle norem správního a finančního práva, k jejichž aplikaci dochází bezprostředně, i když mají dopad na občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem, existují — jak patrně — i normy občanského práva, kterých se používá vždy bez ohledu na to, zda v konkrétním případě se daný vztah jinak řídí zahraničním právem.⁷⁰⁾ Tímto znakem bezprostřednosti aplikace se podobají přímým normám ještě více než uvedené normy správního a finančního práva, protože jsou normami občanskoprávními. Přímými normami však nejsou, protože jsou určeny normálně pro úpravu vnitrostátních občanskoprávních vztahů, jejich funkcí není výlučně upravovat občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem. Např. některé právní řády mají v ustanoveních o obchodním zastoupení kogentní ustanovení o mezích pro zákaz převzetí zastoupení konkurujících podniků, o právu na dodatečnou provizi, o minimální délce výpovědní lhůty, o nárocích na náhradu škody a úhradě nákladů, které obchodní zástupce vynaložil. Tato ustanovení jsou určena samozřejmě i pro vnitrostátní vztahy. Pokud judikatura v daném státu překračuje jejich kogentní povahu a činí z nich normy absolutně kogentní v tom smyslu, že je aplikuje i na případy s mezinárodním prvkem, které se na základě kolizní normy řídí zahraničním právem, pak se taková občanskoprávní norma stává bezprostředně použitelnou.

Podle našeho názoru není správné směšovat tyto občanskoprávní normy s bezprostředně použitelnými normami správního a finančního práva, jak to např. citovaní autoři činí. Je třeba rozlišovat mezi těmito normami, zda jde o normu občanskoprávní či jinou, protože to může mít určitý význam, pokud jde o ochotu druhých států aplikovat tyto normy, nejsou-li součástí použitelného práva, jde-li o otázku aplikace zahraničních norem této povahy.

5. Na závěr výkladu o pojmu přímých norem zbývá zmínit se o názorech některých autorů, kteří popírají znak bezprostřednosti aplikace přímých norem, a tak vůbec popírají existenci přímých norem. Podle těchto názorů se i přímé normy aplikují na základě předchozí aplikace kolizních norem. Připouštějí, že nejde o kolizní normy v obvyklém smyslu, ale o kolizní normy zvláštní povahy, které mají povahu jednostranných kolizních norem. Jsou obsaženy, popříp. skryty v přímých normách, nevztahují se k právnímu poměru či otázce, nýbrž k právní normě, v některých případech jsou vyjádřeny jako norma společná celému souboru přímých norem.⁷¹⁾

Jde o zásadní otázku, která uvádí v pochybnost vymezení pojmu pří-

⁷⁰⁾ G. Sperduti: op. cit., Rev. crit., 1977, 263, mluví o absolutně donucujících normách.

⁷¹⁾ J. Kropholler a P. H. Neuhaus na místech uvedených shora v pozn. 4; G. van Hecke: op. cit., Recueil, 126, 1969 — I, 467, 468, 471.

mých norem, jak jsme se o to v tomto výkladu pokusili. Zaujali jsme k ní stanovisko již na jiném místě.⁷²⁾ Opakujeme zde, že kolizní normou je jen taková norma, která je prostředkem určitého způsobu úpravy právních vztahů, vyznačujícího se tím, že se pro úpravu vztahu vybírá jeden ze dvou nebo několika souborů hmotněprávních předpisů, s nimiž je daný vztah v nějakém kontaktu. Normy obsahující vymezení předmětu úpravy souborů přímých norem neprovádějí výběr mezi několika v úvahu přicházejícími právními řády, nýbrž stanoví meze použití přímé metody oproti metodě kolizní. Nevymezují jako jednostranné kolizní normy oblast použití vlastního práva oproti právům zahraničním (tím i jednostranná kolizní norma, byť nedokonale, provádí výběr mezi právními řády), ale pouze rozhraničují použití jedné skupiny tuzemských norem, neboť i mezinárodně sjednané přímé normy se stávají součástí tuzemského práva, proti jiné skupině tuzemských norem, totiž norem kolizních.⁷³⁾ Jestliže chápeme kolizní normu jako projev určité metody úpravy právních vztahů, jak byl shora uveden, nelze pokládat za kolizní normu každou normu, která rozhraničuje oblast použití mezi jednotlivými předpisy uvnitř téhož právního řádu. I když taková norma ohraničuje oblast použití jiných norem, sama neobsahuje věcnou úpravu a odkazuje na použití jiných norem, chybí jí funkce provádět právní úpravu výběrem mezi několika soubory právních norem, jejichž použití přichází v úvahu.

Nelze proto souhlasit s uvedenými názory o aplikaci přímých norem na základě předchozí aplikace zvláštních kolizních norem. Normy, o které zde jde, se svou funkcí neliší od podobných norem, které jsou obsaženy nebo mohou být vyvozeny i z jiných právních předpisů, neboť každý právní předpis určitým způsobem vymezuje předmět své úpravy.

⁷²⁾ Z. Kučera: Občanskoprávní vztahy s mezinárodním prvkem a způsoby jejich právní úpravy. *Acta Universitatis Carolinae — Iuridica*, 1977/1, 65, 66, 67.

⁷³⁾ A. Malintoppi: *op. cit.*, Recueil, 116, 1965 — III, 56; H. Bauer: *op. cit.*, Rev. crit., 1966, 557, 558.

PRAMENY PŘÍMÝCH NOREM

Výrazu prameny práva používáme zde ve smyslu zdroje poznávání právních pravidel, právních forem, v nichž je právo obsaženo a z něhož se poznává obsah, slovní znění právních pravidel.¹⁾ Toto pojetí pramenů práva má pro nás význam, zabýváme-li se problematikou přímých norem, neboť nám umožňuje získání orientace v početném množství přímých norem, jejich utřídění, jež je nutné pro jejich správné poznání, výklad a aplikaci.

Z tohoto hlediska můžeme co do forem, v nichž jsou přímé normy obsaženy, vycházet ze základního rozlišení přímých norem na přímé normy vnitrostátního původu, tj. vydávané státem ve formě jeho právního předpisu, a na přímé normy sjednané mezinárodně, tj. především přímé normy obsažené v mezinárodních smlouvách, avšak i takové, k jejichž vzniku došlo i jinak, na základě a v důsledku shodně projevené vůle států.

I. PŘÍMÉ NORMY VNITROSTÁTNÍHO PŮVODU

1. S vnitrostátními právními předpisy, které mají povahu přímých norem, se setkáváme zřejmě v každém právním řádu. Musí samozřejmě jít o normy, které odpovídají již uvedené definici přímé normy, tzn. konkrétně sem nepatří ani občanskoprávní normy určené i pro vnitrostátní vztahy, které se jako tzv. nutně použitelné (absolutně kogentní, imperativní) normy použijí v mezích svého předmětu úpravy i pro vztahy s mezinárodním prvkem, a samozřejmě ani zmíněné věcné normy mezinárodního práva soukromého, k jejichž použití dochází teprve na základě kolizní normy.

K zmíněným absolutně kogentním, nutně použitelným občanskoprávním

¹⁾ Č. Čepelka, V. David: Úvod do mezinárodního práva. Brno 1978, 87.

normám mají vnitrostátní přímé normy dosti blízko. Spojuje je s nimi občanskoprávní povaha, bezprostřednost aplikace a negativní postoj k aplikaci zahraničního práva, a jak se dále zmíníme, poměrně výjimečný výskyt. Proto lze řadu otázek problematiky těchto norem zkoumat společně, zejména také otázku jejich použití, jsou-li z hlediska rozhodujícího orgánu součástí zahraničního právního řádu.

S věcnými normami mezinárodního práva soukromého je spojuje výlučné použití při úpravě vztahů s mezinárodním prvkem, což je důvodem pro zařazení do jednoho právního odvětví, avšak rozdíl v otázce bezprostřednosti aplikace vede nás k odlišnému legislativně politickému hodnocení. Jestliže jsme se vyjádřili o věcných normách mezinárodního práva soukromého v tom smyslu, že při nedostatku mezinárodně sjednocených přímých norem jsou optimální úpravou vztahů s mezinárodním prvkem, vyšším stupněm kolizní metody úpravy, je třeba k legislativně politickému hodnocení vnitrostátních přímých norem přistupovat s určitou diferenciací.

2. Vnitrostátní přímé normy se nejeví vhodné jako pravidelný prostředek úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Hlavním důvodem této nevhodnosti je rozpor mezi mezinárodním charakterem upravovaných vztahů a čistě národním původem a povahou právní úpravy. Vytýkají-li někteří autoři kolizní metodě úpravy, že provádí nacionalizaci případů mezinárodní povahy tím, že je podřizuje určitému národnímu právu,²⁾ pak v případě vnitrostátních přímých norem platí tato kritika dvojnásobně. Jestliže kolizní metodě je třeba přiznat, že bere ohled na mezinárodní povahu upravovaných vztahů, neboť se neomezuje jen na použití *lex fori*, ale výběrem některého z dotčených právních řádů umožňuje i použití zahraničního práva, pak nacionalizace prováděná vnitrostátními přímými normami je podstatně odlišná. Nacionalizace prováděná kolizními normami může být učiněna ve prospěch kteréhokoliv právního řádu, nacionalizace vnitrostátními přímými normami je nacionalizací kvalifikovanou, vedoucí k podřízení případu s mezinárodním prvkem pouze vlastnímu národnímu právu.

Představíme-li si vnitrostátní přímé normy v podobě podrobného systematicky vypracovaného souboru určeného pro úpravu ucelené oblasti právních vztahů (např. vztahů v mezinárodním hospodářském styku), je nutno připustit, že zmíněná nacionalizace by se mohla projevovat jako čistě formální v tom smyslu, že by se používalo národních právních norem. Po věcné stránce bylo by možno vzít při vypracování obsahu norem plně ohled na zvláštnosti vyvolané mezinárodní povahou upravovaných vztahů, dokonce mohlo by jít o úpravu věcně dokonalejší, modernější a mezinárodní povaze vztahů adekvátnější, než se to někdy podaří při

²⁾ E. Steindorff: *Sachnormen im internationalen Privatrecht*. 1958, 50.

mezinárodním sjednání přímých norem, jež jsou výsledkem různých kompromisů. Přesto nelze pokládat tyto normy jako vhodný pravidelný prostředek úpravy.

Z uvedeného rozporu mezi mezinárodní povahou vztahů a národním původem a povahou úpravy vyplývá jako závažný důsledek negativní přístup k aplikaci zahraničního práva. Můžeme ponechat stranou otázku, zda z obecného mezinárodního práva vyplývá povinnost států neuzavírat se zásadně aplikaci zahraničního práva, i když odchylná stanoviska projevující nedostatek shodného přesvědčení v této věci nás nepřesvědčují o existenci pozitivního mezinárodně obyčejového pravidla, dokud nebude hodnověrně prokázána.³⁾ V každém případě tento negativní přístup neodpovídá potřebám mezinárodní spolupráce a byl by přijímán ze strany druhých států jako projev nedůvěry a přezíravé podceňování jejich právních řádů. Jeho všeobecné přijetí jako způsobu úpravy by mělo další konkrétní negativní důsledky zejména v oblasti vztahů v mezinárodních hospodářských stycích: nejistotu účastníků o právním režimu jejich vztahů, rozhodnutí rozporů závislé na tom, v kterém státě by došlo k rozhodnutí. K tak negativním důsledkům kolizní metoda úpravy nedochází v důsledku volby práva přípustné podle prakticky všech právních řádů, možnosti mezinárodní unifikace kolizních norem a nakonec i do určité míry v důsledku shodných kolizních kritérií používaných v kolizních normách.

Dokladem neúnosnosti takového způsobu úpravy je konečně i ta skutečnost, že historický jev existence takové úpravy pro celý komplex obchodněprávních vztahů v římském státu, tzv. *ius gentium*, které bylo součástí římského soukromého práva a používalo se ho bezprostředně na vztahy mezi římskými občany a cizinci a mezi cizinci navzájem,⁴⁾ se pokládá všeobecně za historickou zvláštnost odůvodněnou tehdejšími společenskými poměry, hospodářskou, mocenskou i kulturní převahou nad ostatními národy. V dnešní době, pokud státy překročily k zvláštní hmotněprávní úpravě rozsáhlých komplexů občanskoprávních vztahů v mezinárodních hospodářských stycích (ČSSR, NDR), podřizují její použití mechanismu kolizních pravidel a dávají tak, jak již uvedeno, těmto normám povahu věcných norem mezinárodního práva soukromého.

3. Z nevhodnosti používání vnitrostátních přímých norem jako pravidel

³⁾ K různým názorům v této otázce srov. L. A. Lunc: *Meždunarodnoje častnoje pravo*. Obščaja časť. 1973, 122 a násl., 204, 205; kladně G. van Hecke: *Principes et méthodes de solution des conflits de lois*. Recueil des Cours, 126, 1969 — I, 415 a násl.; negativně K. M. Yasseen: *Principes généraux de droit international privé*. Recueil des Cours, 116, 1965 — III, 395 a násl., 415; E. Balogh: *Le rôle du droit comparé dans le droit international privé*. Recueil des Cours, 57, 1936 — III, 579, 580; R. Ago: *Règles générales des conflits de lois*. Recueil des Cours, 58, 1936 — IV, 289, 290, který přitom v pozn. 1 na str. 286 uvádí autory vyjadřující se kladně.

⁴⁾ H. Lewald: *Conflits de lois dans le monde grec et romain*. Rev. crit., 1968, 618, 619.

delného prostředku právní úpravy vyplývá nutně, že jejich vydávání a používání může být jen výjimečné. Stav v právních řádech jednotlivých států tento závěr potvrzuje. Jejich výskyt skutečně je výjimečný.⁵⁾ Pokud tyto normy pokládáme za výjimečný prostředek právní úpravy, jak tomu jejich výjimečná existence odpovídá, pak nelze mít proti jejich používání námitky a je třeba uznat, že se stát nemůže zříci možnosti jejich vydávání pro určité případy.

Tyto případy, v nichž se setkáváme v právních řádech s vnitrostátními přímými normami, můžeme rozdělit do dvou větších skupin: a) poměrně tradiční zvláštní právní úprava postavení cizinců v občanskoprávních vztazích a b) víceméně roztroušené případy ostatní.

Jak jsme již uvedli, právní normy upravující postavení cizinců v občanskoprávních vztazích zařazujeme sem, pokud k jejich aplikaci dochází bezprostředně bez ohledu na právo použitelné na daný právní vztah. Jako příklad takového ustanovení v čs. právu můžeme uvést ustanovení § 7 zákoníku práce, podle něhož cizinci a také osoby bez státní příslušnosti smějí být přijati do pracovního poměru, jen jestliže jim bylo uděleno povolení k pobytu na území ČSSR. V některých právních řádech existují ustanovení omezující cizince v nabývání vlastnických práv k nemovitostem. Výjimečnost ustanovení zvláštního hmotného práva pro cizince vyplývá z toho, že zásadně přiznávají právní řády cizincům v oblasti občanskoprávních vztahů stejná práva a stejné povinnosti jako vlastním státním občanům.

Ostatní případy vnitrostátních přímých norem se týkají nejčastěji otázek uzavírání určitých právních úkonů a dále i obsahu práv a závazků účastníků, zejména za účelem ochrany některých účastníků.

Vnitrostátní přímé normy vztahující se k uzavírání určitých právních úkonů se mohou týkat jednak formy právního úkonu a jednak i způsobilosti k právním úkonům.

Formy úkonu se týká např. ustanovení § 20 odst. 2 ZMPS, stanovící, že k platnosti sňatku československého občana je třeba zachovat občanskou formu. Toto ustanovení je současně příkladem takového druhu vnitrostátních přímých norem, které doprovázejí, úzce navazují a doplňují kolizní normu. Příkladem takového ustanovení je také ustanovení druhé věty § 9 ZMPS, doplňující základní kolizní ustanovení o volbě práva stanovením náležitostí projevů vůle stran vytvářejících jejich smluvní ujednání o volbě práva. Také tato přímá norma se vztahuje k otázkám uzavírání právních úkonů.

Přímou normou týkající se otázek uzavírání právních úkonů je také ustanovení sovětského práva upravující způsob podpisování smluv v za-

⁵⁾ H. Bauer: op. cit., Rev. crit., 1966, 544.

hraničním obchodu, uzavíraných obchodními zastupitelstvími a zahraničně obchodními organizacemi, kterých se používá bez ohledu na to, kde k uzavření smlouvy dojde.⁶⁾

Přímou normou je i proslulé ustanovení čl. 922 nizozemského občanského zákoníku stanovící, že nizozemský příslušník, který se zdržuje v zahraničí, nemůže pořídit závěť jinak než v autentické formě při respektování formalit, které jsou stanoveny ve státu, v němž se závěť pořizuje. Nejde jen o kolizní normu, neboť nestanoví jen použití práva místa, v němž se pořizuje závěť, ale stanoví požadavek použití určitého druhu závěti.⁷⁾

Uvedli jsme, že vnitrostátní přímé normy se mohou týkat i vlastní náplně, obsahu práv a povinností účastníků občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Může přitom jít i o ochranu zájmů určitých osob. Příkladem může být čl. 12 EG BGB, podle něhož z nedovoleného jednání, k němuž došlo v cizině, nelze proti příslušníkovi NSR uplatňovat nároky, které jsou vyšší, než jak vyplývá podle práva NSR. Jde zde také o přímou normu doplňující kolizní normu.

Mezi tyto vnitrostátní přímé normy patří i norma vytvořená francouzskou judikaturou, podle níž ve smlouvách mezinárodní povahy (*contrats internationaux*) lze sjednat zlatou doložku.⁸⁾

Přímými normami jsou i ustanovení v některých právních řádech stanovící, že rozvod manželství lze vyslovit jen, je-li dán také důvod podle práva soudu.⁹⁾

Vnitrostátní přímé normy, kterými se upravuje obsah práv a závazků účastníků za účelem ochrany určitého účastníka, jsou zřejmě nežádoucí, jestliže se přitom rozlišuje podle státní příslušnosti účastníka, jak to činí shora uvedený čl. 12 EG BGB. Vytváří se tím odchylné zacházení s cizinci, takže současně jde o normu upravující postavení cizinců v občanskoprávních vztazích odchylné od postavení vlastních občanů.

4. Vnitrostátní původ přímých norem má význam, pokud jde o otázku aplikace těchto norem, jsou-li součástí zahraničního právního řádu. Protože tato otázka souvisí i s otázkou aplikace práva, jehož je přímá norma součástí, na základě kolizní normy, budeme se jí zabývat v jiné práci, věnované problematice vztahu kolizních a přímých norem.

⁶⁾ L. A. Lunc: op. cit., 30.

⁷⁾ A. E. v. Overbeck: *Les règles de droit international privé matériel, De conflictu legum*, Mélanges offerts à R. D. Kollewiijn, J. Offerhaus, Leiden 1962, 363. Srov. tam uváděná i jiná hodnocení této normy a názor Kosterse, že jde o ustanovení současně obsahující kolizní normu a hmotněprávní normu.

⁸⁾ F. Deby-Gérard: op. cit., 99 a násl.; rozhodnutí ve věci *Messageries Maritimes*, Cass. civ., 21. 6. 1950, Rev. crit., 1950, 609.

⁹⁾ A. E. v. Overbeck: op. cit., 363.

II. PŘÍMÉ NORMY SJEDNANÉ MEZINÁRODNĚ

Obvyklým pramenem mezinárodně sjednaných přímých norem jsou mezinárodní smlouvy. Za mezinárodně sjednané přímé normy je však třeba pokládat i normy, k jejichž vytváření dochází jinak než v mezinárodní smlouvě, zejména v rámci činnosti mezinárodních organizací, za tím účelem, aby v právních řádech zúčastněných států vytvářely jednotné hmotné právo pro vztahy s mezinárodním prvkem. Obecně pokládáme za mezinárodně sjednanou přímou normu každou normu, určenou pro uvedené vztahy, k jejímž vytvoření došlo záměrnou činností na mezistátní úrovni a jejíž převzetí do právního řádu státu je důsledkem mezinárodně právního závazku státu. Od těchto případů je třeba lišit ty případy, kdy vytvoření určité normy je výsledkem záměrného úsilí na mezistátní úrovni, avšak k jejímu převzetí nedochází na základě mezinárodně právního závazku státu, ale z jeho volného rozhodnutí. Taková norma může fakticky plnit funkci mezinárodně sjednané normy.¹⁰⁾ Nepatří sem ani fakticky shodné právní normy v jednotlivých právních řádech ani normy recipující úpravu jiných právních řádů.

Zvláštním případem by mohly být normy stanovené pravotvorným orgánem mezinárodní organizace vybavené nadnárodními pravomocemi, jež by měly bezprostřední platnost na území členských států organizace, jak je tomu u nařízení podle čl. 189 odst. II Smlouvy o zřízení Evropského hospodářského společenství z 25. 3. 1957.¹¹⁾

A. PŘEDNOSTI A NEDOSTATKY ÚPRAVY PROVÁDĚNÉ MEZINÁRODNĚ SJEDNANÝMI PŘÍMÝMI NORMAMI

Mezinárodně sjednané přímé normy podle všeobecného mínění představují optimální úpravu občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem.¹²⁾ Všimneme si nyní podrobněji důvodů, které opravňují toto hodnocení úpravy prováděné mezinárodně sjednanými přímými normami, přičemž však bude na místě všimnout si poté kriticky i určitých nevýhod, které jsou s touto úpravou spojeny.

1. Mezinárodní původ přímých norem sjednaných mezinárodně odpovídá mezinárodní povaze právních vztahů, jež jsou předmětem jejich

¹⁰⁾ M. Matteucci: Introduction à l'étude systématique du droit uniforme. Recueil des Cours, 91, 1957 — I, 390, 391, nepokládá pro charakter jednotného práva (droit uniforme) za nutný mezinárodně právní závazek k převzetí příslušných norem. Stačí i jen faktická společná vůle států uskutečnit jednotnou úpravu určitých právních vztahů. Srov. také H. u. Jessurun d'Oliveira: Universalisme ou régionalisme de la Conférence de La Haye. Rev. crit., 1966, 358, 359.

¹¹⁾ K. Zweigert: op. cit., Rabels Z, 1964, 623 a násl., 629 a násl.

¹²⁾ Srov. H. Bauer: op. cit., Rev. crit., 1966, 562.

úpravy. Odpadá zde tedy údajný nedostatek vytýkaný někdy kolizní metodě úpravy, totiž nacionalizace vztahů, které jsou svou povahou mezinárodní, jejich podřízení hmotnému právu jednoho státu.

2. I když orgány států, které mezinárodně sjednané normy převzaly do svých právních řádů, aplikují tyto normy jako normy svého právního řádu, vytvářejí tyto normy na území všech států, které je převzaly, jednotné zvláštní hmotné právo pro úpravu vztahů, jež jsou předmětem jejich úpravy. Při správném výkladu těchto norem mělo by se tak v každém státu, který tyto normy převzal, dojít k stejnému výsledku při rozhodování. Odpadá tak jev označovaný jako forum shopping. Je ovšem třeba po pravdě říci, že tento jev lze do značné míry odstranit i pouhou unifikací kolizních norem při zachování rozdílné hmotněprávní úpravy. Stačí, že bude vždy vybrán jeden a tentýž právní řád jako hmotněprávní základ pro rozhodování. Nicméně, jak bude dále poukázáno, při používání mezinárodně sjednaných přímých norem je prakticky dána větší naděje na jednotné rozhodování než v případě aplikace práva na základě unifikovaných kolizních norem, které ponechávají problematiku správného výkladu a použití zahraničního práva, s jehož samotným zjištěním mohou být spojeny potíže. Konečně nelze přehlédnout, že možnost použití výhrady veřejného pořádku proti aplikaci určité zahraniční normy přece jen možnost rozdílného rozhodování i při existenci unifikovaných kolizních norem ponechává.

3. Vytváření mezinárodně sjednaných přímých norem jednáním o jejich textu na mezinárodní úrovni, ať při sjednávání textu mezinárodní smlouvy, nebo jednáním v rámci určité mezinárodní organizace, umožňuje, aby při stanovení věcné úpravy příslušných vztahů byl vzat náležitý zřetel na jejich specifickou povahu. Tato specifická povaha je dána jejich mezinárodní povahou, tím že jde o vztahy obsahující mezinárodní prvek.

Specifičnost občanskoprávního vztahu, která je způsobena jeho mezinárodním prvkem, spočívá především v tom, že daný vztah je v kontaktu s více než jedním právním řádem. Této specifičnosti lze učinit zadost tím, že pomocí kolizních norem se vybírá právní řád, kterého se pro daný vztah použije. U některých kategorií občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem však je dána další specifičnost. Spočívá v tom, že mezinárodní povaze vztahu neodpovídá zcela věcná úprava, kterou nabízejí jednotlivé právní řády, s nimiž je daný vztah v kontaktu a z nichž jeden má být pro úpravu vybrán, neboť všechny poskytují k dispozici hmotněprávní normy, které jsou především určeny pro hmotněprávní úpravu vztahů vnitrostátních. Vzniká tak otázka, zda pro jejich úpravu nemá být vytvořena namísto hmotněprávních úprav jednotlivých právních řádů hmotněprávní úprava zvláštní, stojící mimo ně.

I když kladná odpověď na tuto otázku se zdá vyplývat na první pohled

z pouhé skutečnosti existence celé řady úprav používajících mezinárodně sjednaných norem, bude vhodné pokusit se uvést konkrétní důvody pro zvláštní hmotněprávní úpravu. Ve vztazích s mezinárodním prvkem zejména v mezinárodním obchodním styku mají účastníci bydliště, sídlo nebo své závody v různých státech, při plnění jejich závazků dochází k přechodu věcí, popř. peněz přes hranice států, plnění peněžních závazků se uskutečňuje alespoň pro jednoho z účastníků v zahraniční měně. Ekonomická povaha vztahů v mezinárodním obchodním styku se liší od vztahů vnitrostátních, neboť přerůstají rámec národního hospodářství jednoho státu a jsou výrazem ekonomických vztahů různých států. Vztahy v mezinárodním obchodním styku vyžadují proto řešení některých otázek právní úpravy jiným způsobem, než je tomu u majetkových vztahů vnitrostátních, příp. vyžadují řešení otázek, které se u vnitrostátních vztahů nevyskytují. Může to být úprava důsledků měnových, devizových, celních nebo jiných předpisů pro práva a povinnosti stran, úprava přechodu nebezpečí, úprava odpovědnosti za vady, zajištění hodnoty peněžního plnění proti rizikům spojeným se změnou kupní síly peněžní jednotky, v níž je závazek k peněžnímu plnění vyjádřen, úprava vztahů z přepravních smluv, která bere zřetel jak na mezinárodní charakter přepravy, tak na druh použitého dopravního prostředku. U socialistických států, jejichž národní hospodářství je řízeno plánem, by bylo nevhodné, aby zásady úpravy typické pro vnitrostátní vztahy občanskoprávní, resp. hospodářskoprávní, sledující posílení socialistických společenských vztahů, se přenášely do úpravy vztahů v mezinárodním obchodním styku, jejichž účastníky běžně mohou být i subjekty ze států s odlišným společenským a hospodářským zřízením.

Mezinárodně sjednané přímé normy nejlépe uspokojují zmíněnou specifickou vztahů s mezinárodním prvkem zejména v mezinárodním obchodním styku, jež si vyžaduje jejich zvláštní hmotněprávní úpravu.¹³⁾ Skutečnost, že u některých kategorií vztahů tato úprava ještě neexistuje a že se musí vystačit s používáním hmotného práva určeného jinak pro vnitrostátní vztahy, není s tím v rozporu. Je jen výrazem nedokonalého stavu právní úpravy, který může být změněn a u něhož se také celkově tendence k změně projevuje.

Setkáváme se zde s hierarchií právní úpravy co do adekvátnosti povaze upravených vztahů, v níž na spodním místě je úprava vycházející z národních kolizních norem, na prostředním místě úprava daná mezinárodně unifikovanými kolizními normami a nejvýše úprava stanovená mezinárodně sjednanými přímými normami.

4. Vytváření zvláštní hmotněprávní úpravy adekvátní vztahům s mezi-

¹³⁾ H. Bauer: op. cit., Rev. crit., 1966, 564, mluví o „droit matériellement plus juste“.

národním prvkem umožňuje státům opustit v této oblasti vlastní národní úpravu, oprostít se od jejich prvků, které nejsou vhodné pro pružné fungování mezinárodního obchodního styku, vytvářet úpravu moderní vyhovující potřebám mezinárodního obchodu a přitom nadále ponechat v platnosti dosavadní národní úpravu, jejíž změny by mohly být z různých důvodů, ať vnitropolitických či silné tradice, těžko proveditelné. Oddělení národní úpravy od úpravy mezinárodně sjednané umožňuje, aby tato fungovala a vyvíjela se autonomně vzhledem k právům jednotlivých států, oproštěna od nežádoucích vlivů jednotlivých prvků národní úpravy. O tom, že mezinárodně sjednaná úprava může působit atraktivně na další vývoj národní úpravy, se zmíníme na jiném místě.

5. Mezinárodně sjednané přímé normy, ať jsou sjednány v mezinárodních smlouvách či jinak na mezinárodní úrovni, zejména v rámci činnosti mezinárodních organizací, jsou výsledkem často velmi obtížného a pracného formulačního úsilí, avšak jejich konečný text je pevně zachycen, vytváří se jimi psané právo. Význam této skutečnosti oceníme, uvědomíme-li si význam, který při úpravě vztahů v mezinárodním obchodním styku mají mezinárodní obchodní zvyklosti, i když některé z nich jsou nevládními institucemi formulovány a tyto formulace jsou všeobecně přijímány. Ještě více pak tato skutečnost vynikne ve srovnání se snahami některých autorů doporučujících používání pravidel, která existují mimo platné právní řády, jak jsme se o tom již zmínili. Pro současný vývoj právní úpravy vztahů v mezinárodním obchodním styku je charakteristický rozpor mezi těmito nežádoucími tendencemi, které nepřispívají k právní jistotě, jež však je třeba vzít na vědomí vzhledem k určitým tendencím v rozhodování před některými rozhodčími soudy, a posílením právní jistoty účastníků, které je důsledkem úpravy mezinárodně sjednanými přímými normami jako pevným psaným právem. Rozšiřování počtu mezinárodně sjednaných přímých norem je proto třeba uvítat také z toho důvodu, že je to nejúčinnější praktický prostředek k potlačování zmíněných nežádoucích tendencí.

6. Dalším důvodem svědčícím pro zvláštní hmotněprávní úpravu sjednanou mezinárodně je ta skutečnost, že právní normy obsažené v mezinárodních smlouvách nebo jinak na mezinárodní úrovni vytvořené se stávají na základě ústavních předpisů jednotlivých států při splnění podmínek předepsaného postupu součástí právních řádů jednotlivých států. Pro účastníky právních poměrů z těchto států i pro orgány těchto států, které při své činnosti mezinárodně sjednané přímé normy aplikují, jsou tyto normy tuzemským právním předpisem.¹⁴⁾ Na rozdíl od kolizní metody

¹⁴⁾ B. Lemhöfer: Die Beschränkung der Rechtsvereinheitlichung auf internationale Sachverhalte. *Rabels Z*, 1960, 406; H. Bauer: op. cit., *Rev. crit.*, 1966, 562, 563.

nevzniká v případě přímé metody úpravy, a to i mezinárodně sjednanými normami, otázka použití zahraničního práva, s níž jsou spojeny problémy a jež je někdy označována jako *quaestio aurea* mezinárodního práva soukromého.¹⁵⁾ Odpadají tak veškeré komplikace, a to jak právního, tak technického rázu, jež jsou spojeny se zjišťováním obsahu zahraničního práva, s jeho výkladem, popřípadě vůbec s přístupem soudů některých států k používání zahraničních právních řádů.

Uvedené jednotlivé důvody potvrzují hodnocení mezinárodně sjednocených přímých norem jako optimální úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem.

7. Uvedli jsme však, že je nutno si všimnout i některých nevýhod, které jsou spojeny s tímto pramenem úpravy.

Vytvoření dohodnutého textu mezinárodně sjednaných přímých norem, který má mít naději na přijetí jednotlivými zúčastněnými státy, předpokládá, že bude dosaženo souhlasu všech těchto států. Obtížnost dosažení tohoto souhlasu bude v první řadě záviset na počtu zúčastněných států, mohou však působit i některé další momenty: společenské a hospodářské zřízení států, povaha státu jako vyspělého nebo rozvojového, skladba zahraničního obchodu (převaha vývozu nad dovozem nebo opačně, větší závislost na vývozu surovin nebo průmyslových výrobků apod.) a jiné.

Dosažení dohodnutého textu předpokládá tak nejen značnou trpělivost při sjednávání formulací, ale také především ochotu k vzájemným ústupkům a kompromisům. Má-li být dosaženo dohody, je pochopitelné, že v řadě případů je nutno ustoupit od vlastních představ o věcně správné úpravě určité otázky. To může podle okolností vést k přijetí řešení, o němž zástupci určitého státu jsou přesvědčeni, že je věcně nevhodné nebo méně vhodné, např. i ve srovnání s národní úpravou daného státu, např. při úpravě kupní smlouvy mohou být stanoveny z hlediska standardní úpravy neúměrně dlouhé lhůty pro oznamování vad a uplatňování nároků z nich apod.¹⁶⁾ Má-li dojít k sjednání textu norem, je nutno k jednání o něm přistupovat i s určitým sebezapřením.

Snaha o dosažení shodného stanoviska i za cenu ústupků a kompromisů může vést k těmto nežádoucím důsledkům:

a) V první řadě může skutečně dojít k tomu, že přijatá formulace je věcně nedokonalá. Přítomnost odborných expertů zastupujících státy s různými stanovisky není vždy zárukou toho, že text, který je výsledkem různých stanovisek a jejich vyrovnávání, bude věcně dokonalý.

¹⁵⁾ M. Gutzwiller: A propos d'une „*quaestio aurea*“ en droit international privé suisse: l'application du droit étranger, *De conflictu legum*, Mélanges offerts à R. D. Kollewyn, J. Offerhaus, Leiden 1962, 181 a násl.

¹⁶⁾ A. Malintoppi: Les rapports entre droit uniforme et droit international privé. *Recueil des Cours*, 116, 1965 – III, 42.

b) Výsledkem jednání o sporných formulačních otázkách může být někdy přijetí formulace, která není jednoznačná, dává možnost ne jednoho výkladu, takže může uspokojovat různá stanoviska. I když se tato okolnost navenek nepřiznává, dosažení dohody je jen zdánlivé. Autorům samotným je zřejmé, že přijatá formulace může být v různých státech různě vykládána. Tato možnost je dána i tehdy, volí-li se formulace pokud možno oproštěná od právních pojmů, operující výrazy používanými např. v terminologii komerční, jejíž výklad se přenechává soudní praxi.

c) Snaha o úspěšné zakončení jednání a o dosažení viditelného konkrétního výsledku může vést také k tomu, že se do textu souboru přímých norem dostanou jen formulace upravující otázky, na jejichž úpravě se účastníci jednotně dokázali dohodnout, zatímco formulace, které by se týkaly věcně souvisících otázek, jež tvoří součást právní úpravy daného institutu, na nichž se účastníci nemohli shodnout, se jednoduše do přijaté úpravy nezařadí a takové otázky se ponechají bez mezinárodně sjednané úpravy. Přijatá úprava má tak charakter určitého torza. Je ovšem možné, aby úprava dotýkající se jen některých otázek, jež jsou pro praxi nejvýznamnější, byla zcela záměrná a aby tak úsilí o vytvoření mezinárodně jednotné úpravy si samo kladlo určitá omezení.

Na tomto místě je třeba poukázat na podstatné rozdíly mezi vytvářením přímých norem prováděným mezi státy s různým společenským zřízením a takovým úsilím prováděným mezi socialistickými státy, zejména členskými státy RVHP při uskutečňování programu socialistické ekonomické integrace. Vytváření přímých norem se zde děje na základě společně přijatého programu vycházejícího ze shodného společenského zřízení, ze stejných cílů sledovaných všemi socialistickými státy při úpravě vzájemné hospodářské spolupráce a mezinárodní dělby práce. Případná různá stanoviska k formulaci textu společných právních norem jsou zásadně řešitelná, tak aby výsledné řešení bylo pro všechny zúčastněné státy přijatelné.^{16a)} Při projednávání formulací ke konkrétním otázkám právní úpravy může se i zde projevovat vliv představ vycházejících především z pozitivní úpravy vlastního právního řádu. Nebylo by v zájmu věci nemít na zřeteli, že při upadnutí do běžné pracovní rutiny i zde je třeba se vyvarovat některého ze shora uvedených nežádoucích důsledků spojených se snahou o dosažení všemi akceptovatelných formulací.

8. Při rozboru nevýhod spojených s úpravou mezinárodně sjednanými přímými normami je dále nutno poukázat na problematiku výhrad ke smlouvám, v nichž jsou tyto normy obsaženy. Zatímco u právních norem

^{16a)} K otázce kompromisů při sjednávání norem ve VDP RVHP srov. např. H. Wagner, D. Kretzschmar: Die Allgemeinen Lieferbedingungen des RGW 1968, Berlin 1970, 59–66.

vnitrostátního původu je nutno předpokládat, že stát vychází z představy o věcné správnosti a společenské prospěšnosti svých vlastních norem, nemusí tak tomu být vždy u norem sjednaných mezinárodně. Je-li vytváření norem národního původu plně záležitostí spadající do svrchovanosti státu, je třeba u norem sjednaných mezinárodně dosáhnout souhlasu zúčastněných států, který je stěží dosažitelný bez ústupků a kompromisů. Aby bylo umožněno co největšímu počtu států přijmout mezinárodně sjednané soubory přímých norem, lze v mezinárodní mnohostranné smlouvě vyjít vstříc smluvním státům poskytnutím možnosti přijmout sjednanou úpravu s uplatněním výhrad. Jako příklad můžeme uvést dosti dalekosáhlou výhradu možnou podle čl. V rámcových úmluv k haagským jednotným zákonům o uzavírání kupní smlouvy mezinárodní povahy a o kupní smlouvě této povahy, které umožňují smluvnímu státu omezit účinky aplikace jednotných zákonů jen na ty případy, kdy strany konkrétní smlouvy si zvolí haagský jednotný zákon jako právo rozhodné pro svou smlouvu. Tím se haagský jednotný zákon dostává v případě použití této výhrady na úroveň standardních obchodních podmínek používaných ve smluvních formulářích, pouze s tím rozdílem, že použití jeho jednotlivých ustanovení v takovém případě nebrání ani kogentní ustanovení jinak rozhodného právního řádu.¹⁷⁾

Přijímání souborů mezinárodně sjednaných přímých norem s uplatněním výhrad vede k nepříznivým důsledkům:

a) K aplikaci mezinárodně sjednaných přímých norem nedochází ve všech právních vztazích, na které dopadají, za stejných podmínek. Tím se nepochybně zeslabuje unifikační funkce sledovaná vytvořením mezinárodně jednotné úpravy.

b) Přijmou-li některé státy příslušnou mezinárodní smlouvu bez výhrad, jiné pak s výhradami, a to nikoliv vždy s týmiž výhradami, je pak třeba u každého právního vztahu zkoumat, zda a do jaké míry se jeho úpravy dotýká výhrada uplatněná státem nebo státy, k nimž má příslušný právní poměr vztah. Může tak vznikat poměrně nepřehledná situace, která je rušivým prvkem pro právní jistotu účastníků, kterou pokládáme za jednu z nejvýznamnějších předností tohoto způsobu úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem.

9. K nevýhodám spojeným s dosavadním stavem vytváření mezinárodně sjednaných přímých norem patří i způsob výběru kategorií právních vztahů pro tuto úpravu. V celosvětovém měřítku se zde zatím postupovalo bez nějakého záměrného systému, podle naléhavosti potřeb mezinárodních

¹⁷⁾ Srov. A. Tunc: Les conventions de La Haye du 1er juillet 1964 portant loi uniforme sur la vente internationale d'objets mobiliers corporels, une étude de cas sur l'unification du droit. *Revue internationale de droit comparé*, 1964, 552.

hospodářských styků, což samo o sobě není záporným jevem. Výsledkem však je, že mezinárodně sjednané přímé normy vytvářejí poměrně pestrou mozaiku, že jednotlivé úpravy vytvářejí obvykle samostatné oddělené celky bez toho, že by byl brán zvláštní zřetel na souvislosti mezi nimi. Nepochybně i nadále musí rozhodovat potřeby mezinárodních hospodářských styků o vytváření mezinárodně sjednaných přímých norem, je však možné a účelné vnést do jejich tvorby určitou systematickosti a plánovitost. Ve vztazích členských států RVHP lze se opírat při vytváření přímých norem jako právního základu pro provádění socialistické ekonomické integrace o Komplexní program socialistické ekonomické integrace. V celosvětovém měřítku může být základem pro výběr otázek vhodných pro úpravu program činnosti Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní (UNCITRAL – CNUDCI).

10. Další nevýhoda specifická pro mezinárodně dohodnutý text jakožto pramen úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem se týká otázky změn sjednaných přímých norem a jejich nahrazení novými. Tak jako je třeba souhlasu všech zúčastněných států pro přijetí přímých norem, tak je nezbytný tento souhlas i pro jejich případné změny, neboť obvykle je nutno změnit mezinárodní smlouvu, příp. ji nahradit novou. Tento způsob změn je pochopitelně poměrně nepružný, komplikovaný a zřejmě obtížnější, než je změna nebo nahrazení nevychovujících vnitrostátních právních norem.

Úprava mezinárodně sjednanými přímými normami může proto jen poměrně pomalu reagovat na měnící se potřeby mezinárodního obchodního styku. Tato nevýhoda mezinárodně sjednaných přímých norem by měla být brána v úvahu, uvažuje-li se o vhodnosti této úpravy pro určitou kategorii právních vztahů.¹⁸⁾

B. TRÍDĚNÍ MEZINÁRODNÍCH SMLUV OBSAHUJÍCÍCH PŘÍMÉ NORMY

Pro lepší poznání mezinárodních smluv jako pramene přímých norem má význam jejich třídění. Při tomto třídění můžeme vzít za základ některá obvykle uváděná třídění mezinárodních smluv.

1. Vyjdeme-li z třídění mezinárodních smluv podle počtu smluvních stran na dvoustranné a mnohostranné, zjistíme na první pohled, že mezinárodní smlouvy obsahující přímé normy jsou převážně smlouvy mnohostranné. Sjednávání hmotněprávních norem pro určité právní instituty

¹⁸⁾ Je třeba poznamenat, že to platí i pro vztahy v rámci RVHP. Všeobecné dodací podmínky RVHP ve svém původním textu mnohostranné úpravy z roku 1958 byly nahrazeny novým textem až v roce 1968 a tento text novelizován v roce 1975 a v roce 1979, přičemž příslušná jednání trvala několik let.

nebo určité kategorie občanskoprávních vztahů je činnost náročná a namáhavá a nebyla by dostatečně efektivní, kdyby se její výsledek měl omezovat jen na vztahy v rámci dvou států. Také zamýšlený unifikační účinek smluv se může uplatnit rozumně jen na mnohostranném základě. Vytvoření dvoustranných smluv o těchto otázkách je nejen nepraktické, ale přímo nežádoucí, neboť by tím docházelo k atomizaci právní úpravy, k vytvoření značného množství norem, takže by tím vznikl těžko přehledný stav. Je zde určitý rozdíl proti unifikaci kolizních norem, kde se s dvoustrannými mezinárodními smlouvami setkáváme bez nepříznivých nežádoucích důsledků, neboť zde lze snadněji dosáhnout toho, aby kolizní normy vcelku používaly stejných hraničních určovatелů. V oblasti přímých norem je na základě skutečné smluvní praxe třeba pokládat sjednávání mnohostranných smluv za zásadně přijatelný přístup k této metodě úpravy, který zřejmě i do budoucnosti zůstane pravidlem.

S dvoustrannými smlouvami obsahujícími přímé normy se setkáváme zřídka, je tomu např. v případě dvoustranně sjednaných všeobecných podmínek pro dodávky zboží ve vztazích ČSSR a Čínské lidové republiky, ČSSR a Korejské lidově demokratické republiky a ČSSR a Vietnamské socialistické republiky. Jinak dvoustranné smlouvy, jejichž hlavním účelem by bylo vytvoření přímých norem, patrně nenalezneme. Přímé normy se mohou v dvoustranných smlouvách vyskytovat v souvislosti s úpravou jiných otázek, tak např. lze si představit v některých dvoustranných platebních dohodách upravujících mezi dvěma státy provádění platů formou clearingového platebního styku normy upravující vysloveně občanskoprávní otázky, např. v kterém okamžiku je při plnění peněžních závazků touto formou dlužník zproštěn svého závazku. Taková norma by měla charakter přímé normy.

V některých případech se setkáváme s takovou formou mnohostranně sjednané občanskoprávní úpravy, která vychází z mnohostranné úpravy jako základu, avšak současně umožňuje, aby smluvní státy ve svých vzájemných vztazích doplnily mnohostranně sjednanou úpravu dalšími normami sjednanými dvoustranně. Příkladem mohou být Všeobecné dodací podmínky RVHP. Ponecháváme zde stranou otázku, zda přijetím příslušného doporučení obsahujícího jejich text došlo mezi členskými státy k sjednání mezinárodní smlouvy. Nepochybně však jde o mnohostrannou mezinárodně sjednanou úpravu, která výslovně na několika místech předpokládá doplnění dvoustrannými mezistátními ujednáními, kterými jsou skutečně Všeobecné dodací podmínky RVHP doplňovány o další hmotněprávní normy.

Tento způsob úpravy je odůvodněn specifickými problémy dvoustranného vzájemného obchodního styku příslušných dvou států, jež mohou mít různé příčiny, např. v poměrech přepravních s ohledem na geogra-

fickou polohu a vzdálenost příslušných států, v povaze některých druhů zboží, jež jsou předmětem obchodu mezi těmito státy apod. Nepochybně se tato úprava po dlouhou dobu, v níž je praktikována, osvědčila a prokázala svou životnost. Dokladem toho je i ta skutečnost, že i při jednotlivých novelizacích Všeobecných dodacích podmínek nebylo od ní nikdy upuštěno a i nadále se s ní počítá jako s užitečným prostředkem, kterým lze dosáhnout řešení otázek podrobnějšího významu, které nejsou schopny mnohostranné úpravy. Tato úprava do určité míry komplikuje jednoduchost a přehlednost mnohostranné úpravy a klade určitou náročnost na účastníky co do úplné a přesné znalosti právní úpravy jejich postavení. Její praktická užitečnost však nad tím převažuje.

Při sjednávání mnohostranných hmotněprávních unifikačních celosvětového poslání, zejména v rámci Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní, příp. Mezinárodního ústavu pro sjednocení soukromého práva, je třeba pamatovat na to, aby určité skupiny států, např. státy stejného společenského zřízení, vytvářející určité hospodářské seskupení apod., mohly mezi sebou o týchž otázkách sjednávat užší unifikované úpravy. Tak např. členské státy RVHP by měly v případě sjednávání celosvětově unifikované přímé úpravy kupní smlouvy v mezinárodním styku zajistit, aby jim tato úprava nebránila v sjednávání zvláštních úprav tohoto právního institutu, ať již existující v současných VDP RVHP, nebo úpravy jiné, jež by mohla být v budoucnosti sjednána.¹⁹⁾

2. Další třídění, které má význam pro mezinárodní smlouvy obsahující přímé normy, je třídění mnohostranných smluv na smlouvy otevřené a uzavřené, podle toho zda umožňují či nikoliv volný přístup třetím státům.

Smyslu unifikace úpravy, která se pro vztahy s mezinárodním prvkem vytváří a která obvykle má mít všeobecný dosah, odpovídá otevřenost příslušné mezinárodní smlouvy tak, aby každý stát měl možnost v mezinárodních stycích svých subjektů využít výhod unifikované úpravy a sám přispět svým přístupem k jejímu rozšíření. Mohou však existovat mnohostranné unifikace užšího dosahu, sdružující určitou blíže vymezenou skupinu států, např. státy stejného společenského zřízení, příp. spojené územními, hospodářskými či jinými svazky, v nichž se budeme setkávat s uzavřenou úpravou bránící přístupu třetích států, příp. podmiňující tento přístup souhlasem všech smluvních států.

¹⁹⁾ V praxi Haagské konference mezinárodního práva soukromého se v této věci dospělo k používání jasných a jednoduchých ustanovení, např. v čl. 19 Úmluvy o právu rozhodném pro vyživovací závazky: „La Convention ne déroge pas aux instruments internationaux auxquels un Etat contractant est ou sera Partie et qui contiennent des dispositions sur les matières réglées par la présente Convention.“

3. Mezi mezinárodními smlouvami obsahujícími přímé normy může mít význam rozlišení, zda příslušná mezinárodní smlouva poté, co nabude platnosti, je v těch svých ustanoveních, jež mají povahu přímých norem upravujících chování účastníků občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, bezprostředně účinná, tj. přímo ukládá práva a povinnosti účastníkům právních vztahů, samozřejmě po splnění podmínek stanovených ústavními předpisy, či zda zakládá jen práva a závazky mezinárodně právní povahy smluvním státům, takže k realizaci sjednané hmotněprávní úpravy je třeba, aby smluvní stát vydal své zvláštní hmotněprávní normy smluvně stanoveného znění. Toto rozlišení nelze zaměňovat s dalším rozlišováním, spočívajícím v tom, zda k uvedení mezinárodně sjednané hmotněprávní úpravy do právního řádu smluvního státu stačí vnitrostátní ústavní schválení smlouvy (souhlas zákonodárného sboru, ratifikace a publikace), či zda je třeba vydání zvláštního zákonného aktu.²⁰⁾

Mezi oběma rozlišeními je však určitá souvislost, neboť prve uvedené rozlišení může být patrně zejména v těch státech, podle jejichž ústavních předpisů a ústavní praxe není třeba ustanovení mezinárodní smlouvy bezprostředně zavazující zahrnout do zvláštního zákona, ani není třeba zvláštního zákona vyjadřujícího pouze souhlas se smlouvou a stanovícího její vnitrostátní účinnost. K jejich uvedení do vnitrostátního právního řádu stačí zachování postupu předepsaného ústavními předpisy k tomu, aby se pro stát stala mezinárodně právně závaznou smlouva měnící ustanovení vnitrostátních zákonů, popříp. upravující otázky, jež je třeba upravit zákonem. Podle našeho názoru je však nutná publikace takové mezinárodní smlouvy způsobem, jakým se publikují vnitrostátní obecně závazné právní předpisy, jako samozřejmý předpoklad k tomu, aby se adresáti hmotněprávních norem obsažených v mezinárodní smlouvě mohli těmito ustanoveními řídit. Může tedy nastat určité mezidobí mezi okamžikem, kdy se smlouva stane platnou podle mezinárodního práva a závaznou pro smluvní stát, a okamžikem, kdy její hmotněprávní ustanovení adresovaná účastníkům právních vztahů se stanou pro ně závazná. Československý právní řád činí v otázkách, jimiž se zabýváme, vydání zvláštního právního předpisu zbytečným zvláštními ustanoveními o používání ustanovení mezinárodních smluv (§ 2 ZMPS, § 4 ZMO, § 35 ZRŘ). Formulace těchto ustanovení vypouštějící dříve obvykle výslovně uváděný požadavek uveřejnění smlouvy ve Sbírce zákonů není šťastná a může vést k nedorozuměním.^{20a)} Publikace obecně závazné normy jako předpoklad její vnitrostátní platnosti je nutným požadavkem odpovídajícím socialistické zákonnosti.^{20b)}

²⁰⁾ B. Lemhöfer: op. cit., Rabels Z, 1960, 401, 402.

^{20a)} Srov. M. Potočný: Mezinárodní právo veřejné, 2. vyd., 1978, 102, který vyvozuje závěry z rozdílu ve formulaci těchto ustanovení proti § 375 tr. ř., který výslovně vyžaduje vyhlášení mezinárodní smlouvy.

Zmíněné prve uvedené rozlišení zůstává zachováno i tehdy, jestliže podle ústavních předpisů, příp. praxe určitých států každá mezinárodní smlouva, která se dotýká otázek upravených vnitrostátními zákony, nebo která má ukládat přímo práva a povinnosti jednotlivcům, vyžaduje souhlas zvláštním vnitrostátním zákonem. Tak např. podle ústavních předpisů NSR je třeba k mezinárodní smlouvě dotýkající se předmětů spolkového zákonodárství souhlasu formou spolkového zákona.²¹⁾ Zákon sám obsahuje pouze formální vyslovení souhlasu se smlouvou a ustanovení, že smlouva se stává vnitrostátně závaznou. K úplnému setření rozlišení dochází tam, kde, jako např. ve Velké Británii, se používá vnitrostátního zákona, který však reprodukuje ustanovení obsažená v mezinárodní smlouvě.

V konkrétním případě nemusí být zcela jasné, zda ustanovení určité mezinárodní smlouvy má být unifikovanou právní normou bezprostředně zavazující subjekty, osoby fyzické a právnické, či zda pouze ukládá státům mezinárodně právní povinnost tyto subjekty vydáním právních norem zavázat k chování ve shodě se smluvním ustanovením. Formulace příslušného smluvního ustanovení nestačí někdy k odpovědi. Je možné, že smluvní ustanovení je formulováno tak, že osoby, příp. organizace se mají chovat, postupovat tím či oním způsobem, avšak ve skutečnosti jde o pouhý příkaz smluvním státům, jak mají formulovat své vnitrostátní právní normy. I když opět ponecháváme stranou otázku, zda přijetím příslušného doporučení došlo či nedošlo k sjednání mezinárodní smlouvy, můžeme poukázat na ne zcela jasnou povahu Všeobecných zásad pro zajišťování náhradních dílů RVHP a SFRJ jako příklad této problematiky. Podle československé praxe nejsou jejich ustanovení pokládána za právní normy bezprostředně zavazující účastníky, z nichž by bylo možné dovolávat se práv před rozhodčím soudem, nýbrž jen za pokyn státům, jak upravit vnitrostátními opatřeními postup svých organizací. Toto pojetí se zastává, i když některá jejich ustanovení jsou formulována tak, jako by z nich vyplývala práva a povinnosti přímo účastníkům občanskoprávních vztahů.²²⁾

^{20b)} Srov. zákonné opatření č. 4/1962 Sb., o vyhlášení zákonů a jiných právních předpisů, § 2 písm. e). Vyhlášku o sjednání a ratifikaci mezinárodní smlouvy spolu s vyhlášením jejího znění ve Sbírce zákonů je v těchto případech třeba pokládat za nutné podle uvedeného ustanovení, nikoliv pouze za účelné.

²¹⁾ Čl. 59 II. Grundgesetz.

²²⁾ Srov. rozhodčí nález RS ČSOPK, č. 149/75, ve věci V. proti I., v němž rozhodci uvedli, že doporučení orgánu RVHP, kterým byly stanoveny Všeobecné zásady zajišťování náhradních dílů RVHP a SFRJ a které bylo přijato, je mezinárodně právním aktem zavazujícím stát, který je přijal, aby učinil opatření k tomu, aby se jimi řídily jeho organizace. Tento závazek ČSSR splnila vládním usnesením a výnosem ministra zahraničního obchodu, kterým bylo uloženo podřízeným organizacím, aby se těmito zásadami řídily. V důsledku toho jsou Všeobecné zásady závazným pokynem pro postup podřízených organizací, ale nemají povahu obecně závazného právního předpisu, který by bezprostředně zakládal práva a povinnosti účastníků občanskoprávních vztahů, jež by se daly uplatňovat v řízení před roz-

Nejasnosti tohoto druhu nejsou kladným jevem, pochopitelně jsou na překážku právní jistotě účastníků a mohou vést i ke kolísající judikatuře ať v rámci téhož státu, nebo k rozdílným stanoviskům rozhodčích soudů z různých členských států RVHP. V zájmu zdokonalení právních základů mezinárodní spolupráce členských států RVHP v této oblasti mělo by být podle našeho názoru z každého souboru pravidel vždy jasně a výslovně patrné, zda jde o obecně závazné právní normy, které mají bezprostředně zavazovat organizace v jednotlivých členských státech, či zda jde o závazek států přinutit svými vnitrostátními právními normami i správními opatřeními své organizace, aby podle takových pravidel byly povinny ve vztazích s organizacemi z druhých států postupovat.

Tato problematika má obecný dosah a neomezuje se samozřejmě jen na vztahy v rámci RVHP. Spolkový soudní dvůr NSR se k této otázce vyjádřil v jednom svém rozhodnutí tak, že jestliže mezinárodní smlouvy se stanou vnitrostátně účinnými (ratifikací, vyhlášením), mohou předpisy obsažené v takových smlouvách mít bezprostředně soukromoprávní účinky, jestliže obsah, účel a znění jednotlivého předpisu připouští s plnou jasností přijmout závěr, že takový účinek je zamýšlen.²³⁾ Takto formulované stanovisko lze patrně obecně akceptovat, ovšem ani ono neposkytuje podle našeho názoru naprosto nepochybná kritéria pro všechny situace myslitelné v praxi, a proto požadavek, aby se při sjednávání těchto předpisů pamatovalo na výslovné vyjádření vůle zúčastněných států v této věci, je na místě.

Z povahy věci dále vyplývá, že bezprostředně zavazující hmotněprávní normy obsažené v mezinárodní smlouvě přicházejí v úvahu, jde-li státům o stanovení jasných, již hotových pravidel zavádějících jednotnou úpravu. Má-li jít o pouhé sblížení právních předpisů, jejich harmonizaci, která bude praktická spíše u norem pro vnitrostátní vztahy, neodpovídala by bezprostřední závaznost příslušných ustanovení účelu takové smlouvy, která má zavazovat pouze smluvní státy, aby podle smluvních ustanovení postupovaly při své vnitrostátní legislativní činnosti.

4. Uvnitř mezinárodní smlouvy obsahující sjednocené přímé normy je třeba ustanovení obsahující tyto normy odlišovat od jiných ustanovení smlouvy. Ačkoliv jsou tyto unifikované normy součástí textu mezinárodní

hodčími soudy. Žalující strana nemůže proto o ně opírat svůj nárok na uzavření smlouvy o dodání náhradních dílů. Případné nerespektování Zásad může mít za následek disciplinární odpovědnost, nelze se však domáhat jejich dodržování v rozhodčím řízení. Ostatně uvedené doporučení RVHP nebylo v ČSSR předmětem příslušného schvalovacího řízení upraveného ústavními předpisy, jemuž podléhá mezinárodní ujednání obsahující právní normy, jež by měnily ustanovení čs. zákonů, jak tomu bylo v případě VDP RVHP 1968/1975, které jsou publikovány ve Sbírce zákonů ČSSR.

²³⁾ Rozhodnutí z 24. 5. 1955, BGHZ 17, 313.

smlouvy, nejsou normami mezinárodně právní povahy, neboť neupravují vztahy mezi státy. Mezinárodně právní povahy je tu jen závazek dohodnutou unifikaci vnitrostátně realizovat.²⁴⁾ Unifikované hmotněprávní normy občanskoprávní povahy je tak třeba odlišovat od norem mezinárodně právních, vytvářejících závazky jen ve vztahu smluvních států. Při sjednávání textu smlouvy měla by být ustanovení obsahující přímé normy jasně odlišena a neumísťována promiscue s jinými ustanoveními.

Z hlediska oddělení sjednocených přímých norem od ostatních ustanovení smlouvy můžeme třídit mezinárodní smlouvy sjednocující přímé normy podle použité formulační techniky při stanovení přímých norem a ostatního smluvního textu. Můžeme rozlišovat mezi mezinárodními smlouvami, které jsou formulovány jako jediný instrument a obsahují přímé normy ve svém textu spolu s ostatními smluvními ustanoveními, a mezinárodními smlouvami, které text sjednocených přímých norem zahrnují do formy zvláštního právního předpisu, podobně jako by šlo o formulaci vnitrostátního předpisu, a jeho text se připojuje ke smlouvě jako její příloha, která je nedílnou součástí smlouvy.²⁵⁾ Takto sjednaná mezinárodní smlouva má povahu rámcové smlouvy obsahující ustanovení mezinárodně právní povahy zavazující jen smluvní státy (obvykle ustanovení protokolární, procedurální, příp. organizační povahy). Smluvní státy v této rámcové smlouvě přejímají závazek uvést připojený předpis do svého právního řádu. Příkladem takových smluv mohou být haagské úmluvy o jednotných zákonech o mezinárodní kupní smlouvě a o uzavírání mezinárodní kupní smlouvy.

V případě posléze uvedených smluv může vzniknout otázka, zda je nutné k splnění mezinárodně právního závazku uvést normy zahrnuté do předpisu v příloze do vnitrostátního právního řádu vydat zvláštní vnitrostátní předpis reprodukcující text předpisu uvedeného v příloze, či zda stačí zachování ústavně předepsaného postupu k přijetí mezinárodní smlouvy a její publikace, samozřejmě včetně přílohy. Otázka je praktická ve státech, v nichž se nepoužívá praxe vydávání zvláštních transformačních zákonů. Nepochybně jde o otázku čistě vnitrostátní kompetence. Pokud takový postup podle právního řádu v daném státě, a to i vzhledem k praxi tam zachovávané, stačí k tomu, aby jeho subjekty byly zavázány postupovat podle předpisu obsaženého v příloze mezinárodní úmluvy, a k tomu, aby jeho orgány při svém rozhodování se jím řídily, splnil tím stát svůj mezinárodně právní závazek z rámcové smlouvy k uvedení přiloženého

²⁴⁾ Č. Čepelka, V. David: op. cit., 110 a 30: „Mezinárodně právní povahy je tu tedy jen norma unifikující a nikoliv normy unifikované, ty jsou jen objektem unifikující mezinárodní úpravy.“

²⁵⁾ Srov. H. Bauer: op. cit., Rev. crit., 1966, 551, rozlišuje mezi „règles conventionnelles“ et „lois uniformes“.

předpisu do svého právního řádu. Čs. právní řád již svými citovanými ustanoveními o vztahu úpravy zákonné k úpravě mezinárodně smluvní činí vydávání zvláštních zákonů v těchto případech zbytečným.

Řada mezinárodních smluv obsahujících sjednocené přímé normy nepoužívá formy rámcové smlouvy s připojeným textem právního předpisu. Např. formy jednotného smluvního textu se používá u Varšavské úmluvy o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké dopravě, u ostatních mezinárodních smluv sjednocujících normy o úpravě přepravní smlouvy v mezinárodním styku, u smluv v oblasti průmyslových a autor-
ských práv.

Použití formy rámcové smlouvy s přílohou má nepochybně přednost v tom, že text hmotněprávních norem je zcela jasně oddělen a není třeba jej vyhledávat mezi ostatními normami ve smluvním textu. Další výhoda této formy mezinárodně sjednané úpravy je v tom, že může být větší ochota ze strany třetích států, které z nějakého důvodu nejsou stranami příslušné mezinárodní smlouvy, fakticky do svého právního řádu recipovat unifikované přímé normy tak, že vydají vlastní zákon, do něhož mohou ustanovení obsažená v unifikovaném předpisu dokonce i doslovně převzít.²⁶⁾ Lze ovšem fakticky recipovat i sjednocené přímé normy obsažené v mezinárodní smlouvě s jednotným textem.²⁷⁾

S použitím rámcové smlouvy s připojeným textem jsou spojeny i určité nevýhody, které mají negativní účinky pro účel sledovaný mezinárodní unifikací.

V těch případech, kdy smluvní stát uvede dohodnutý text předpisu obsaženého v příloze do svého právního řádu vydáním zvláštního vnitrostátního zákona reprodukujiícího tento text, neliší se tento zákon po své vnější a formální stránce nijak od ostatních vnitrostátních předpisů. Dochází tím k určité integraci takového předpisu s ostatním národním právem smluvního státu, takže není dostatečně výrazně patrný jeho mezinárodní původ. Tato skutečnost může mít praktické důsledky v tom smyslu, že existuje nebezpečí tendence zapomínat na mezinárodní původ předpisu při jeho interpretaci a aplikaci. Toto nebezpečí se ještě zvyšuje tehdy, jestliže podle legislativní praxe smluvního státu, jak je tomu například v Anglii, se do vnitrostátního předpisu nerecipuje pouze mezinárodně sjednaný text, ale vedle ustanovení mezinárodně sjednocených se do před-

²⁶⁾ Např. i když zde nejde o přímé normy, ale o celkovou unifikaci určité oblasti právních vztahů, ČSSR fakticky přijala unifikaci směnečného a šekového práva provedenou ženevskými úmluvami o směnkách a šecích, a to směnečným a šekovým zákonem č. 191/1950 Sb.

²⁷⁾ Srov. vyhlášku č. 160/1956 Ú. 1. recipující Haagská pravidla o konosamentech obsažená v Bruselské úmluvě o sjednocení některých pravidel pro konosamenty, z r. 1925.

pisu vloží i další věcně souvisící ustanovení, která jsou čistě vnitrostátního původu a nebyla předmětem mezinárodní unifikace.²⁸⁾

C. VYTVÁŘENÍ PŘÍMÝCH NOREM V RÁMCI ČINNOSTI MEZINÁRODNÍCH ORGANIZACÍ

Uvedli jsme již, že mezinárodně sjednané přímé normy mohou být vytvářeny i jinak než sjednáním mezinárodní smlouvy, a to především v rámci činnosti mezinárodních organizací.

1. Pro členské státy RVHP má zvláštní význam vytváření mezinárodně sjednaných přímých norem v rámci činnosti této mezinárodní organizace. Podle Statutu RVHP mohou orgány RVHP činit ve věcech hospodářské a vědeckotechnické spolupráce doporučení. Z širokého rozsahu pojmu hospodářské a vědeckotechnické spolupráce vyplývá, že doporučení učiněná orgány RVHP se mohou týkat velmi rozmanitých otázek a mohou mít různý obsah. Mohou se proto týkat i vytváření právních norem, které mají význam pro hospodářskou a vědeckotechnickou spolupráci, a obsahovat i text těchto právních norem. Příkladem jsou zejména Všeobecné dodací podmínky RVHP, přijaté formou doporučení Stálé komise pro zahraniční obchod, nebo Všeobecné podmínky specializace a kooperace výroby, přijaté doporučením Výkonného výboru RVHP. Různému obsahu doporučení může odpovídat i jejich různá formulace. Mohou být formulována také tak, že z jejich textu, případně účelu, který sledují, vyplývá, že přijetím mají zakládat mezi členskými státy závazky a práva mezinárodně právní povahy, tj. že závazně upravují vztahy mezi členskými státy. Takovým mezinárodně právním závazkem může být i povinnost uvést do právního řádu členského státu dohodnutý text právních norem. Takový mezinárodně právní závazek vyplývá z doporučení obsahujících texty obou uvedených Všeobecných podmínek.

Mezinárodně právní povaha takového doporučení, z něhož vyplývají mezinárodně právní závazky a jim odpovídající práva ve vztazích mezi členskými státy, přesněji těmi, které se jako zainteresované státy na tvorbě doporučení zúčastnily, není zcela jednoznačná. Jde však o otázku, která svou povahou plně spadá do vědy mezinárodního práva veřejného, a proto ji sami nechceme řešit. Poukazujeme na zastávaná stanoviska. Především se tvrdí, že projevy o přijetí příslušného doporučení, učiněnými členskými státy Sekretariátu RVHP, se vytváří smluvní konsens příslušných států a že tak tímto způsobem dochází v zjednodušené formě, tedy nikoliv je-

²⁸⁾ Srov. A. E. v. Overbeck, překlad a komentář k anglickému zákonu z 31. 7. 1963, Wills Act 1963, Rev. crit., 1964, 585.

diným smluvním instrumentem, k uzavření mezinárodní smlouvy.²⁹⁾ Podle jiného stanoviska vytváří práva a závazky mezi členskými státy doporučení jako akt mezinárodní organizace, opírající se o Statut RVHP, který sám byl přijat mezinárodní smlouvou mezi členskými státy RVHP, tj. tento akt vytvářející práva a závazky mezinárodně právní povahy se opírá o normu mezinárodního práva veřejného. Prakticky se ovšem účinky tohoto aktu mezinárodní organizace rovnají účinkům mnohostranné mezinárodní smlouvy.³⁰⁾

Věda mezinárodního práva soukromého se sama nemusí zabývat řešením naznačené sporné otázky nejen pro svou nepřislušnost, ale také protože důvodem pro závaznost dohodnutých unifikovaných přímých norem pro účastníky občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, norem, jež samy nemají povahu mezinárodně právní, je teprve jejich uvedení do právního řádu členského státu RVHP, k němuž dochází splněním mezinárodně právního závazku státu vyplývajícího z doporučení. Protože při pojednání o pramenech přímých norem klademe důraz na pojetí pramenů jako forem, v nichž jsou právní normy obsaženy a z nichž poznáváme jejich obsah, zařazujeme tuto formu, v níž jsou obsaženy mezinárodně sjednané přímé normy, odděleně od mezinárodních smluv mezi formy vyplývající z činnosti mezinárodních organizací.

2. Také problematika samotného uvedení unifikovaných přímých norem obsažených v doporučení RVHP do právního řádu členského státu spadá podle našeho názoru do jiné teoretické disciplíny než teorie mezinárodního práva soukromého. Přesto však pokládáme za účelné na ni blíže upozornit, neboť má základní význam pro otázku, zda v konkrétním případě jde či nejde o přímou normu bezprostředně závaznou.

Tato otázka má praktický význam zejména v případě rozhodování sporů, neboť lze se s úspěchem domáhat určitého práva opírajícího se o určitý mezinárodně sjednaný právní předpis jen, je-li tento předpis normou občanskoprávní, upravující vztah mezi účastníky občanskoprávního poměru a stal-li se řádným uvedením do právního řádu státu obecně závazným. Od toho je třeba odlišovat případy, kdy k uvedení mezinárodně sjednaného textu do právního řádu státu se zmíněnými účinky nedošlo, neboť opatření k tomu použité by bylo možno kvalifikovat jen jako administrativně právní předpis ukládající organizacím povinnost podle sjednaného textu postupovat. V tomto případě vzniká jen vztah mezi organizací, jíž

²⁹⁾ Srov. Č. Čepelka: K otázce právní povahy doporučení RVHP. ČMP, 1967, 39; H. Wagner, D. Kretzschmar: Die Allgemeinen Lieferbedingungen des RGW 1968, 41, 70, uvádějí, že doporučení orgánů RVHP získávají „charakter mezinárodně právní smlouvy“.

³⁰⁾ L. A. Lunc: Razvitije sovetской doktriny po meždunarodnomu častnomu pravu. Sov. Gos. i Pravo, 1977/12, 50, mluví o „kvalifikovaných“ doporučeních, která získávají přijetím účinky mezinárodních smluv.

je správní předpis adresován, a příslušným orgánem státní správy (např. FMZO), kdy v případě jeho porušení vzniká jen odpovědnost organizace vůči nadřízenému orgánu státní správy, příp. také disciplinární odpovědnost odpovědných pracovníků, avšak třetí osoba nemůže z toho uplatňovat nějaká práva a rozhodčí soud nemůže na tomto základě nějaká práva třetí straně přiznat. V některých případech, jak jsme se o tom zmínili v případě Všeobecných zásad pro zajišťování náhradních dílů RVHP a SFRJ, nevyplývá z mezinárodně sjednaného textu jasně, zda má vytvářet pravidla bezprostředně zavazující účastníky občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem.

3. Uvedení norem mezinárodně sjednaných v rámci činnosti RVHP do československého právního řádu se děje různými formami.

Na prvním místě je třeba uvést způsob uvedení Všeobecných dodacích podmínek RVHP 1968 do čs. práva. S doporučením obsahujícím jejich text se zacházelo jako s mezinárodní smlouvou dotýkající se zákonných ustanovení čs. práva. Byly ratifikovány prezidentem republiky po předchozím souhlasu zákonodárního sboru a vyhlášeny ve Sbírce zákonů (č. 12/1969 Sb.). Stejným způsobem se zacházelo i s jejich novelizací z roku 1975 (č. 6/1976 Sb.). V těchto případech o obecné závaznosti unifikovaných právních norem v nich obsažených nemůže být pochyb.

V případě předcházejících Všeobecných podmínek pro dodávky zboží z r. 1958 a dalších předpisů byla přijatá doporučení uvedena výnosy ministra zahraničního obchodu vydanými na základě § 18 zákona č. 119/1948 Sb., o státní organizaci zahraničního obchodu a mezinárodního zasílatelství. Výnosy bylo uloženo podnikům zahraničního obchodu ve všech smlouvách s organizacemi zahraničního obchodu členských států používat všeobecných podmínek a výslovně se na ně v těchto smlouvách odvolávat. Tato formulace vzbuzuje pochybnosti v otázce obecné závaznosti příslušných norem. Může vést k výkladu, že se stávají závaznými v poměru mezi stranami konkrétního právního poměru teprve v důsledku toho, že československý subjekt na základě pokynu obsaženého ve výnosu a patrně také organizace z druhého státu na základě obdobného pokynu svých nadřízených orgánů se na ně odvolávají ve smlouvě, a tím je učiní součástí svého smluvního ujednání. Jiná možnost výkladu by mohla pokládat pokyn odvolávat se na příslušné normy ve smlouvě za superfluum zdůrazňující závaznost norem. Nadbytečné formulace v právních předpisech však nejsou žádoucí, neboť znesnadňují poznání skutečného smyslu a významu právní normy.

Při používání posléze uvedené formy realizace doporučení obsahujících mezinárodně sjednaná pravidla vzniká určitá pochybnost také z hlediska ústavněprávního, zda totiž stačí, mají-li se tím do čs. práva uvést obecně závazné normy v těch případech, kdy upravují otázky jinak upravené

vnitrostátními zákony. Z tohoto hlediska vzbuzuje pochybnosti, jestliže forma použitá při uvedení do čs. právního řádu Všeobecných dodacích podmínek RVHP 1968 a jejich novelizace z r. 1975 (souhlas zákonodárního sboru — ratifikace — uveřejnění ve Sbírce zákonů) se nedůsledně již neopakuje v případě dvoustranných mezistátních ujednání doplňujících ve vztahu příslušných dvou států Všeobecné dodací podmínky.

V některých případech realizace doporučení vydáním výnosů ministra zahraničního obchodu byla tato forma ještě doplněna tím, že ve dvoustranných mezivládních dohodách o výměně zboží smluvní státy vzájemně potvrdily, že dodávky zboží nebo služby budou uskutečňovat podle platných doporučených všeobecných podmínek. Lze to chápat tak, že tím státy zdůrazňují jejich závaznost.³¹⁾ Máme-li však co činit s existujícími obecně závaznými právními normami, je takové ustanovení v mezinárodní smlouvě zbytečné.

Způsob uvádění obecně závazných unifikovaných norem obsažených v doporučeních RVHP do čs. právního řádu vyžaduje podle našeho názoru náležitou pozornost, neboť některé naznačené nejasnosti nejsou kladným elementem při posilování právních základů pro uskutečňování spolupráce v mezinárodních hospodářských stycích členských států RVHP. Domníváme se, že tyto nejasnosti, které zejména mohou působit potíže při rozhodování občanskoprávních sporů mezi organizacemi členských států RVHP, jsou zbytečné. Je nepochybně v možnostech vhodné legislativní úpravy upravit proces uvádění unifikovaných norem do čs. právního řádu způsobem, který by nejasnosti nevzbuzoval.

Uvedení mezinárodně unifikované normy obsažené v doporučení RVHP do čs. právního řádu je možné i formou vnitrostátního právního předpisu obsahujícího mezinárodně dohodnutý text. Takový vnitrostátní předpis může být i normou nižšího stupně opírající se o zmocnění obsažené v zákonném předpisu. Pro otázky týkající se mezinárodních hospodářských organizací obsahuje takové zákonné zmocnění hospodářský zákoník.³²⁾

I normy obsažené v takovém vnitrostátním předpisu je třeba pokládat za mezinárodně sjednané přímé normy, jestliže, jak jsme uvedli, k jejich vytvoření došlo záměrnou činností na mezistátní úrovni a jejich převzetí do právního řádu státu je důsledkem mezinárodně právního závazku státu (tj. pokud z přijatého doporučení RVHP takový mezinárodně právní závazek pro stát vyplývá). Příkladem uvedení do čs. právního řádu mezinárodně sjednaného textu normou nižšího stupně je vyhláška FMZO

³¹⁾ J. Růžička: Dodací podmínky mezi socialistickými státy. Praha 1969, 18 v poznámce.

³²⁾ § 389 a) odst. 2 hosp. zák. ve znění zákona č. 144/1976 Sb.: „Vláda ČSSR může upravit zřizování, právní formu, jakož i způsob řízení, plánování, financování, kontroly a ostatní právní poměry organizací uvedených v předchozím odstavci.“

č. 47/1975 Sb., kterou byl vydán Řád Rozhodčího soudu Čs. obchodní a průmyslové komory, odpovídající mezinárodně sjednanému jednotnému textu řádů rozhodčích soudů při obchodních komorách v členských státech RVHP. V tomto případě nejde o přímé normy, ale o normy procesní. Vyhláška se opírá o zákonné ustanovení § 1 a § 2 odst. 1 zákona č. 119/1948 Sb.

III. NORMY VNITROSTÁTNÍHO PŮVODU PLNÍCI FUNKCI MEZINÁRODNĚ SJEDNANÝCH PŘÍMÝCH NOREM

V některých případech se setkáváme s hmotněprávními normami, které byly vydány pro úpravu občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, jsou shodné s normami mezinárodně sjednanými mezi jinými státy, mají však povahu vnitrostátního předpisu. Mezinárodně sjednanými normami nejsou, protože stát, který je vydal, nebyl mezinárodně právně zavázán k jejich převzetí do svého právního řádu. Mohou však být vydány zcela záměrně, aby se jimi stát fakticky podílel na mezinárodní unifikaci existující mezi jinými státy, a proto plní funkci mezinárodně sjednaných přímých norem.

V československém právním řádu můžeme sem zahrnovat vyhlášku č. 160/1956 Ú. l., kterou je upravena smlouva o námořní přepravě nákladu. Převzala zásady Haagských pravidel o konosamentech, obsažených v Bruselské úmluvě o sjednocení některých pravidel pro konosamenty z 25. 8. 1925, která se nestala závaznou pro ČSSR. Jiným příkladem faktické účasti na mezinárodně sjednané unifikaci, i když nejde o přímé normy, neboť úprava se týká i vnitrostátních vztahů, je zákon směnečný a šekový č. 191/1950 Sb., upravující směnečné a šekové právo shodně se ženevskými úmluvami o jednotném zákonu směnečném a jednotném zákonu šekovém, které se nestaly pro ČSSR závaznými.

Normy tohoto druhu mohly by být vydány i jako vnitrostátní přímé normy; bylo by je však nutno odlišovat od vnitrostátních přímých norem, o nichž jsme se zmínili na začátku této kapitoly, neboť účelem jejich vydání není prosazování naléhavého společenského zájmu na určité právní úpravě, obvykle výjimečné povahy, ale dosažení účinků unifikace. Obvykle však mají povahu vnitrostátního hmotného předpisu, který bude aplikován, jestliže na základě kolizní normy se má použít právního řádu, jehož jsou součástí. Nejsou tedy vůbec přímými normami, ale ve skutečnosti se jimi dosahuje stejného účinku, jako kdyby se příslušný stát zúčastnil na mezinárodně sjednocené úpravě.

Forma vnitrostátního předpisu obsahujícího text, jenž byl na mezinárodní úrovni v rámci RVHP vypracován, přichází v úvahu také tehdy,

když doporučení RVHP zahrnující mezinárodně vypracovaný text určitých pravidel neukládá členským státům mezinárodně právní závazek k jejich převzetí do svých právních řádů, ale pouze je označuje jako vzor či návod pro postup členských států při úpravě příslušných otázek. V takovém případě může stát vydáním vlastního právního předpisu vycházejícího z mezinárodně vypracovaného textu vytvořit závazná pravidla chování v rámci svého právního řádu, která fakticky spolu s obdobnými předpisy, dojde-li k jejich vydání v dalších státech, plní funkci mezinárodně sjednaných přímých norem.

Normy, jimiž se zabýváme, jsou určeny pro úpravu občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Nelze proto mezi ně zahrnovat takové normy, kterými stát, opět dobrovolně bez mezinárodně právního závazku, převezme úpravu obsaženou v mezinárodně sjednaných přímých normách pro vztahy s mezinárodním prvkem i pro úpravu vztahů pouze vnitrostátních.³³⁾ Zde jde o normy vnitrostátního občanského práva.

³³⁾ V čs. právu sem patřilo ustanovení § 55 odst. 2 písm. a) zákona o civilním letectví č. 47/1956 Sb. v původním znění, na jehož základě tehdy platný letecký přepravní řád č. 31/1960 Sb. převzal zásady Varšavské úmluvy o sjednocení některých pravidel o mezinárodní letecké dopravě z r. 1929 také pro přepravu, na kterou se úmluva jinak nevztahuje, tzn. i na přepravu vnitrostátní. Ustanovení bylo zrušeno občanským zákoníkem z r. 1964 (§ 509 č. 11). Nyní ustanovení § 319 o. z. stanoví, že přepravní řády upravující osobní a nákladní přepravu mohou převzít ustanovení platná v mezinárodní přepravě pro přepravu vnitrostátní. Srov. § 41 odst. 1 písm. b) leteckého přepravního řádu č. 17/1966 Sb. ve znění vyhl. č. 15/1971 Sb.

TVORBA, VÝKLAD A APLIKACE PŘÍMÝCH NOREM

I. ZVLÁŠTNÍ VÝZNAM TVORBY, VÝKLADU A APLIKACE MEZINÁRODNĚ SJEDNANÝCH PŘÍMÝCH NOREM

1. Zvláštní problematika spojená s tvorbou, výkladem a používáním přímých norem vzniká v případě mezinárodně sjednaných přímých norem. U přímých norem vnitrostátního původu zvláštní problémy tohoto druhu oproti vnitrostátním normám určeným pro úpravu vnitrostátních občanskoprávních vztahů podle našeho názoru ve větší míře nevznikají. Souvisí to jednak s jejich poměrně nepatrným, výjimečným výskytem a jednak právě s jejich vnitrostátním původem, pro který se s nimi zachází stejně jako s ostatními vnitrostátními právními normami, a to vzhledem k občanskoprávní povaze upravovaných vztahů jako s normami občanskoprávními. Nicméně účel, pro který byly vytvořeny a vydávány, tj. úprava občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem může mít význam pro jejich výklad a aplikaci, při nichž nepochybně je třeba mít tento účel na zřeteli. Zvláštnosti, které se přitom mohou oproti ostatním vnitrostátním normám vyskytnout, lze patrně v převážné většině vyřídit v rámci běžného účelového výkladu. Bude to platit zejména pro takové normy, v nichž se určité představy vlastního občanského práva, na nichž je zvláštní zájem, prosazují výjimečně i do úpravy vztahů s mezinárodním prvkem. Avšak ani tam, kde jde o úpravu samostatnou, nemající vzor ve vnitrostátní občanskoprávní úpravě, nepovedou odchylky způsobené mezinárodním prvkem předmětu úpravy k překročení uvedených mezí.

2. Podstatně jinak je tomu v případě mezinárodně sjednaných přímých norem, které na rozdíl od výjimečných vnitrostátních přímých norem jsou prostředkem jedné ze základních metod úpravy občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem. Tím je také dána důležitost této problematiky. Mezinárodní původ norem i mezinárodní prvek v předmětu jejich úpravy vedou k specifickým otázkám vytvářejícím zvláštní problematiku oproti

běžné občanskoprávní úpravě. Účelem této kapitoly je právě na tyto otázky upozornit a pokusit se o jejich určité uspořádání.

Pozornost, kterou je třeba věnovat otázkám tvorby a výkladu mezinárodně sjednaných přímých norem za účelem jejich aplikace, je odůvodněna tou skutečností, že na uvedených otázkách záleží, zda bude plně realizována funkce těchto norem, tj. sjednocení hmotněprávní úpravy pro určité kategorie občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, vytvoření jejich mezinárodně jednotného hmotněprávního režimu.

Pro odpověď na otázku, zda skutečně k realizaci uvedené funkce přímých norem dochází, existuje zcela praktické kritérium. Záleží v tom, zda v jednotlivých státech účastných na mezinárodně jednotné úpravě se na základě sjednaných přímých norem jednotně rozhoduje. Tato rozhodovací harmonie je tedy cílem, k němuž má směřovat výklad přímých norem za účelem jejich aplikace, pro nějž má však prvořadý význam již samotná tvorba těchto norem. Není třeba zvláštních dokladů pro zjištění, že tohoto cíle není vždy plně dosahováno.¹⁾

II. APLIKACE MEZINÁRODNĚ SJEDNANÝCH PŘÍMÝCH NOREM

Hlavní příčina tohoto stavu spočívá ve způsobu, jak dochází k aplikaci těchto norem. V tomto způsobu existuje totiž určitý rozpor spočívající v tom, že mezinárodně jednotná hmotněprávní úprava vytvářející na území zúčastněných států stejné právo pro určité druhy právních vztahů s mezinárodním prvkem je při rozhodování aplikována národními soudy a orgány příslušných států, které vytvářejí uzavřený systém navenek oproti soudům a orgánům druhých států, které jsou také povolány k aplikaci stejných přímých norem. Zatímco u právních norem vnitrostátního původu je jednota jejich výkladu a aplikace zaručena obvykle jednotící funkcí nejvyšších soudů, u mezinárodně sjednaného hmotného práva tato instituce chybí.²⁾ K jednotě výkladu a aplikace mezinárodně sjednaných přímých norem nenapomáhá ani ta skutečnost, že značná část sporů vznikajících ze vztahů z mezinárodního obchodního styku je rozhodována v rozhodčím řízení. I když ponecháme stranou rozhodčí řízení před rozhodci ustanovenými ad hoc, ani institucionální rozhodčí místa nevytvářejí žádnou soustavu a vzhledem k povaze rozhodčího řízení jako rozhodování, jež se uskutečňuje mimo orgány státu, ani nemohou.

Nestátní povaha rozhodčího řízení zůstává zachována i ve sporech mezi organizacemi členských států RVHP. Moskevská úmluva z r. 1972 však

¹⁾ Srov. např. R. H. Mankiewicz: *The Judicial Diversification of Uniform Private Law Conventions. The Warsaw Conventions Days in Court*, ICLQ, 1972, 718 a násl.

²⁾ R. H. Mankiewicz: *op. cit.*, ICLQ, 1972, 751, 755.

upravuje toto řízení jako obligatorní ex lege, takže ztrácí povahu řízení záležejícího na soukromém ujednání sporných stran jako nezbytné podmínce. Tato obligatornost řízení spolu s obligatorní příslušností institucionálních rozhodčích soudů zřízených při obchodních komorách v jednotlivých členských státech RVHP může vést k otázce, zda soustava takto fungujících rozhodčích soudů by nemohla být završena mezinárodním rozhodčím soudem jako jejich odvolací instancí, která by přispívala i k jednotnosti judikatury.³⁾

Domníváme se, že při úvahách o této otázce je třeba vycházet z toho, že RVHP je mezinárodní, nikoliv však nadnárodní organizace. Podle Komplexního programu socialistické ekonomické integrace nemá být tato integrace doprovázena vytvářením nadnárodních orgánů. Případná řešení této otázky musila by tyto skutečnosti respektovat.^{3a)}

Československý zákon č. 98/1963 Sb. poskytuje možnost věcného přezkoumávání rozhodčích nálezů, dohodnou-li se na tom strany rozhodčí smlouvy. Myšlenka věcné přezkoumatelnosti rozhodčích nálezů není tedy čs. právem cizí. Jiná je však otázka vhodnosti zřízení instituce mezinárodní povahy. Měla-li by být zajištěna jednotna výkladu a aplikace, musela by být stanovena závaznost právních názorů vyslovených v rozhodčích nálezech vydávaných při činnosti této instituce. O vhodnosti takové úpravy však máme pochybnosti, neboť zejména v případě nálezů vydávaných mimo území státu by to zavádělo prvek nadnárodnosti. Přitom nelze přehlédnout, že i v rámci téhož rozhodčího soudu dochází k rozdílnému rozhodování a rozhodčí senát není vázán právními názory, z nichž vycházely rozhodčí senáty v předchozích případech. V otázce vykonatelnosti rozhodčích nálezů vydávaných takovou mezinárodní institucí bylo by se možno vyhnout prvku nadnárodnosti tak, že by se s nálezy zacházelo mimo stát sídla takové instituce jako s cizími rozhodčími nálezy a jejich vykonatelnost a uznání by byly upraveny mezinárodní smlouvou, popřípadě že by rozhodčí senáty takové rozhodčí instituce nekonalý řízení v určitém stálém místě, ale vždy ve státě, v němž má sídlo rozhodčí soud obchodní komory, jehož nálež je věcně přezkoumáván, takže by pro tento stát šlo o tuzemský rozhodčí nálež.

Domníváme se, že význam rozdílů v rozhodování nelze přeceňovat, rozdíly nejsou tak značné, že by prakticky znamenaly vážnější překážku při uskutečňování spolupráce v mezinárodních hospodářských vztazích člen-

³⁾ M. Kotora: K úvahám o vytvoření mezinárodního arbitrážního orgánu RVHP. Právník, 1972, 330 a násl.

^{3a)} Zmínka o mezinárodním arbitrážním orgánu RVHP je v Komplexním programu, oddíl 15, v bodě 3 týkajícím se otázky odpovědnosti státu za závazky z mezinárodních dohod o hospodářské a vědeckotechnické spolupráci a řešení sporných otázek mezi státy v případě této odpovědnosti.

ských států RVHP. Zřizování zvláštního mezinárodního rozhodčího místa nepokládáme proto za odůvodněné a účelné. Tím méně lze přijímat myšlenku zřizování mezinárodních soudů přezkoumávajících rozhodnutí státních soudů vydaná na základě mezinárodně jednotných norem.⁴⁾ S jistými rozdíly při rozhodování podle jednotných norem v různých státech je třeba počítat a nelze je plně odstranit, zejména čím bude větší počet států účastných na unifikacích přímých norem připravovaných v celosvětovém měřítku v činnosti Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní.

III. TVORBA MEZINÁRODNĚ SJEDNANÝCH PŘÍMÝCH NOREM

Vzhledem k rozporu mezi mezinárodním původem přímých norem a národně oddělenou organizací rozhodování na základě jednotného hmotného práva přímými normami vytvářeného nabývá obzvláštního významu pro dosažení ideálu rozhodovací harmonie v mezinárodním měřítku jednak již samotná tvorba mezinárodně sjednaných přímých norem a jednak jejich výklad.

Tvorba přímých norem má prvořadý význam pro dosažení nebo přiblížení k ideálnímu cíli rozhodovací harmonie, neboť ona jediná se plně uskutečňuje na úrovni mezinárodní, zatímco výklad a aplikace jsou především věcí národních orgánů a míst. Při výkladu o pramenech přímých norem jsme při rozboru výhod a nevýhod spojených s mezinárodním sjednáváním přímých norem poukázali na některé otázky týkající se tvorby přímých norem. Na tomto místě nás otázky tvorby přímých norem zajímají především z hlediska dosažení jednotného výkladu a aplikace.

Upozornili jsme na jednu z možných nevýhod spojených se snahou o dosažení kompromisu při formulaci přímých norem, spočívající v tom, že dojde k přijetí formulace připouštějící nikoliv jen jeden výklad a tak k dosažení pouze zdánlivé dohody. Z tohoto možného nebezpečí můžeme vyjít při formulování základních požadavků na mezinárodní tvorbu přímých norem.

Při formulaci přímých norem nestačí jen snažit se o dosažení dohody při jednání, ale přihlížet již v tomto stadiu k tomu, že přímých norem bude používáno v různých státech soudci nebo rozhodci, kteří mohou vycházet z představ formovaných různými právními systémy, různou právní tradicí, popř. i vzděláním. Cílem mezinárodní tvorby přímých norem musí být vytvoření skutečně jednotných norem, nikoliv pouze norem textově shodných. Při tvorbě přímých norem je třeba respektovat tři momenty: občanskoprávní povahu upravovaných vztahů, jejich mezinárodní

⁴⁾ K této otázce kladně W. F. Bayer: *Auslegung und Ergänzung international vereinheitlichter Normen durch staatliche Gerichte*. *Rabels Z.* 1955, 641, 642.

povahu a skutečnost, že tyto normy budou vytvářet v právních řádech, jichž se stanou součástí, relativně autonomní celky, jež ve svém souhrnu vytvářejí mezinárodně jednotné hmotné právo. Protože k vytvoření obecně závazného pravidla nestačí jen jeho mezinárodní sjednání, ale také jeho uvedení do právního řádu zúčastněného státu, je nutno při úvahách o tvorbě přímých norem věnovat pozornost i těm otázkám spojeným s uvedením přímé normy do právního řádu, které mají pro jednotlici funkci normy význam.

A. OTÁZKA JAZYKA PRO TVORBU PŘÍMÝCH NOREM

Jednou z důležitých otázek tvorby přímých norem majících význam pro výklad a aplikaci je otázka jazyka, kterého se použije při jejich formulaci. Při sjednávání přímých norem může být pro jejich formulaci použito buď jediného nebo více autentických jazykových znění.

Jazyková problematika vzniká, i když přímé normy jsou formulovány v jediném autentickém jazykovém znění. K vzniku obecně závazné právní normy je třeba uvedení přímé normy do právních řádů zúčastněných států. K tomu je třeba překladu přímé normy z autentického jazykového znění do národních jazyků zúčastněných států, v kterých je třeba přímou normu v příslušných státech publikovat. Překlad do národního jazyka je tak nutným prvkem procesu uvedení přímé normy do právního řádu daného státu, tj. součástí vytváření obecně závazné právní normy.

Je nutno reálně počítat s tím, že zevní podoba, jakou bude mít přímá norma v překladu do národního jazyka, v němž bude publikována, stane se základním a nejčastěji i jediným východiskem pro její výklad a aplikaci příslušnými orgány i účastníky v daném státu.⁵⁾ Může se tak v praxi velmi snadno stát, a patrně tak tomu v řadě případů je, že bude tolik východisek pro interpretaci a aplikaci mezinárodně sjednané přímé normy, v kolika překladech do jazyků smluvních států byla norma v nich publikována. Z toho je zřejmé nebezpečí, které tím vzniká pro zachování jednotného výkladu a aplikace. V případech, kdy přímé normy jsou obsaženy v předpisu, který je přílohou mezinárodní smlouvy, se toto nebezpečí zvyšuje, neboť při uvedení přímých norem do právního řádu státu vydáním vlastního vnitrostátního předpisu reprodukujícího znění sjednaných přímých norem se, jak jsme již dříve uvedli, ještě více stírá mezinárodní původ přímých norem.

K odstranění nebo alespoň snížení nebezpečí nejednotného výkladu a aplikace z důvodu překladu je třeba vyslovit tři požadavky k tvorbě

⁵⁾ H. Dölle: Zur Problematik mehrsprachiger Gesetzes- und Vertragstexte. *Rabels Z.* 1961, 31, 32.

přímých norem a jejich uvedení do právního řádu státu: 1. již při sjednávání textu přímých norem v autentickém znění mělo by být bráno v úvahu, že přijaté jazykové znění bude třeba překládat do více jazyků; 2. věcně objektivní přesnost překladu reprodukcijí co nejvěrněji obsahový smysl dohodnuté formulace v autentickém znění; 3. publikace přímých norem by se neměla omezovat jen na publikaci překladu do národního jazyka, ale měla by zahrnovat současně i autentické cizojazyčné znění přímých norem.

K prvnímu požadavku je možno uvést, že je v zájmu umožnění přesného překladu autentického znění zajišťujícího jednotný výklad, aby při formulaci autentického znění se neváhalo i na úkor jazykové čistoty a stylu odpovídajícího danému jazyku použít takového jazykového textu, který usnadňuje přesný překlad do cizích jazyků. Rozhodujícím hlediskem proto nesmí být dokonalost formulace z hlediska filologického, ale možnost snadno obsahově přesně převést tuto formulaci do druhých jazyků.

Druhý požadavek týkající se věcně objektivní přesnosti překladu se týká i případu, kdy jsou přímé normy formulovány ve více autentických zněních. Mezinárodně sjednané přímé normy jsou někdy formulovány ve dvou nebo více autentických zněních.⁶⁾ Nepochybně je s tím spojena větší námaha než s formulací v jediném autentickém znění. Naproti tomu tento způsob sjednávání přímých norem může mít i určité výhody, které jsou na prospěch jednotného výkladu a aplikace sjednaných norem.⁷⁾

Formulace norem ve dvou nebo více jazycích nutí k větší pozornosti při slaďování jinojazyčných textů a tím přispívá k větší obsahové přesnosti a srozumitelnosti formulací. Redakce textu právních norem ve více jazycích je zároveň spojena se vzájemným překládáním textu z jednoho jazyka do druhého a naopak. Poznatky a zkušenosti, které se získají při této překládací praxi, jsou proto použitelné i při pořizování překladu autentického znění, ať jednoho nebo několika, do národního jazyka pro účely publikace.

Při ověřování vícejazyčných textů přímých norem, ať při realizování více autentických znění nebo při pořizování překladu do národního jazyka smluvního státu, setkáváme se zejména s potížemi vyvolanými tím, že pojmenování určitého právního pojmu odpovídající určitému národnímu právnímu systému lze s obtížemi vyjádřit v druhém jazyku, příp. doslovný překlad nevystihuje obsah překládaného pojmu.⁸⁾ Je proto třeba si uvědomit, že při formulování právní normy ve více jazycích je nejen možné,

⁶⁾ Srov. např. čl. XIII. Haagské úmluvy týkající se jednotného zákona o uzavírání mezinárodní kupní smlouvy.

⁷⁾ Srov. A. Tunc: Les conventions de La Haye du 1er juillet 1964 portant loi uniforme sur la vente internationale d'objets mobiliers corporels. *Revue internationale de droit comparé*, 1964, 551.

⁸⁾ Srov. M. Matteucci: op. cit., *Recueil*, 91, 1957 — I, 422.

ale přímo nutné upustit od doslovného překladu příslušných výrazů.⁹⁾ Má-li být dosaženo jednotného výkladu a aplikace normy, je nutno používat takových výrazů, jejichž obsah odpovídá obsahu výrazu vyjadřujícího určitý právní pojem v jiném jazyku.¹⁰⁾

Z příkladu, který jsme uvedli v poznámce, jsou patrný potíže spojené s formulací norem ve více jazycích a s jejich překladem a současně i určité poznatky pro takovou formulaci a překlad, z nichž vyplývá: nutnost upustit od doslovného překládání; rozbor jednotlivých složek obsahu právního pojmu vyjádřeného v cizím jazyce; promítnutí těchto složek obsahu překládaného pojmu do právního řádu státu, do jehož jazyka pojem překládáme, a právní hodnocení obsahu překládaného pojmu z hlediska právního řádu státu, do jehož jazyka překládáme; vyhledání obsahově ekvivalentního právního pojmu v jazyku tohoto právního řádu.

Redakce mezinárodně sjednaných přímých norem ve více jazycích a překlad těchto norem do jazyka zúčastněného státu vyžaduje proto nejen kvalifikaci jazykovou, ale také odbornou právní kvalifikaci.¹¹⁾

⁹⁾ Srov. A. Tunc: op. cit., Rev. int. dr. comp., 1964, 551.

¹⁰⁾ Zvláště instruktivní poučení nám poskytuje z poslední doby Haagská úmluva o právu rozhodném pro zprostředkování a zastoupení. Jde sice o unifikaci kolizních norem, nikoliv přímých norem, ale jde zde o pojem hmotněprávní „zastoupení a zprostředkování“. Podobná otázka vznikne i v souvislosti s připravovanou úmluvou o jednotném zákonu o zprostředkování a zastoupení. Uvedená Haagská úmluva je formulována ve dvou autentických zněních, francouzském a anglickém. Již v názvu úmluvy se setkáváme s pokusem o použití obsahově shodných pojmů, nikoliv pojmů jazykově odpovídajících. Ve francouzském znění se používá výrazů „contrats d'intermédiaires et représentation“, v anglickém znění jediného výrazu „agency“. Při pokusu o věcně přesný český překlad je nutno vzít v úvahu vymezení předmětu působnosti úmluvy v čl. 1, v němž se uvádí: „Tato úmluva určuje právo rozhodné pro vztahy mezinárodní povahy, které vznikají, jestliže jedna osoba, zástupce, je oprávněna jednat, jedná nebo chová se tak, jako že jedná, s třetí osobou na účet jiné osoby, zastoupeného. Vztahuje se na činnost zástupce spočívající v tom, že přejímá a oznamuje návrhy nebo vede jednání na účet jiných osob. Úmluva se použije, ať zástupce jedná svým vlastním jménem, nebo jménem zastoupeného a ať jeho činnost je pravidelná, nebo příležitostná.“ Vymezení v čl. 1 rozvádí obsah pojmů použitých v názvu, a je proto třeba k němu přihlídnout, hledáme-li český výraz nebo výrazy, jejichž obsah by odpovídal obsahu výrazů použitých ve francouzském a anglickém znění. Z čl. 1 vyplývá, že vztahy, na které se úmluva vztahuje, odpovídají v čs. právním řádu vztahům založeným smlouvou příkazní, smlouvou komisionářskou, smlouvami o zprostředkování a obchodním zastoupení, alespoň pokud zprostředkovatel či obchodní zástupce se neomezují jen na pouhé získávání zákazníků a jejich rukama procházejí návrhy zákazníka či zastoupeného, dále na vztahy založené jednatelem bez příkazu, popřípadě i na další vztahy, které však jsou podle dalšího ustanovení (čl. 2) z předmětu úpravy úmluvy vyloučeny. Snad bude nejhodnější použít v českém překladu výrazů „zprostředkování a zastoupení“, čemuž bude třeba rozumět tak, že výraz „zastoupení“ použitý vedle výrazu „zprostředkování“ má naznačit, že nejde pouze o obchodní zastoupení, jež je zahrnuto již v pojmu zprostředkování, ale také o případy, kdy na základě jiných smluv či právních důvodů někdo jedná jako zástupce jiného, dokonce i jako zástupce zdánlivý. Možná že bude namítnuto, že ani navrhovaný překlad neodpovídá zcela přesně vymezení předmětu úpravy úmluvy.

¹¹⁾ Srov. H. G. Ficker: Zur internationalen Gesetzgebung. Vom deutschen zum europäischen Recht. Festschrift für Hans Dölle, sv. II, 1963, 40.

Nestačí přitom, aby překládající byl pouze právníkem, ale musí jít o právníka specializovaného pro příslušné právní odvětví s určitou kvalifikací také v oblasti právní komparatistiky. Jinak hrozí nebezpečí, že překlad nebude věcně reprodukovat to, co skutečně bylo dohodnuto. Největší záruka věcně přesného překladu je dána, mohou-li být konzultovány osoby, které se za daný stát osobně zúčastnily sjednávání autentického textu norem.

Jako třetí požadavek jsme uvedli k otázce publikace přímých norem, že je žádoucí publikovat také autentické znění norem v cizím jazyce. Současná československá praxe nevyhovuje tomuto požadavku. Např. Všeobecné dodací podmínky RVHP 1968/1975 byly publikovány pouze v překladu, jejich autentické znění ve Sbírce zákonů vyhlášeno nebylo.¹²⁾ Přitom přikročí-li se na základě ustanovení § 2 písm. e) zákonného opatření č. 4/1962 Sb. k vyhlášení znění mezinárodní smlouvy, odpovídá podle našeho názoru tomuto ustanovení, aby se vyhlásilo také znění autentické.

Jak orgánům a osobám normy vykládajícím a aplikujícím, tak i účastníkům právních vztahů by měla být tímto způsobem poskytnuta možnost srovnání překladu s autentickým textem. Možnost srovnání výkladu normy na základě textu ve vlastním jazyku s výkladem, k němuž se dospěje na základě textu autentického, působí jako prvek přispívající k jednotě při výkladu a aplikaci normy.

V těch případech, kdy se při sjednávání přímých norem dospěje jen k zdánlivé dohodě přijetím formulace připouštějící více než jeden možný výklad, vzniká nebezpečí, že překladem autentického textu do jazyka určitého státu v procesu uvádění normy do právního řádu tohoto státu bude sledováno zafixování takového významu normy, který odpovídá stanovisku, jež příslušný stát při sjednávání kompromisní nejednoznačné formulace zastával. Tím pochopitelně by došlo k maření unifikačního poslání mezinárodně sjednaných přímých norem.

B. PRÁVNÍ POJMY POUŽÍVANÉ PRO TVORBU PŘÍMÝCH NOREM

Další problematikou týkající se tvorby přímých norem, která má význam pro dosažení jednotnosti výkladu a aplikace, je problematika právních pojmů používaných při vytváření přímých norem.

Obvykle bývá uváděno jako nedostatek, že chybějí základní právní pojmy, které by byly mezinárodně sjednoceny.¹³⁾ Příčinou nedostatku je, že vytváření mezinárodně jednotných norem probíhalo alespoň doposud bez

¹²⁾ Srov. vyhlášky č. 12/1969 Sb. a č. 6/1976 Sb. Stejná praxe je i v případě norem unifikovaných v úmluvách vypracovaných Haagskou konferencí mezinárodního práva soukromého, srov. vyhl. č. 129 až 132/1976 Sb.

¹³⁾ W. F. Bayer: op. cit., *Rabels Z*, 1955, 628.

nějakého plánu, celkem nesystematicky a týkalo se obvykle v jednotlivých případech poměrně úzkého okruhu občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, popř. některého zvláštního institutu. Proto dosavadní soubory mezinárodně sjednaných přímých norem nevytvářejí ucelený systém, v němž by jednotlivé části do sebe harmonicky zapadaly, ale spíše fragmenty skládající mozaiku mezinárodně jednotného hmotného práva, přičemž jednotlivé části mají různé oblasti uplatnění jak věcně, tak i prostorově.

Každá mezinárodní unifikace přímých norem je tak určitým celkem, více nebo méně uzavřeným, který nesouvisí s ostatními celky do té míry jako normy uvnitř určitého národního právního řádu. Chybí zatím určitý pojmový aparát, který by byl mezinárodně jednotnému hmotnému právu společný. Tato skutečnost není překážkou vytváření mezinárodně jednotných přímých norem, o čemž svědčí nejlépe jejich stále narůstající množství; je však třeba ji brát v úvahu při vytváření přímých norem a při formulaci právních pojmů v nich postupovat tak, aby byla zajištěna jednotnost výkladu a aplikace.

Státy mají při formulaci právních pojmů v přímých normách v podstatě dvě možnosti: vycházet z právních pojmů známých jejich národním právním řádům; vytvářet právní pojmy nové.

K prvé možnosti je třeba uvést, že zcela pochopitelně při sjednávání přímých norem se vychází z právních pojmů obsažených v národních právech zúčastněných států. Je to přístup zcela reálný a často i jedině možný.¹⁴⁾ Řada právních pojmů se v různých právních řádech shoduje. Je však nutno si uvědomit, že často jde o shodu v podstatném obsahu těchto pojmů, s kterou lze vystačit pro nejčastější běžné případy, nikoliv však o shodu úplnou zahrnující i obrysy, meze těchto pojmů. Tak např. i takový právní pojem, jako je kupní smlouva, se prakticky ve všech právních řádech shoduje v podstatě svého obsahu, tj. v převážné většině právních vztahů, které jsou tímto pojmem zahrnuty, ale v jeho obrysech, mezích taková shoda vždy není. Je možno poukázat na mezní případy mezi smlouvou kupní a smlouvou o dílo, které v jednom právním řádu budou pokládány za smlouvu kupní, v jiném za smlouvu o dílo. Pojem odpovědnosti za vady zahrnuje ve většině právních řádů stejné případy, shoda však úplná vždy není, např. dodávka jiné věci než sjednaného předmětu kupní smlouvy může být v jednom právním řádu pokládána za vadnou dodávku, v jiném půjde o případ nespádající pod pojem odpovědnosti za vady.

Tyto rozdíly je třeba při sjednávání přímých norem brát v úvahu, a má-li být zajištěna jednotka výkladu a aplikace, je nutno použítý právní pojem přesně vymezit. Toto přesné vymezení lze provést tak, že se právní pojem

¹⁴⁾ W. F. Bayer: op. cit., Rabels Z, 1955, 626, 627.

vymezí shodně s obsahem a rozsahem, který má v národním právu některého státu, nebo se jeho vymezení provede zvláště pro účely příslušného souboru přímých norem. V tomto posledním případě, i když se terminologicky opíráme o výrazy používané v právech jednotlivých států, vytváříme ve skutečnosti obsahově nový pojem,¹⁵⁾ např. pojem vyšší moc pro účely Všeobecných dodacích podmínek RVHP atd. Patří sem i případ, kdy se převezme takto již vytvořený právní pojem z jiného souboru mezinárodně sjednaných přímých norem.

Vytvářením nových právních pojmů v souborech přímých norem se často rozumí případy, kdy se pro daný pojem vytvořený pro účely souboru přímých norem použije nového označení nepoužívaného v jednotlivých národních právech.¹⁶⁾ Bývá s tím někdy spojena snaha vyhnout se používání pojmů spojených příliš s určitými právními řády a zabránit tak určitému sklonu opírat se při výkladu o určitý právní řád, např. pojem obvyklý pobyt (*résidence habituelle*, *habitual residence*) v čl. 1 haagských jednotných zákonů, vyhýbající se jednak pojmu *domicil* typickému zejména pro anglické právo a pojmu *bydliště* obsaženému v kontinentálních právech.

Při vytváření nových právních pojmů se setkáváme někdy s tím, že pro nové označení se používá výrazových prostředků, které nejsou obvyklé v právní terminologii, zato se jich však používá v obchodní praxi. I to může být projevem záměru co nejvíce odpoutat výklad pojmů označených takovými výrazy od jednotlivých národních práv. Tak např. místo výrazu „uplatnění nároku z odpovědnosti za vady“, který nemusí být interpretován vždy jednoznačně (jest jím možno rozumět odeslání dopisu prodávajícímu s označením uplatňovaného nároku nebo také podání žaloby u soudu, příp. rozhodčího místa), může být použito výrazu používaného v obchodní praxi „uplatnění reklamace“ (srov. §§ 71 a další VDP RVHP 1968/1975).

Tato snaha je správná, dosti jasně dává najevo nutnost autonomního výkladu pojmu takto označeného, často přispívá k větší srozumitelnosti textu pro ty, kteří se jím mají ve své praktické činnosti řídit. Je však otázka, zda je používáním těchto výrazů vždy zajištěna jednota výkladu a aplikace přímé normy. Nelze opomenout, že koneckonců každý pojem použitý v právní normě se stává pojmem právním v tom smyslu, že v případě pochybností vyžaduje interpretaci a samozřejmě ani výraz používaný v komerční praxi nezaručuje, že bude vždy jednotně interpretován.

¹⁵⁾ W. F. Bayer: op. cit., *Rabels Z.*, 1955, 627, a jím citovaný *Frankenstein: Internationales Privatrecht (Grenzrecht)*, I, 1926, 295 a násl.

¹⁶⁾ Srov. H. G. Ficker: op. cit., 56.

Další problematika dotýkající se tvorby přímých norem, která má význam pro jednotný výklad a aplikaci těchto norem, spočívá ve vlastním přístupu k meritorní, hmotněprávní úpravě vztahů, které jsou předmětem jejich úpravy. Nejde nám zde o to zabývat se otázkami, jak co neadekvátněji mají být hmotněprávně upraveny ty či ony kategorie právních vztahů. To záleží na jejich povaze, hospodářském významu, zájmech a cílech sledovaných jednotlivými státy při sjednávání norem, legislativně politických hlediscích.

Jde zde o to, že při svém přístupu k vytváření hmotněprávní úpravy přímými normami vycházejí zúčastněné státy z určitých představ, které mohou být ovlivněny jejich národní úpravou odpovídajících právních vztahů. Výsledek jejich jednání, formulace přímých norem je v určitém vztahu k úpravám v národních právech zúčastněných států. Tento vztah, který může objasnit srovnávací pravověda, je si třeba uvědomit při výkladu a aplikaci přímých norem a jeho správná analýza může přispět k jednotnému výkladu a aplikaci přímých norem v různých státech.

V první řadě je možné, že upravovaná otázka či vztah je v národních právech zúčastněných států upravován právními normami, které jsou obsahově shodné nebo velmi podobné. Je tedy možné, že tyto státy vytvoří pro upravovanou otázku přímou normu obsahově shodnou s obdobnými normami v právních řádech všech zúčastněných států. Zde je si třeba uvědomit, že toto, na první pohled ideální a nejschůdnější řešení nemusí být vždy věcně správné. Shodné normy v právních řádech zúčastněných států se týkají především vnitrostátních vztahů, zatímco přímá norma je určena pro vztahy s mezinárodním prvkem, jejichž specifická povaha si vyžaduje zvláštní úpravu odchýlnou od úpravy vnitrostátních vztahů. Např. určité lhůty pro vnitrostátní vztahy nejsou vhodné pro vztahy v mezinárodním obchodním styku, protože jsou příliš krátké apod.

Specifikum vyvolané přítomností mezinárodního prvku může někdy vést zúčastněné státy k tomu, že se plně odpoutají od svých národních úprav a vytvoří takové přímé normy, které nemají vzor v žádném národním právu. V jiných případech může dojít při sjednávání formulace přímé normy ke střetu mezi představami opírajícími se o různé národní úpravy a jednání skončí tak, že z různých důvodů, ať již v důsledku uznání dokonalosti určité národní úpravy či prostě v zájmu dosažení dohody apod. je přijata úprava opírající se o některou z národních úprav. Sjednaná přímá norma vědomě řeší konflikt mezi různými národními právy ve prospěch úpravy jednoho z nich.

Konečně další možnost úpravy spočívá v tom, že přijatá přímá norma je kompromisem mezi rozdílnými úpravami obsaženými v jednotlivých národních právech a přijímá prvky úpravy z více právních řádů.

Další problematika spojená s tvorbou přímých norem, která má význam pro jednotný výklad a aplikaci těchto norem, se týká rozdílu ve způsobu unifikované úpravy příslušných vztahů z hlediska úplnosti a uzavřenosti úpravy.

Z tohoto hlediska můžeme rozlišovat mezinárodně sjednané soubory přímých norem podle toho, zda vědomě a záměrně upravují jen určitou část příslušné oblasti občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem, popř. jen některé otázky určitého právního institutu, a jiné vynechávají a přenechávají je tak úpravě právními normami mimo soubor přímých norem, či zda upravují určitý institut nebo určitý druh občanskoprávních vztahů s mezinárodním prvkem úplně, přesněji řečeno uzavřeně v tom smyslu, že se při jejich úpravě má používat jen přímých norem obsažených v příslušném souboru a aplikace norem existujících mimo tento soubor je nepřipustná. Máme-li na mysli unifikační funkci přímých norem, můžeme rozlišovat mezi uzavřenými a neuzavřenými unifikacemi.

Příkladem neuzavřené unifikace přímých norem mohou být Všeobecné dodací podmínky RVHP 1968/1975 v redakci 1979. Neupravují všechny otázky spadající do obsahu závazkového vztahu vznikajícího především z kupních smluv mezi organizacemi z různých členských států RVHP. Zvláštním ustanovením § 110 přenechávají úpravu otázek v nich neupravených mimo jiné také právním normám mimo soubor VDP RVHP, a to normám obsaženým v hmotných právech členských států. Mezi neupravené otázky patří např. odpovědnost za právní vady a některé další (otázka náležitostí kupní smlouvy atd.). Unifikace je tak neuzavřená či otevřená v tom smyslu, že lze v ní případně dále pokračovat, dokončit ji a uzavřít. Nelze proto dost dobře mluvit o mezerách v úpravě; otázky, jež by bylo možno označit za mezery, jsou ponechány nepochybně vědomě mimo rámec unifikace.

Důsledkem tohoto způsobu úpravy je, že v konkrétním případě, je-li nutno vzít v úvahu i otázku neupravenou, může být o téže věci různě rozhodováno, podle toho kterého hmotného práva se pro její posouzení použije. To však není způsobeno nejednotným výkladem přímých norem, neboť ty se na neupravené otázky neaplikují.

Příkladem uzavřené unifikace je haagský jednotný zákon o mezinárodní kupní smlouvě. Jeho ustanovení mají plně vystačit pro úpravu vztahu založeného kupní smlouvou, na kterou se zákon vztahuje. Formálně v něm neexistují neupravené otázky, nýbrž jen otázky, které v něm nejsou výslovně (expressly) upraveny (čl. 17). Ve skutečnosti takové výslovně neupravené otázky mezerami jsou, takže formálně uzavřená unifikace nemusí být vždy také fakticky úplná.

Uzavřená unifikace obvykle obsahuje ustanovení o tom, jak se má postupovat v případě takových otázek, jež v ní nejsou výslovně upraveny. Haagský jednotný zákon má takové ustanovení v čl. 17, podle něhož otázky týkající se věcí, na něž se tento zákon vztahuje, jež v něm nejsou výslovně upraveny, mají být upraveny ve shodě s obecnými zásadami, na nichž tento zákon spočívá. Při této formulaci nepochybně vzniká nebezpečí nejednotného výkladu a aplikace zákona v případě výslovně neupravených otázek. Možnost nejednotného výkladu a aplikace v případě formálně uzavřené unifikace je v přímé souvislosti na míře faktické, na rozdíl od formální, úplnosti unifikace.

IV. VÝKLAD MEZINÁRODNĚ SJEDNANÝCH PŘÍMÝCH NOREM

Zatímco tvorba mezinárodně sjednaných přímých norem se uskutečňuje na úrovni mezistátní, jejich výklad je věcí orgánů jednotlivých států aplikujících tyto normy při rozhodování, příp. osob, které své oprávnění rozhodovat opírají o určitý národní právní řád (rozhodců).

Stejně jako u samotné aplikace je zde rozpor mezi mezinárodním původem přímých norem a jejich výkladem národními orgány a místy.¹⁷⁾ Dosažení jednoty výkladu není tedy vždy jednoduchou záležitostí, přičemž na ní záleží naplnění poslání unifikované úpravy.¹⁸⁾ Chceme se dále zabývat jednak prostředky, které mohou přispět k jednotnosti výkladu, a jednak jednotlivými způsoby výkladu z hlediska dosažení jednoty výkladu, přičemž je nutno si všimnout, jak jednotlivé způsoby výkladu jsou dotčeny specifickou povahou přímých norem.

A. PROSTŘEDKY PŘÍSPÍVAJÍCÍ K DOSAŽENÍ JEDNOTNÉHO VÝKLADU

K jednotlivým prostředkům a dalším momentům, jež mohou přispět k dosažení jednotného výkladu, je možno uvést:

Některé soubory přímých norem obsahují ustanovení přímo stanovící výkladové pravidlo.¹⁹⁾ Můžeme poukázat na již uváděný čl. 17 haagského jednotného zákona. Někdy se v těchto pravidlech zdůrazňují cíle sledované úpravou, popř. její mezinárodní povahou. Tak např. Newyorská úmluva o promlčení práv souvisících se smlouvou o mezinárodní koupi zboží

¹⁷⁾ K výkladovým rozdílům srov. O. Riese: *Einheitliche Gerichtsbarkeit für vereinheitlichtes Recht*. *Rabels Z.*, 1961, 607 a násl.; také R. H. Mankiewicz: *op. cit.*, *ICLQ*, 1972, 718 a násl.

¹⁸⁾ Srov. K. Zweigert: *Grundsatzfragen der europäischen Rechtsangleichung, ihrer Schöpfung und Sicherung. Vom deutschen zum europäischen Recht*. *Festschrift f. H. Dölle*, sv. II, 1963, 414.

¹⁹⁾ W. F. Bayer: *op. cit.*, *Rabels Z.*, 1955, 624, 625.

z roku 1974 stanoví ve svém čl. 7, že při interpretaci a aplikaci ustanovení úmluvy má se brát zřetel na její mezinárodní povahu a na potřebu podporovat jednotnost. Ustanovení této povahy, jak je patrné z tohoto, neposkytují jasný návod pro interpretaci.

Jinými prostředky, které mohou přispívat k dosažení jednoty výkladu a aplikace, jsou určité prostředky organizační povahy.

Poukázali jsme na rozpor mezi mezinárodním původem přímých norem a jejich výkladem a aplikací národními orgány. Možným nepříznivým důsledkům z toho plynoucím lze alespoň částečně čelit. Např. v rámci členských států RVHP se konají konference předsedů rozhodčích soudů zřízených při obchodních komorách v těchto státech. Protože tyto rozhodčí soudy jsou na základě Moskevské úmluvy z roku 1972 povolány takřka výlučně — s některými výjimkami — rozhodovat o všech sporech, které mohou vzniknout z občanskoprávních vztahů mezi organizacemi z různých členských států, přičemž aplikují zejména přímé normy upravující vztahy mezi těmito organizacemi, mohou jednotná stanoviska k určitým sporným výkladovým otázkám, k nimž se dospěje na zmíněných konferencích, vykonávat jednotící vliv na judikaturu rozhodčích soudů v jednotlivých státech.²⁰⁾

Není to ovšem prostředek plně účinný. Rozhodci, např. podle čs. právní úpravy, jsou při svém rozhodování nezávislí a jsou vázáni jen platnými právními předpisy. Stanoviska konference předsedů rozhodčích soudů rozhodce nezavazují. Jednotící vliv mohou mít pouze přesvědčivostí právní argumentace, na jejímž základě bylo stanovisko učiněno.

Zvláštním případem je činnost Ústředního úřadu zřízeného podle úmluv CIM a CIV, který může na žádost stran vydávat posudky o výkladu ustanovení úmluv.²¹⁾

K odstranění výkladových rozdílů mohou vést i revize smluv, zejména jestliže smlouva výslovně stanoví periodicky svolávaná jednání za účelem revize textu.²²⁾

K prostředkům organizační povahy přispívajícím k dosažení jednotného výkladu může patřit i organizovaná výměna informací o rozhodovací praxi v otázkách upravených přímými normami, alespoň pokud jde o rozhodnutí zásadní povahy.²³⁾

Užitečným může být i publikování rozhodnutí vydávaných v jednotlivých státech na základě mezinárodně sjednaných norem, jehož by se ujala určitá vědecká instituce.²⁴⁾

²⁰⁾ Srov. L. A. Lunc: op. cit., SGIP, 1977/12, 55.

²¹⁾ CIM, čl. 58 § 1 písm. e); CIV, čl. 54 § 1 písm. e).

²²⁾ O. Riese: op. cit., *Rabels Z.*, 1961, 617.

²³⁾ Srov. R. H. Graveson: *L'étendue du domaine de l'unification du droit*. *Rev. int. de dr. comp.*, 1964, 12; srov. také *Komplexní program*, oddíl 15, bod 9.

I když jistě základní příčina případného nejednotného výkladu spočívá v tom, že se výklad provádí orgány a rozhodujícími místy v různých státech, které přímé normy přijaly, nelze přehlédnout možnost, že přímá norma může být různě vykládána dokonce i uvnitř určitého státu. Platí to zejména pro rozhodčí řízení, kde k tomuto jevu může vést obvyklá jednoinstančnost tohoto řízení a nezávislost rozhodců, kteří samozřejmě ani u institucionálních rozhodčích soudů nejsou vázáni právními názory vyslovenými v dřívějších rozhodnutích ve věcech téže nebo obdobné povahy. Přesto i zde má jednotící význam publikování rozhodčích nálezů v míře, která je slučitelná s povahou rozhodčího řízení, tj. alespoň právních vět zásadního významu obsažených v odůvodněních rozhodčích nálezů. Zde můžeme poukázat na pravidelně vydávaný Rejstřík rozhodnutí Rozhodčího soudu Čs. obchodní a průmyslové komory v Praze.

Vedle zmíněných prostředků organizační povahy můžeme za další prostředek přispívající k jednotnému výkladu pokládat i vědecké práce právních teoretiků, v nichž samozřejmě jednotící vliv může spočívat pouze v přesvědčivosti právní argumentace uváděné pro určité výkladové stanovisko.

B. OTÁZKY SPOLEČNÉ VŠEM DRUHŮM VÝKLADU

K otázkám spojeným se samotným výkladem mezinárodně sjednaných přímých norem a s jednotlivými druhy výkladu bude vhodné poukázat úvodem na okolnosti, které jsou s ohledem na specifickou povahu přímých norem všem druhům výkladu společné.

1. V první řadě chceme poukázat na skutečnosti společné a rozhodné pro výklad přímých norem sjednaných mezi členskými státy RVHP. Složení zúčastněných států, jejich stejné společenské zřízení a třídní podstata mají rozhodující význam pro výklad a tím i aplikaci přímých norem upravujících občanskoprávní vztahy mezi jejich subjekty, jež jsou právním základem pro plnění programu socialistické ekonomické integrace.

Ze Statutu RVHP i z Komplexního programu socialistické ekonomické integrace členských států RVHP vyplývá, že prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP se uskutečňuje v souladu s principy socialistického internacionalismu, na základě respektování státní svrchovanosti, nezávislosti a národních zájmů, nezasahování do vnitřních záležitostí států, plné rovnoprávnosti, vzájemných výhod a vzájemné soudružské pomoci.

²⁴⁾ Jako příklad lze uvést pro oblast unifikovaných kolizních a mezinárodně procesních norem publikace, které vydává Institut Interuniversitaire de Droit International T.M.C. Asser Instituut; srov. M. Sumampouw: Les nouvelles conventions de La Haye, leur application par les juges nationaux. Leyden 1976.

Protože přímé normy sjednané mezi státy RVHP upravují právní vztahy, jejichž cílem je prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace, patří již samotná jejich tvorba mezi formy této spolupráce, a uskutečňuje se proto na základě shora uvedených zásad. Stejně tak je třeba podle těchto zásad postupovat i při uvádění těchto právních norem do života, při jejich interpretaci a aplikaci. Podle našeho názoru je možno pro výklad těchto norem formulovat základní výkladové pravidlo požadující, aby při jejich výkladu byl brán zřetel na jimi sledovaný cíl prohlubování a zdokonalování spolupráce na základě shora uvedených zásad.

2. Při výkladu mezinárodně sjednaných přímých norem obecně je také nutno brát v úvahu, že jde o normy mezinárodního původu. Tato jejich povaha, která je rozlišuje proti vnitrostátním normám, se musí promítnout i do jejich výkladu.²⁵⁾

Jak jsme již uvedli, nejčastěji jde o normy, které jsou součástí mezinárodních smluv.²⁶⁾

Vzniká proto otázka, zda vedle výkladových metod používaných při výkladu norem upravujících občanskoprávní vztahy se má použít také pravidel pro výklad mezinárodních smluv.

Zřejmě lze vycházet z toho, že současný stav nauky i praxe ohledně výkladu mezinárodních smluv lze pokládat za vyjádřený, bez ohledu na otázku její platnosti, v textu Vídeňské úmluvy o smluvním právu. Přímé normy, jež jsou součástí mezinárodních smluv, nejsou však samy normami mezinárodního práva (veřejného), neboť neupravují práva a závazky ve vztazích mezi státy, upravují občanskoprávní vztahy mezi jinými subjekty. Může proto být sporné, zda se i na ustanovení obsahující tyto normy vztahují výkladová pravidla Vídeňské úmluvy o smluvním právu.

Přímé normy jsou nepochybně součástí mezinárodní smlouvy a z toho důvodu bychom měli připustit i pro ně používání výkladových pravidel Vídeňské úmluvy. Může však být uváděno v pochybnost, zda ustanovení obsahující výkladová pravidla, nepochybně závazná po nabytí platnosti Úmluvy v mezinárodních smluvních vztazích jejích smluvních států, jsou také závazná pro soudy smluvních států při jejich rozhodování o občanskoprávních vztazích s mezinárodním prvkem na základě mezinárodně sjednaných přímých norem.²⁷⁾ Bez ohledu na řešení této otázky je nutno vyvodit

²⁵⁾ P. G. Vallindas: op. cit., Rev. Hell., 1955, 12.

²⁶⁾ Srov. W. F. Bayer: op. cit., Rabels Z, 1955, 624; podle něho současně s transformací příslušné úmluvy do národního práva byl do něho transformován i její výslovný nebo nevýslovný účel vytvářet jednotné právo pro zúčastněné státy, který zavazuje i soudce při interpretaci.

²⁷⁾ K nejednotnosti názorů na používání výkladových pravidel pro mezinárodní smlouvy i na mezinárodně sjednocené normy národními soudy srov. W. F. Bayer: op. cit., Rabels Z, 1955, 603 a násl.

důsledky pro výklad přímých norem, vyplývající z jejich mezinárodního původu. Podle našeho názoru zde nic nebrání tomu, abychom se přitom meritorně inspirovali obsahem zmíněných výkladových pravidel obsažených ve Vídeňské úmluvě jakožto určitým výsledkem, k němuž dospěla právní věda a praxe v otázkách výkladu ustanovení mezinárodních smluv, tj. ustanovení těchto smluv jakékoliv povahy.

Toto řešení je podle našeho názoru přijatelné a schůdné také z toho důvodu, že jak vyplýne z dalšího pojednání o jednotlivých druzích výkladu, lze zmíněných výkladových pravidel zcela vhodně a užitečně při výkladu přímých norem používat.

C. JEDNOTLIVÉ DRUHY VÝKLADU

1. Z jednotlivých druhů výkladu se budeme na prvním místě zabývat výkladem gramatickým.

Mezinárodní původ přímých norem se v oblasti jednotlivých druhů výkladu projevuje v tom, že pro výklad těchto norem bude mít právě gramatický výklad prvořadý význam. Tento způsob výkladu je totiž nejužší spojen se sjednaným textem přímých norem.

Dohodnutí textu přímých norem je vyvrcholením unifikačního úsilí států zúčastněných na jejich tvorbě. Dohodnutý text je proto nejdůležitější a prakticky jedinou zárukou toho, že bude plněna očekávaná společenská funkce těchto norem. Je proto třeba oprávněně očekávat, že z tohoto textu budou přesně vycházet jak účastníci upravovaných občansko-právních vztahů s mezinárodním prvkem chovající se podle textu sjednaných norem ve svých vzájemných vztazích, tak i orgány tyto normy vykládající a aplikující. Vzhledem k uvedenému způsobu rozhodování na základě těchto norem, jež se děje odděleně podle jednotlivých států, vyniká význam dohodnutého textu jako jednotícího elementu. Každé neodůvodněné odchýlení od sjednaného textu norem vede k ohrožení a maření unifikačního úsilí. K přesnému a objektivnímu postižení smyslu výrazů použitých v textu přímých norem má právě směřovat gramatický výklad.

Jak již uvedeno, mezinárodní původ přímých norem nás vede k obsahovému přihlédnutí k výkladovým pravidlům obsaženým ve Vídeňské úmluvě o smluvním právu. Základní všeobecné výkladové pravidlo obsahuje její čl. 31 odst. 1, podle něhož smlouva má být vykládána v dobré víře v souladu s obvyklým významem, který mají pojmy ve smlouvě ve své souvislosti a s přihlédnutím k jejímu cíli a účelu.

Z ustanovení citovaného článku je patrné, že i podle něho na prvním místě záleží na obvyklém významu výrazů označujících jednotlivé pojmy

ve smlouvě.²⁸⁾ Také požadavek výkladu prováděného v dobré víře znamená, že v první řadě je třeba zjišťovat dosah smluvního ujednání z objektivního a obvyklého významu použitých výrazových prostředků, neboť je nutno předpokládat, že na takové zjišťování významu smluvní formulace zúčastněné strany při jejím stanovení v první řadě spoléhaly. K zjištění obvyklého významu slov použitých při formulaci norem vede pak na prvním místě gramatický výklad.

Při výkladu o tvorbě přímých norem jsme poukázali na význam jazykové problematiky pro jednotný výklad přímých norem. Je pochopitelné, že právě na gramatický výklad se při řešení jazykové problematiky myslí v první řadě.

Pro gramatický výklad má význam, zda autentický text smluvního ujednání obsahujícího přímé normy je formulován v jednom nebo několika jazycích.

I tehdy, jsou-li přímé normy formulovány jen v jednom autentickém znění, je třeba k jejich uvedení do právního řádu smluvního státu překladu do jeho jazyka. Zde jsme poukázali na to, že v případě pouze zdánlivé dohody při formulování normy může být překladem zafixováno stanovisko, jež příslušný stát při sjednávání normy zastával. V takovém případě je vlastně překlad normy do jazyka takového státu dotvářením přímé normy, která ve skutečnosti v důsledku zdánlivé dohody je nehotová. To samozřejmě není žádoucí jev. Překladem normy za účelem jejího uvedení do právního řádu se má sledovat pouze věrná reprodukce smluvního textu se zachováním jeho objektivního významu, přesně tak jak tento význam byl dohodou stran sledován. K tomu je třeba i ve stadiu uvádění přímé normy do národního právního řádu provádět výklad autentického znění, a to s ohledem na jazykovou problematiku především výklad gramatický. Je proto třeba vycházet z toho, že v překladu přímé normy za účelem jejího uvedení do právního řádu je současně skryt výklad přímé normy. Může proto srovnáním překladu s autentickým zněním často vyniknout správný smysl úpravy, která byla mezinárodně dohodnuta; proto také má podle našeho názoru význam již zmíněný požadavek publikace autentického textu vedle překladu.

Jsou-li mezinárodně sjednané přímé normy formulovány v několika autentických zněních, je nutno při jejich výkladu přihlídnout obsahově k pravidlům používaným pro výklad smluv s autentickými texty ve dvou nebo více jazycích. Vídeňská úmluva o smluvním právu taková pravidla obsahuje ve svém článku 33.

²⁸⁾ Srov. také čl. 1 odst. I rezoluce Institut de Droit international k výkladu smluv, *Annuaire*, 46 (1956), 358 a násl.: „L'accord des parties s'étant réalisé sur le texte du traité, il y a lieu de prendre le sens naturel et ordinaire des termes de ce texte comme base d'interprétation.“

Podle nich, je-li smlouva formulována v autentických textech ve dvou nebo více jazycích, je text v každém jazyce stejně závazný, pokud by nebylo stanoveno smlouvou nebo strany se nedohodly, že v případě odchylek v textu má mít určitý text přednost. Podle těchto pravidel dále se má mít za to, že pojmy ve smlouvě obsažené mají v každém autentickém textu stejný význam.

Jestliže mezi několika autentickými texty nemá žádný přednost, může nastat situace, že mezi jednotlivými autentickými texty existuje v určité otázce významový rozdíl. Podle výkladových pravidel Vídeňské úmluvy má být tento rozdíl odstraněn dalšími druhy výkladu upravenými v čl. 31 a 32 (zejména výkladem systematickým, historickým a účelovým), a nelze-li jej takto odstranit, má se přijmout význam, který příslušné texty uvádí nejlépe v soulad s přihlédnutím k cíli a účelu smlouvy (čl. 33 odst. 4).

Při výkladu o tvorbě přímých norem jsme poukázali na význam používaných právních pojmů pro jednotnost výkladu a aplikace. Také pro gramatický výklad má význam, zda jde o právní pojem převzatý z některého národního práva nebo nový právní pojem vytvořený autonomně pro účely daného souboru přímých norem. Pojem převzatý z národního právního řádu bude vyjádřen v termínech převzatých z tohoto právního řádu. Zde bude třeba uvážit na základě gramatického výkladu doprovázeného popřípadě i dalšími výklady, zda použitím výrazu byl zahrnut do souboru norem skutečně pojem odpovídající svým obsahem i rozsahem jen určitému národnímu právnímu řádu, či zda jen v důsledku nedostatku jednotné mezinárodní terminologie bylo použito takového výrazu, kterým se však vytváří pojem autonomní jen pro účely příslušného souboru norem. To bude formulačně nejčastěji patrné z připojené definice vymezující, co se pod daným výrazem pro účely příslušného souboru norem rozumí. V případě takových autonomních pojmů je třeba i při jejich gramatickém a dalších výkladech postupovat autonomně, tzn. odpoutat se od národní právní terminologie. Nutnost takového autonomního výkladu je i zevně, použitou terminologií, jasně patrná v případě pojmů vytvořených pro účely daného souboru přímých norem, jestliže se i při jejich slovním označení norma odpoutává od národních právních řádů a používá se v ní výrazu, který se v národních právech nevyskytuje.

Gramatický výklad se neomezuje jen na výklad právních pojmů, ale uplatňuje se při stanovení významu celých větných celků použitých při konstrukci přímé normy. I zde je třeba respektovat mezinárodní původ přímých norem a provádět jej přísně objektivně podle obvyklého významu, který je třeba přisoudit použitým formulacím. Znamená to také, že se omezíme na objektivně zjištěný význam vyplývající z použité formulace a že nebudeme k takto zjištěnému významu připojovat subjektivně další význam, který by vyžadoval další zvláštní výrazové vyjádření.

Lze to demonstrovat na výkladu ustanovení preambule VDP RVHP 1968/1975 v redakci 1979, které bývá v praxi rozhodčích soudů při obchodních komorách v členských státech RVHP vykládáno dvojím způsobem. Příslušné ustanovení preambule stanoví, že „v těch případech, kdy strany dojdou při uzavření smlouvy k závěru, že v důsledku specifičnosti zboží a / nebo zvláštnosti jeho dodávky je třeba se odchýlit od jednotlivých ustanovení těchto Všeobecných dodacích podmínek, mohou odchylky dohodnout ve smlouvě“. Český text je přesným doslovným překladem autentického ruského textu.

Gramatický výklad tohoto ustanovení opírající se o obvyklý význam, který je třeba přisuzovat použité formulaci na základě stavby věty (...strany dojdou... k závěru, že..., mohou odchylky dohodnout...), vede podle našeho názoru k výsledku, že k platnému dohodnutí odchylek od jednotlivých ustanovení VDP RVHP ve smlouvě stran stačí, jestliže strany samy dojdou k závěru o potřebnosti odchylky. To znamená, že není třeba, aby tento shodný závěr učiněný stranami, na jehož základě byly odchylky od jednotlivých ustanovení VDP RVHP dohodnuty, byl i věcně objektivně správný. Na základě shodného subjektivního přesvědčení stran dohodnuté odchylky jsou platně sjednány, i kdyby ve skutečnosti podle odborného objektivního posouzení specifičnost zboží ani zvláštnost dodávky dány nebyly, příp. nevyžadovaly by dohodnutí odchylek ve smlouvě.

Oproti tomu zastává se některými rozhodčími soudy názor, že uvedené důvody pro sjednání odchylek musí být dány objektivně a že rozhodčí soud musí jejich objektivní existenci zjistit.²⁹⁾

Domníváme se, že posléze uvedený výklad je nesprávný. Pokud by skutečně k platnému sjednání odchylky nestačil shodný závěr stran při sjednávání smlouvy, ale bylo by třeba ještě navíc věcné správnosti tohoto závěru, jejíž zjištění předpokládá možnost jeho přezkoumávání, musely by tyto předpoklady pro sjednání odchylky z textu ustanovení vyplývat. Do textu ustanovení se tedy při tomto druhém výkladu připojuje další význam, který z gramatického výkladu opírajícího se o obvyklý smysl použité formulace nevyplývá.

Jiným případem, kdy záleží na tom, abychom formulaci právní normy přijali v jejím obvyklém smyslu a nevkládali do ní význam, který obvykle z použitého slovního spojení nevyplývá, je otázka výkladu ustanovení § 84 VDP RVHP 1968/1975 v redakci 1979.

Toto ustanovení stanoví povinnost platit penále v případě opožděného dodání technické dokumentace. Tato povinnost vznikne, „jestliže se prodávající opozdí při dodání technické dokumentace, bez které stroj nebo

²⁹⁾ K různým stanoviskům v této otázce srov. J. Růžička: op. cit., 19.

zařízení nemůže být uvedeno v používání“. Český text je doslovným překladem autentického ruského textu (s odchylkou zde bezvýznamnou, že ruský text používá plurálu „stroje“).

V judikatuře rozhodčích soudů v členských státech RVHP se toto ustanovení vykládá dvojím způsobem: a) povinnost platit penále vzniká v případě opožděného dodání dokumentace, bez které v konkrétním případě dodaný stroj nebo zařízení není možné uvést do provozu; b) ustanovení se vztahuje na opožděné dodání takové dokumentace, která je všeobecně podle běžného chápání odborníků nutná k uvedení stroje do provozu bez ohledu na to, zda v konkrétním případě skutečně její nedodání bránilo uvedení strojů do provozu. Jde tedy o určitou obecnou vlastnost dodané dokumentace.

Na prvním místě uvedený výklad znamená, že povinnost platit penále nevznikne, jestliže v konkrétním případě bylo možné i bez dokumentace uvést stroj nebo zařízení do provozu, nebo nepřicházelo-li v konkrétním případě uvedení do provozu vůbec v úvahu, neboť i když došlo k zpoždění v dodávce dokumentace, byl stroj nebo zařízení dodáno ještě s větším zpožděním, takže při jeho dodávce měl již kupující dokumentaci u sebe.

Tento výklad podle našeho názoru vyplývá z obvyklého významu použité stavby věty, která chce postihnout konkrétní případ opožděného dodání dokumentace s uvedeným důsledkem a nemá na mysli určitou obecnou vlastnost dokumentace. Kritická formulace (bez které... v používání) má ve stavbě věty povahu vedlejší věty, nikoliv přívlastku vyjadřujícího vlastnost dokumentace.³⁰⁾

2. Systematický výklad je vedle gramatického výkladu nejdůležitějším způsobem výkladu, který obvykle je s gramatickým výkladem úzce spojen. Je-li k správnému poznání právní normy nutné pochopení smyslu použitých výrazů a formulací pomocí gramatického výkladu, pak pomocí systematického výkladu se bere zřetel na to, že právní norma není izolovaným jevem, ale součástí celkové stavby právního řádu, popřípadě určitého souboru právních norem, v němž má své místo i svou funkci.

Systematický výklad tedy bere zřetel na postavení, které má vykládaná právní norma v rámci určitého celku, tzn. bere zřetel na souvislosti mezi jednotlivými normami vytvářejícími určitou právní úpravu, aby nedocházelo k rozporu mezi účinky dané normy a ostatních právních norem s ní souvisejících, neboť tyto normy mají ve vzájemném harmonickém doplňování a spolupůsobení plnit svou společenskou funkci.

V případě mezinárodně sjednaných přímých norem je jejich systematický výklad s ohledem na jejich mezinárodní původ a povahu předmětu úpravy v některých směrech modifikován.

³⁰⁾ K shodnému závěru dospívá J. Růžička: op. cit., 96.

Také v případě systematického výkladu přímých norem je možno vycházet s ohledem na jejich vytvoření dohodou na mezinárodní úrovni alespoň obsahově z pravidel pro výklad mezinárodních smluv. Již citované základní výkladové pravidlo čl. 31 odst. 1 Vídeňské úmluvy zdůrazňuje pro výklad smlouvy význam, který mají pojmy ve smlouvě ve své souvislosti. Z čl. 31 odst. 2 vyplývá, že do souvislosti smlouvy pro účely výkladu patří její text včetně případné preambule a příloh, jakož i každá úmluva vztahující se ke smlouvě a učiněná mezi stranami ve spojení s uzavřením smlouvy a každý dokument, který byl jednou nebo více stranami pořízen ve spojení s uzavřením smlouvy a ostatními stranami uznán jako dokument spojený se smlouvou.

Systematický výklad mezinárodně sjednaných přímých norem je oproti tomuto druhu výkladu vnitrostátních norem modifikován v důsledku skutečnosti, že soubory mezinárodně sjednaných přímých norem upravují obvykle jen poměrně úzce vymezený okruh právních vztahů a vůči sobě navzájem mají obvykle povahu oddělených celků. Je to posilováno zmíněným fragmentárním přístupem k úpravě jednotlivých oblastí občansko-právních vztahů přímými normami. Systematický výklad mezinárodně sjednaných přímých norem má proto oproti národnímu občanskému právu omezený prostor pro své uplatnění, a to zejména tehdy, jestliže k unifikacím dochází z podnětu nebo pod záštitou různých mezinárodních organizací nebo institucí nebo při různých příležitostech. V současné době se rysují větší možnosti pro uplatnění tohoto druhu výkladu ve vzájemné souvislosti jednotlivých souborů přímých norem. Sjednávání souborů přímých norem pro rozsáhlé oblasti občansko-právních vztahů s mezinárodním prvkem se provádí v rámci činnosti stejné instituce, např. Komise OSN pro mezinárodní právo obchodní, a na základě určitého plánu, popřípadě je možno organizačně sladovat postup jednotlivých mezinárodních institucí při jejich úsilí o vytváření přímých norem. Státy, které připravují různé soubory přímých norem, mají nyní větší možnost brát ohled na důslednější shodné používání právních pojmů a na harmonizaci připravovaných právních úprav s úpravami již existujícími. Totéž je možné i v rámci RVHP, neboť i zde se vytvářejí unifikované přímé normy na základě předem daného programu a v rámci činnosti jedné organizace.

Mezinárodní původ přímých norem modifikuje i jejich systematický výklad, pokud jde o souvislosti těchto norem s normami národního práva, jehož jsou součástí. Jak již uvedeno, mezinárodně sjednané přímé normy se stávají součástí právních řádů jednotlivých zúčastněných států a pro orgány je aplikující mají tak povahu tuzemských právních norem. Tím však pro účely výkladu nesmí být setřen jejich mezinárodní původ a jejich funkce jednotně upravovat určité právní vztahy v mezinárodním styku, vytvářet s odpovídajícími normami v druhých zúčastněných státech jed-

notnou hmotněprávní úpravu. Toto nebezpečí hrozí, jestliže bychom při výkladu postupovali tak, jako by byly plně, do všech důsledků, součástí systému konkrétního státu. Při takovém přístupu ze strany orgánů každého zúčastněného státu by byla ohrožena jejich povaha norem vytvářejících jednotný celek ve všech zúčastněných státech a mohlo by dojít k jeho rozštěpení a přímé normy by se v jednotlivých státech mohly stát pouhým příslušenstvím příslušných národních právních řádů. Je proto nutné respektovat jejich autonomní povahu vůči ostatním právním normám právního řádu, do něhož byly převzaty.³¹⁾

V případě, že soubory přímých norem mají uzavřenou povahu ve zmíněném smyslu, že pro úpravu vztahů jimi zahrnutých se nepoužívá žádných jiných norem existujících mimo daný soubor, je jejich oddělení od ostatních norem právního řádu jasně určeno. Respektování autonomní povahy je však nutné i u souborů, které v uvedeném smyslu jsou úpravami neuzavřenými a tedy neúplnými. Otázky vědomě ponechané mimo unifikovanou úpravu je třeba odlišit od otázek zahrnutých do unifikované úpravy a při výkladu těchto je třeba s nimi zacházet jako s úpravou autonomní.

Větší nebezpečí systematického výkladu, který by nerespektoval dostatečně autonomní postavení přímých norem sjednaných mezinárodně a vedl by k jejich integraci s normami vnitrostátního původu, je spojeno s rozdíly legislativně technické povahy při vypracování přímých norem. Jsou-li přímé normy obsaženy v textu příslušné mezinárodní smlouvy, zůstává obvykle i po jejich uvedení do právního řádu zúčastněného státu jejich mezinárodní původ patrný. Jestliže jsou přímé normy zahrnuty do předpisu odděleného textově od ostatního textu mezinárodní smlouvy (jako příloha) a tento předpis je pak vydán formou vnitrostátního zákona, pak se takový předpis obvykle navenek neliší od ostatních vnitrostátních předpisů. V tomto případě je nebezpečí výkladu uvádějícího tyto normy do souvislosti s ostatními vnitrostátními normami a nešetřícího dostatečně jejich autonomní povahu větší.³²⁾

3. Při výkladu mezinárodně sjednaných norem se může uplatnit i výklad historický. Také při tomto výkladu je možno obsahově vycházet z výkladových pravidel používaných pro mezinárodní smlouvy.

Možnost historického výkladu vyplývá z ustanovení čl. 32 Vídeňské úmluvy. Výkladové prostředky podle tohoto ustanovení jsou označovány jako doplňující výkladové prostředky, a je tak patrný jejich druhořadý

³¹⁾ Srov. L. A. Lunc: op. cit., SGIP, 1977/12, 55; M. Matteucci: op. cit., Recueil, 91, 1957 – I, 424.

³²⁾ P. Lagarde: Les interprétations divergentes d'une loi uniforme donnent-elles lieu à un conflit de lois? Rev. crit., 1964, 247, pokládá interpretační rozdíly v těchto případech nikoliv za náhodu, ale nutnost (fatalité).

význam. Na tyto doplňující výkladové prostředky včetně materiálů smlouvy a okolností jejího uzavření lze vzít zřetel, aby byl potvrzen smysl, který vyplývá z použití článku 31 (tj. na základě výkladu gramatického, systematického a účelového), nebo aby byl zjištěn smysl, jestliže po výkladu provedeném podle čl. 31 zůstává smysl dvojznačný nebo nezřetelný, nebo jestliže tento výklad vede k výsledku zjevně absurdnímu nebo nerozumnému.

Vzhledem k tomu, že u mezinárodně sjednaných norem má výklad systematický omezené uplatnění a gramatický výklad sám někdy nebude stačit k zjištění smyslu ustanovení, může se historický výklad u těchto norem jako doplňující výkladový prostředek uplatnit větší měrou než u norem vnitrostátního původu.

Podkladem pro provádění historického výkladu bude dokumentace k příslušnému souboru přímých norem, obvykle sjednaných v mezinárodní smlouvě, zejména odpovědi vlád zúčastněných států na dotazníky, které mají shromáždit stanoviska pro přípravu formulací jednotlivých ustanovení i celkových koncepcí, pracovní návrhy formulací sloužících za podklad pro jednání, zprávy zpravodajů komentující předkládané návrhy i přijaté formulace, protokoly ze zasedání zaznamenávající diskuse předcházející a provázející přijetí určitých formulací.³³⁾ Tyto podklady mohou účinně přispět k vysvětlení smyslu určitých výrazových prostředků obsažených v přijatých formulacích norem, event. i smyslu jejich systematického zařazení.

Při jednání o přijetí právních norem sjednávaných mezinárodně dochází obvykle ke shromáždění nejvýznamnějších odborníků zúčastněných států pro příslušné právní odvětví a jejich shodné mínění vyplývající z podkladů o sjednání příslušného mezinárodního ujednání může být pro aplikující orgány i účastníky významnou pomůckou pro zjištění skutečného významu a smyslu normy.

4. Účelový (teleologický) výklad mezinárodně sjednaných přímých norem se může rovněž inspirovat obsahem výkladových pravidel pro mezinárodní smlouvy. Účelový výklad zakotvuje i základní výkladové pravidlo čl. 31 Vídeňské úmluvy, prikazující brát při výkladu zřetel na cíl a účel smlouvy. Také ustanovení čl. 33 upravující výklad smluv s několika autentickými texty ukládá při významových rozdílech mezi autentickými texty stejné platnosti, které se nepodaří odstranit při použití čl. 31 a 32, přihlížet k cíli a účelu smlouvy při vyhledávání významu, který texty nejlépe uvádí v soulad.

³³⁾ H. Dölle: op. cit., *Rabels Z*, 1961, 22 a násl., 37, klade důraz na původní návrh, v němž byl původně text navržen, přičemž ostatní autentická znění z něho vycházejí, v případě rozdílu mezi jednotlivými zněními.

Oproti normám vnitrostátního původu je zde účelový výklad modifikován skutečností, že vedle účelu věcného sledovaného určitou hmotněprávní úpravou v příslušné právní normě přistupuje zde ještě další účel společný všem mezinárodně jednotným normám, totiž dosáhnout jednotné úpravy dané otázky. To musí vést k tomu, aby při účelovém výkladu si kladl interpretující určité meze, aby nepřiměřeně volným výkladem se neodchýlil od výkladu, který může být též normě přiznáván v jiném státě. To vede k zdůraznění významu textu norem jako významného spojovacího prostředku pro všechny interpretující a potvrzuje obecně platné výkladové pravidlo, že jednotlivých druhů výkladu je nutno používat v dialektické jednotě.

Konečně u přímých norem je třeba zdůraznit zvláštní účel, kterým se liší od jiných mezinárodně sjednaných unifikovaných norem, zejména norem provádějících úplnou občanskoprávní unifikaci. Přímé normy vytvářejí úpravu jen pro vztahy s mezinárodním prvkem. Tento účel potvrzuje již uvedenou nutnost respektovat při výkladu přímých norem jejich autonomní povahu vůči normám vnitrostátního původu, s nimiž nesplývají v jednotný národní systém, nýbrž zůstávají od nich odděleny a ponechávají v platnosti paralelně existující národní právní normy určené především pro vnitrostátní vztahy.

5. Pro mezinárodně sjednané přímé normy má význam také srovnávací (komparatistický) výklad.³⁴⁾ Tento výklad, který se někdy pokládá za zvláštní druh výkladu, má pomáhat především výkladu účelovému.

Při srovnávání lze přihlížet k jiným souborům mezinárodně sjednaných přímých norem upravujících příbuzná odvětví. Např. při výkladu přímých norem upravujících vztahy z přepravní smlouvy v železniční přepravě lze srovnávat jejich úpravu s úpravou přímých norem pro přepravní smlouvy v silniční přepravě apod. Někdy zde může docházet k překrývání s výkladem systematickým.

Lze rovněž srovnávat s úpravou v národních právech zúčastněných států. Lze předpokládat, že srovnávací studie obvykle předcházejí tvorbě přímých norem. Jak jsme již uvedli v souvislosti s tvorbou přímých norem, lze srovnáváním zjistit různé vztahy, které jsou mezi formulací mezinárodně sjednaných přímých norem a úpravami v národních právech zúčastněných států. Zjištění tohoto vztahu může přispět k jednotnému výkladu.

6. Pochopitelně i pro výklad přímých norem platí určité zásady shodné s výkladem právních norem vůbec, tj. i norem vnitrostátního původu. Všechny uvedené druhy výkladu, jimž jsme věnovali pozornost z hlediska zvláštností vyvolaných mezinárodně sjednanými normami, včetně výkladu logického doplňujícího především výklad gramatický, vytvářejí jednotu a mohou vést obvykle jen společně ke správnému výsledku.

³⁴⁾ W. F. Bayer: op. cit., Rabels Z, 1955, 626 až 628.

D. SUBJEKTY VÝKLADU

Pokud jde o subjekty výkladu mezinárodně sjednaných přímých norem, má vedle výkladu prováděného rozhodujícími orgány a právní vědou specifický význam výklad, který by byl prováděn zúčastněnými státy formou jejich mezinárodního ujednání. Takové ujednání, které by se týkalo výkladu a použití určitého ustanovení, mělo by povahu závazného výkladu, samozřejmě za předpokladu, že by i takové ujednání bylo uvedeno do národního právního řádu takovým způsobem, aby se stalo závazným pro rozhodující orgány a účastníky. Vídeňská úmluva v čl. 31 odst. 3 bere zřetel na taková ujednání a dále také na dodatečnou praxi při používání smlouvy, kterou je vyjádřeno obecné mínění států ohledně výkladu.

V souvislosti s úmluvami CIM a CIV jsme poukázali na zvláštní případ, kdy je úmluvou zřízen orgán, který může vydávat posudky o výkladu jejich ustanovení.

ПРЯМЫЕ НОРМЫ КАК СРЕДСТВО ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ
ГРАЖДАНСКОПРАВОВЫХ ОТНОШЕНИЙ С МЕЖДУНАРОДНЫМ ЭЛЕМЕНТОМ

Резюме

I. В качестве основных методов регулирования гражданскоправовых отношений с международным элементом служат коллизионный метод и прямой метод. В то время, как регулирование этих отношений с применением коллизионного метода происходит так, что с помощью коллизионных норм избирается для такого регулирования одно из двух или нескольких законодательств, с которыми в силу наличия международного элемента связано то или иное правоотношение, прямой метод состоит в установлении специального материальноправового регулирования, предназначенного лишь для этих отношений. В качестве средства этого метода служат прямые нормы.

Прямые нормы — это правовые нормы, которыми урегулированы исключительно гражданскоправовые отношения с международным элементом в таком порядке, что в них содержится материальноправовое урегулирование прав и обязанностей сторон и применение этих норм происходит непосредственно без предварительного применения других норм, особенно коллизионных. Из сказанного явствуют три характерных для прямых норм признаки: непосредственность урегулирования, что означает, что прямые нормы сами регулируют права и обязанности сторон, не ссылаясь на другие материальноправовые нормы; непосредственность применения, что означает, что применение этих норм осуществляется непосредственно без применения коллизионных норм; исключительное назначение этих норм лишь для правоотношений с международным элементом, что означает, что наличие этих норм базируется на наличии правоотношений с международным элементом, для которых только эти нормы и предназначены.

Необходимо проводить различие между прямыми нормами и теми или иными правилами, выработанными практикой для гражданскоправовых отношений в сфере международных торговых отношений, которые, однако, не носят характер общеобязательных правовых норм. В качестве правовых норм нельзя считать созданные практикой для преодоления различий между законодательствами средства, как-то: международные торговые обыкновения, используемые в международной торговле общепринятые выражения, термины и сокращения, торговые условия и формуляры-образцы договоров. Нельзя согласиться с мнением о наличии автономного права мировой торговли (*lex mercatoria*), независимого от тех или иных законодательств. Упомянутые средства становятся обязательными для сторон лишь на основе их договорного соглашения, образуя тем самым составную часть договора. Последний должен базироваться на определенном законодательстве, которое, конечно, может занять определенную позицию и относительно обязательности международных торговых обыкновений. Нельзя согласиться с мнением о возможности существования договора, руко-

водствующегося самим собой (self regulating contract) и применения общих правовых принципов. Однако нельзя не учитывать практику некоторых третейских судов при постановлении ими решений, руководствующихся в своей практической деятельности правилами, которые не входят составной частью в то или иное действующее законодательство, особенно на основе *lex mercatoria*. Это представляется возможным вследствие установленного порядка третейского разбирательства, особенно что касается возможности выносить третейские определения без мотивировки, а также отмены судом третейских определений и приведения в исполнение третейских определений.

Прямые нормы предназначены лишь для правоотношений с международным элементом. Поэтому в законодательствах наряду с ними продолжают действовать нормы для того же вида правоотношений, не подпадающих под прямые нормы. Такого рода параллельность урегулирования является характерной для прямых норм. К числу прямых норм нами не относятся унифицированные в международном плане материально-правовые нормы, предназначенные и для внутригосударственных отношений. И только в упомянутом смысле прямые нормы включаются нами в международное частное право.

При определении международного частного права мы исходим из предмета регулирования, т. е. из гражданско-правовых отношений с международным элементом, включая сюда все нормы, предназначенные исключительно для регулирования этих отношений, т. е. наряду с коллизионными нормами и, в частности, прямые нормы. Поэтому мы не склонны разделять другие точки зрения относительно определения этой отрасли, вследствие распространения которых международное частное право сводится лишь к коллизионным нормам или имеющие своим последствием отнесение заключенных в международном порядке прямых норм вместе с другими унифицированными нормами к так назыв. международно единому праву либо способствующие созданию особого международного хозяйственного права. Как практика, так и правовая теория заинтересованы в том, чтобы в рамках одной отрасли и одной дисциплины юридических наук изучались все нормы, образующие механизм правовой регламентации правоотношений с международным элементом.

По непосредственному применению с прямыми нормами сходны и некоторые нормы административного и финансового права, могущие повлиять на положение участников правоотношений с международным элементом, но отнести их к числу таковых нельзя, ибо ими не урегулированы гражданско-правовые отношения. К числу таковых не относятся также гражданско-правовые нормы, предназначенные и для внутригосударственных отношений, применяемые к каждому урегулированному ими вопросу, хотя таковой и касается правоотношения с международным элементом, руководствующегося иностранным правом. К их числу не относятся также такие нормы, которые предназначены лишь для отношений с международным элементом а поэтому входят в международное частное право, но применение которых имеет место лишь на основе коллизионной нормы, как, например, чехословацкий кодекс международной торговли. Последние называются автором как материальные нормы международного частного права. Нельзя согласиться с воззрениями относительно того, что и применение прямых норм происходит на основе содержащихся либо скрытых в них специальных коллизионных норм. В данном случае речь не идет о коллизионных нормах, так как соответствующие постановления не дают возможность выбора между законодательствами, а разграничивают область применения прямых норм, входящих составной частью в право всякого принявшего их государства, в отличие от иных норм (коллизионных) того же законодательства.

II. Прямые нормы могут быть внутригосударственного происхождения или образование последних происходит на международном уровне. Прямые нормы внутриго-

сударственного происхождения не подходят в качестве систематического средства правового регулирования, они пригодны лишь для реализации особых общественных интересов в случаях, носящих исключительный характер.

Систематическое творчество прямых норм происходит на международном уровне, причем для заинтересованных государств возникает международноправовое обязательство по их включению в их собственное законодательство. Чаще всего они находят отражение в международных договорах.

Преимущество в международном порядке установленных норм состоит в том, что международное происхождение норм отвечает международному характеру регулируемых отношений, образуется единое материальное право, могущее учесть специфику, обусловленную международной природой урегулированных отношений, ими же создается записанное право, которому в отношении воспринявшего его государства присущ характер отечественного права. Невыгодность этих норм состоит в том, что установление последних — это результат компромисса, фактическое совершенство которого по сути дела не всегда обеспечено, а также и в том, что творчество прямых норм происходило поныне в значительной степени бессистемно и что в случае надобности порядок изменения этих норм не всегда достаточно гибок.

В работе приводится классификация международных договоров, содержащих прямые нормы. В частности, проводится различие между открытым урегулированием и закрытым урегулированием в зависимости от того, допускают ли они или не допускают, чтобы на урегулированные ими же отношения распространялось применение и других норм, кроме установленного круга прямых норм.

Процесс творчества в международном плане устанавливаемых прямых норм может происходить и в ином порядке, чем путем заключения международного договора, — прежде всего в рамках деятельности международных организаций. В работе рассматриваются прямые нормы, создаваемые в рамках деятельности СЭВ, и проблематика их восприятия законодательствами государств-членов СЭВ с точки зрения чехословацкого права.

Функция установленных в международном плане норм присуща и нормам, которые сходны с установленными между другими государствами в международном порядке прямыми нормами, изданными тем или иным государством в качестве своего внутригосударственного предписания, не несущим в международноправовом отношении обязанность по их изданию.

III. С установленными в международном порядке прямыми нормами связана специальная проблематика, касающаяся их творчества, толкования и применения.

В отношении применения характерно то обстоятельство, что установленные в международном порядке нормы и действующие в нескольких государствах применяются национальными органами в отдельно взятых государствах. В работе указывается на связанную с этим возможность неединообразного применения этих норм.

Процесс творчества устанавливаемых в международном порядке прямых норм имеет первоочередное значение для достижения единообразного толкования и применения, ибо единственно это творчество полностью происходит на международном уровне. В работе рассматриваются отдельно взятые вопросы, имеющие важное значение для творчества этих норм, как-то: вопрос языка и перевода, вопрос правовых понятий, вопрос подхода к материальноправовой регламентации по существу, вопрос полного, закрытого либо неполного, открытого урегулирования.

В то время как творчество прямых норм происходит на международном уровне, толкование последних равно как и применение — дело национальных органов. В работе освещены отдельные средства и аспекты, могущие способствовать единообразному толкованию. Здесь же подчеркивается, что международное происхождение пря-

мых норм сказывается в их толковании и в отдельных видах толкования. Так как речь идет о нормах, установленных прежде всего в международных договорах, то при их толковании можно по существу исходить из правил толкования, закрепленных в Венской конвенции о договорном праве. Затем в работе освещается вопрос о том, как отдельные виды толкований находят применение в отношении прямых норм с учетом международного происхождения этих норм. При этом особенно подчеркивается значение грамматического толкования, так как принятая формулировка текста норм представляет собой завершение усилий по их унификации, прилагаемых заинтересованными в их творчестве государствами.

DIREKTE NORMEN ALS MITTEL ZUR RECHTLICHEN REGELUNG
DER ZIVILRECHTSVERHÄLTNISSE MIT INTERNATIONALEM ELEMENT

Zusammenfassung

I. Die grundlegenden Methoden der Regelung der Zivilrechtsverhältnisse mit internationalem Element sind die kollisionsrechtliche und die direkte Methode. Während die kollisionsrechtliche Methode zur Regelung dieser Verhältnisse eine von zwei oder mehreren Rechtsordnungen, zu denen infolge des internationalen Elements das bestimmte Rechtsverhältnis im Kontakt steht, auswählt, ist die direkte Methode durch eine besondere materiellrechtliche Regelung, die nur für diese Verhältnisse bestimmt ist, gekennzeichnet. Als Mittel dieser Methode dienen die direkten Normen.

Als direkte Normen bezeichnen wir solche Rechtsnormen, die ausschliesslich die Zivilrechtsverhältnisse mit internationalem Element regeln, und zwar auf eine solche Art, dass sie in sich selbst die materiellrechtliche Regelung der Rechte und Pflichten der Teilnehmer beinhalten und unmittelbar, ohne vorläufige Anwendung anderer Normen, besonders der Kollisionsnormen, angewandt werden. Daraus folgen drei charakteristische Merkmale direkter Normen: die Unmittelbarkeit der Regelung, d. b. dass direkte Normen die Rechte und Pflichten der Teilnehmer ohne Verweisung auf andere materiellrechtliche Normen regeln; die Unmittelbarkeit der Anwendung, d. b. dass diese Normen unmittelbar ohne Anwendung der Kollisionsnormen angewandt werden; ihre ausschliessliche Bestimmung nur für die Rechtsbeziehungen mit internationalem Element, d. b. dass diese Normen nur als Folge der Existenz der genannten Rechtsbeziehungen zustandegekommen sind.

Direkte Normen sind von bestimmten Regeln, die die Praxis für Zivilrechtsverhältnisse im internationalen Wirtschaftsverkehr geschaffen hat, zu unterscheiden. Als Rechtsnormen kann man nicht die Mittel, die durch die Praxis zum Überwinden der Unterschiede unter den Rechtsordnungen entwickelt wurden, wie die internationalen Handelsbräuche, die international benutzten Termine, Abkürzungen und Klauseln, Handelsbedingungen und Formular- und Musterkontrakte, betrachten. Die Konzeption eines autonomen Welthandelsrechts (lex mercatoria), das an einzelnen Rechtsordnungen unabhängig ist, wird abgelehnt. Die erwähnten Mittel bekommen für die Parteien bindende Kraft grundsätzlich nur aufgrund der vertraglichen Vereinbarung, durch die die Parteien diese Mittel in den Inhalt ihres Vertrages aufnehmen, der sich auf eine bestimmte Rechtsordnung stützen muss. Diese Rechtsordnung kann natürlich auch ihren Standpunkt zur bindenden Kraft der internationalen Handelsbräuche einnehmen. Auch die Konzeption eines von sich selbst geregelten Vertrages (self regulating contract) und die Anwendung der allgemeinen Rechtsgrundsätze wird abgelehnt. Man muss aber die Entscheidungspraxis bestimmter Schiedsgerichte zur Kenntnis nehmen, die nach solchen Regeln, die Bestandteil

keiner geltenden Rechtsordnung bilden, besonders aufgrund der *lex mercatoria*, entscheiden. Dieses Phänomen wird unter anderem auch durch die Regelung des Schiedsgerichtsverfahrens ermöglicht, besonders in der Frage der Möglichkeit des Erlassens von Schiedssprüchen ohne Begründung, in der Frage der Aufhebung der Schiedssprüche durch Gerichte und der Vollstreckbarkeit der Schiedssprüche.

Die direkten Normen sind nur für Verhältnisse mit internationalem Element bestimmt. Daher gelten in den Rechtsordnungen neben den direkten Normen auch Normen für die Rechtsverhältnisse derselben Art, die von den direkten Normen nicht betroffen sind. Diese parallele Existenz von mehreren Normen ist für die direkten Normen charakteristisch. Als direkte Normen betrachten wir nicht die international unfizierten materiellrechtlichen Normen, die auch für innerstaatliche Rechtsbeziehungen bestimmt sind. Nur die direkten Normen in dem erwähnten Sinne gehören in das internationale Privatrecht.

Der Ausgangspunkt für die Definition des internationalen Privatrechts ist der Gegenstand der Regelung, d. h. die Zivilrechtsverhältnisse mit internationalem Element. Zum internationalen Privatrecht gehören daher alle Normen, die ausschliesslich zur Regelung dieser Verhältnisse bestimmt sind, d. b. neben den Kollisionsnormen besonders auch direkte Normen. Es werden daher andere Kriterien für die Definition dieses Rechtszweiges abgelehnt, die die Beschränkung des IPR nur auf Kollisionsnormen, die Bildung eines internationalen Einheitsrechts, zu dem neben den international vereinbarten Kollisionsnormen auch andere vereinheitlichte Normen eingereiht werden, oder die Schaffung eines internationalen Wirtschaftsrechts zur Folge haben. Es liegt im Interesse sowohl der Praxis als auch der Rechtstheorie, dass im Rahmen eines Rechtszweiges und einer Disziplin der Rechtswissenschaften alle Normen, die den Mechanismus der Regelung der Rechtsbeziehungen mit internationalem Element bilden, behandelt werden.

Durch die Unmittelbarkeit der Anwendung sind den direkten Normen bestimmte Normen des Verwaltungs- und Finanzrechts ähnlich, die für die rechtliche Stellung der Parteien der Rechtsbeziehungen mit internationalem Element Folgen haben, die man aber zu den direkten Normen nicht zählen kann, da sie die Verhältnisse des Zivilrechts nicht regeln. Zu den direkten Normen gehören auch nicht die zivilrechtlichen Normen, die auch für innerstaatliche Rechtsbeziehungen bestimmt sind und die auf jede durch sie geregelte Frage angewandt werden, auch wenn sie in einem Rechtsverhältnis mit internationalem Element, das sich nach ausländischem Recht richtet, vorkommt. Es gehören zu ihnen auch nicht solche Normen, die zwar für Rechtsbeziehungen mit internationalem Element bestimmt sind und daher in das IPR gehören, aber ihre Anwendung erst aufgrund einer Kollisionsnorm stattfindet, wie z. B. das tschechoslowakische Gesetzbuch des internationalen Handels. Der Verfasser bezeichnet sie als Sachnormen des internationalen Privatrechts. Es werden die Behauptungen abgelehnt, nach denen auch die direkten Normen aufgrund besonderer Kollisionsnormen, die in den direkten Normen umfasst oder versteckt sind, angewandt werden. Es handelt sich hier nicht um Kollisionsnormen, da die betreffenden Bestimmungen keine Auswahl unter Rechtsordnungen durchführen, sondern den Bereich der Anwendung direkter Normen, die Bestandteil der Rechtsordnung eines bestimmten Staates sind, anderen Normen (Kollisionsnormen) derselben Rechtsordnung gegenüber abgrenzen.

II. Direkte Normen können innerstaatlichen Ursprungs sein oder auf internationaler Ebene gebildet werden. Direkte Normen innerstaatlichen Ursprungs sind als regelmässiges Mittel der rechtlichen Regelung nicht geeignet, sie sind nur für Wahrung besonderer Gesellschaftsinteressen in Ausnahmefällen geeignet.

Direkte Normen werden im Prinzip auf internationaler Ebene gebildet und den beteiligten Staaten entsteht eine völkerrechtliche Pflicht, diese Normen in ihre Rechtsordnungen einzuführen. Sie werden am häufigsten durch internationale Abkommen vereinbart.

Zu Vorteilen der international vereinbarten direkten Normen gehört, dass der internationale Ursprung der Normen der internationalen Natur der geregelten Beziehungen entspricht, dass ein einheitliches materielles Recht geschaffen wird, das auf spezifische Eigenschaften der internationalen Natur dieser Rechtsbeziehungen Rücksicht nehmen kann, dass ein geschriebenes Recht geschaffen wird, das für den Staat, der es übernommen hat, den Charakter seines inländischen Rechts hat. Zu Nachteilen gehört, dass die Vereinbarung der Normen das Ergebnis eines Kompromisses darstellt, der nicht immer sachlich vollkommen ist, ferner dass die direkten Normen bisher ohne ein vorhergeschaffenes System gebildet wurden und dass auch die Prozedur im Falle der Notwendigkeit der Änderungen dieser Normen nicht immer genügend rasch ist.

Die Arbeit befasst sich mit Klassifikation der internationalen Abkommen, in welchen die direkten Normen enthalten sind. Insbesondere wird die Unterscheidung auf geschlossene und offene Regelungen angeführt, je nachdem ob sie untersagen oder zulassen, dass auf die durch sie geregelten Rechtsbeziehungen auch andere als die im vereinbarten Komplex direkter Normen enthaltenen Normen angewandt werden können.

International vereinbarte direkte Normen können auch anders als mittels der Vereinbarung von internationalen Abkommen geschaffen werden, u. z. besonders im Rahmen der Tätigkeit internationaler Organisationen. Die Arbeit befasst sich mit direkten Normen, die im Rahmen der Tätigkeit des Rates für gegenseitige Wirtschaftshilfe gebildet werden, und mit der Problematik ihrer Einführung in die Rechtsordnung des Mitgliedsstaates vom Gesichtspunkt des tschechoslowakischen Rechts.

Dieselbe Funktion wie die international vereinbarten direkten Normen haben auch die Normen, die mit direkten, unter anderen Staaten vereinbarten Normen gleichlautend sind, die aber von einem bestimmten Staat als seine innerstaatliche Vorschrift, ohne eine völkerrechtliche Verpflichtung, erlassen wurden.

III. Mit den international vereinbarten direkten Normen ist eine besondere Problematik, die ihre Bildung, Auslegung und Anwendung betrifft, verbunden.

Für die Anwendung ist charakteristisch, dass die international vereinheitlichten und in mehreren Staaten geltenden Normen in einzelnen Staaten von ihren nationalen Organen angewandt werden. Damit ist die Möglichkeit unterschiedlicher Anwendung verbunden.

Die Bildung der international vereinbarten direkten Normen hat für die einheitliche Auslegung und Anwendung die wichtigste Bedeutung, da sie sich als einzige voll auf der internationalen Ebene verwirklicht. Die Arbeit befasst sich mit einzelnen Fragen, die für die Bildung dieser Normen wichtig sind, u. z. mit der Frage der Sprache und der Übersetzung, der Rechtsbegriffe, der Methode der sachlichen Regelung, der vollständigen und geschlossenen oder unvollständigen und offenen Regelung.

Im Gegensatz zur der auf zwischenstaatlicher Ebene verwirklichten Bildung der direkten Normen gehört die Auslegung dieser Normen wie die Anwendung in die Kompetenz der nationalen Organe. Die Arbeit behandelt einzelne Mittel und Momente, die zur einheitlichen Auslegung beitragen können. Es wird betont, dass der internationale Ursprung direkter Normen für die Auslegung und einzelne Arten

der Auslegung Folgen hat. Da es sich in erster Reihe um Normen handelt, die in internationalen Abkommen vereinbart wurden, kann man sich bei der Auslegung inhaltlich von den Auslegungsregeln der Wiener Konvention über das Recht der Verträge leiten lassen. Die Arbeit behandelt die Benutzung einzelner Auslegungsarten mit Hinsicht auf den internationalen Ursprung dieser Normen. Es wird dabei besonders die Bedeutung der grammatischen Auslegung betont mit Rücksicht darauf, dass die vereinbarte Fassung der Normen den Höhepunkt des Unifikationsbestrebens der an der Normenbildung beteiligten Staaten darstellt.

Doc. JUDr. ZDENĚK KUČERA, CSc.

**PRÍMÉ NORMY JAKO PROSTŘEDEK PRÁVNÍ
ÚPRAVY OBČANSKOPRÁVNÍCH VZTAHŮ
S MEZINÁRODNÍM PRVKEM**

Redakční rada časopisu: prof. JUDr. Zdeněk Lukeš, CSc. (předseda); JUDr. Karel Malý, CSc. (tajemník); doc. JUDr. Dagmar Císařová, CSc.; prof. JUDr. Jaromír Kincl, DrSc.; prof. JUDr. ing. Eduard Kučera, DrSc.; doc. JUDr. Jiří Švestka, CSc.

Prorektor-editor prof. RNDr. Václav Prosser, CSc.

Odpovědný redaktor

doc. RNDr. Jiří V. Cerný, CSc.

Vedoucí univerzitní edice

PhDr. Zdeňka Vávrová-Rejšková

Graficky upravil Jaroslav Příbramský

Z nové sazby písmem Primus vytiskl

Tisk, knižní výroba, n. p., Brno, závod 1

Náklad 500 výtisků

Vydání I

Kčs 10,—